T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İRONİ ÜSLUBU VE KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EKREM SOLMAZ

GAZİANTEP
OCAK 2020

EKREM SOLMAZ YÜKSEK LİSANS TEZİ GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ABD 2020

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İRONİ ÜSLUBU VE KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EKREM SOLMAZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şehmus DEMİR

GAZİANTEP
OCAK 2020

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İRONİ ÜSLUBU VE KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANIMI

Ekrem SOLMAZ

Tez Savunma Tarihi: 07/01/2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Jüri Başkanı) ____________

Prof. Dr. Mehmet DAĞ ____________

Doç. Dr. Erol ERKAN ____________

ÖZ

İRONİ ÜSLUBU VE KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANIMI

SOLMAZ, Ekrem
Yüksek Lisans Tezi, Tefsir ABD
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şehmus DEMİR
Aralık 2019, 128 sayfa

Batı menşeli bir kavram olan ironi, Fransızca bir kelime olup "Söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme" şeklinde tanımlanmaktadır. İroni kullanımı günümüz edebiyatında daha ziyade güldürü manası taşımaktadır. Arap Edebiyatı'nda da tehekküm, suhriyye ve istihza gibi kavramlarla ifade edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlayabilmek şüphesiz Kur'ân ilimlerini bilmek, Kur'ân'ın üsluplarını tanımak ve bu üslupların kullanım amaçlarını doğru öğrenmekle mümkündür. Bir belagat üslubu olan ironi, Kur'ân'daki îcâzın bir parçası olup anlatımda etkiyi artırmış, kelama güzellik ve edebî zevk katmıştır. Tezimizin konusu olan ve Kur'ân-ı Kerim'de yaygın olarak kullanılan üsluplardan biri olan ironi üslubu Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesi konusunda önemli bir rol üstlenmektedir.

Çalışmamız bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusunu, amacını, önemini ve yöntemini kısaca anlatmaya çalıştık. Ayrıca, ironinin kavramının tanımı, ironi üslubunun ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi, edebiyatta kullanılan ironi türleri hakkında bilgi verdik. Birinci bölümde, ironi kavramının Arap dilinde karşılığı, ironi ile anlam yakınlığı bulunan kavramlar ve belagat sanatları, Arap Edebiyatında ironinin ortaya çıkışı, klasik ve modern eserlerde nasıl ele alındığı, belagat açısından ironinin kullanım nedenleri ve hedefleri hakkında bilgi verdik. Ayrıca, ironi üslubunun Kur'ân-ı Kerim'de kullanım nedenleri ve hedeflerini detaylı bir şekilde ele aldık. İkinci bölümde, edebi bir sanat olan ironinin Kur'ân üslubundaki yansımalarını, Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan ironi türlerini, öğelerini, uygulama biçimlerini ve kullanılan kalıpları örnekleriyle birlikte detaylı bir şekilde inceledik. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan ironi üslubunun İslam'a davet ve irşad yönünden bağımsız olamayacağını düşündüğümüzden söz konusu üslubu dini tebliğ ve eğitim metodolijisi açısından da değerlendirmeye çalıştık. Sonuç kısmında ise çalışmamız boyunca elde ettiğimiz bilgilerin bir değerlendirmesini yaptık.

Anahtar kelimeler: İstihza, Alay, Mizah, Kinaye, İroni, Hiciv, Tehekküm.

ABSTRACT

IRONI STYLE AND USAGE IN THE QUR'AN

SOLMAZ, Ekrem
M. A. Thesis, Department of Tefsir
Supervisor: Prof. Dr. Şehmus DEMİR
December 2019, 128 page

Irony, which is a Western origin concept, is a French word and is defined as “Do not mock the person or the incident by referring to the opposite of the spoken word”. The use of irony means more comforts in today's literature. In Arabic Literature, my threat is expressed with concepts such as suhriyye and employment.

There is no doubt that you will understand the Quran correctly. Irony, which is a rhetorical style, is a part of the appeal in the Qur'an and has increased the effect in the narration, adding beauty and literary pleasure to the word. Ironi style is one of the styles commonly used in the Quran, the irony style.

Our study consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the introduction, we tried to briefly explain the subject, purpose, importance and method of working. In addition, we gave information about the definition of the concept of irony, the emergence and historical development of the irony style, the types of irony used in literature. In the first part, we gave information about the concept of irony in Arabic language, concepts and eloquence arts that have a close relationship with irony, the emergence of irony in Arabic Literature, how it was handled in classical and modern works, the reasons and goals of irony in terms of eloquence. In addition, we have discussed in detail the reasons and goals of irony style in the Quran. In the second part, we have examined the reflections of irony, which is a literary art, in the Quran style, the types of irony used in the Quran, its elements, application forms and patterns used in detail. In addition, since we thought that the irony style used in the Quran cannot be independent in terms of invitation and guidance to Islam, we tried to evaluate this style in terms of religious communique and educational methodology. In the conclusion part, we made an assessment of the information we obtained throughout our study.

Keywords: Employment, Regiment, Humor, Allusion, Irony, Satire.

ÖNSÖZ

Dünya edebiyatında M.Ö. 4. yüzyıla kadar dayandırılan ironi, modern anlamına 18. yüzyılda kavuşmuştur. İroninin Modern Türk Edebiyatı'na girişi ise 20. yüzyılın ortalarına denk gelir. Ancak Türk Edebiyatı'na yakın bir dönemde girmesine rağmen oldukça etkin bir şekilde kullanılır hale gelmiştir. Arap dilinde tehekküm, suhriyye, istihza gibi kavramlarla ifade edilmiş olan ve dili daha etkin kullanarak söylenen sözün tersini kastetme temeli üzerine kurulan ironi, ilk dönemlerden beri bir üslup, bir tarz olarak benimsenmiş ve en önemlisi zekâ ve akıl becerisi gerektiren edebî bir sanat olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm İslam dininin emir ve nehiylerini tebliğ eden ilahî bir kitap olmakla birlikte edebi açıdan da bir şaheser niteliğindedir. Nitekim bu durum Müslüman olmayanlar tarafından da kabul edilmektedir. Bu durum, Kur'ân-ı Kerîm'in edebi anlamda bir benzerinin olmadığını ortaya koymak için kaleme alınmış pek çok eserden de anlaşılmaktadır. Bu eserlerden biri de Ebu Bekr Muhammed b. et-Tayyip el-Bakıllânî'nin (ö. 1013) İ'câzu'l Kur'ân-ı'dır.

Kur'ân-ı Kerîm eşsiz ifade tarzı bakımından muhatap olduğu tüm kitleleri etkilemiş, sahip olduğu üslup ve içerisinde barındırdığı edebi özellikler nedeniyle en mükemmel sayılabilecek edebi metinleri geride bırakarak muhataplarını kendisine hayran bırakmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm, şiire kutsallık atfetmiş ve şairleri toplumun saygıdeğer kişileri olarak benimsemiş olan Arap toplumunu aciz bırakmıştır. Onlara bir surenin, hatta bir ayetin bile benzerini getiremeyecekleri konusunda meydan okumuş ve bu meydan okuyuşu ciddi bir karşılık bulamamıştır. Kur'an-ı Kerim sahip olduğu bu eşsiz belagatı ve akıcılığı ile bazı Arap şairlerin, şiirlerini Kâbe duvarından sökmelerine neden olmuştur. Nitekim Hz. Ömer gibi birçok sahabi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ağzından Kur'ân ayetlerini duyunca onun karşısında sarsıntıya uğrayıp İslam'ı seçmiş ve benimsemişlerdir.

Kur'ân, gerek seçtiği lafızları, gerek kurduğu cümleleri, gerekse uyum ve insicamı konusunda dilin en üstün sanatlarını kullanmıştır. Bazen lafızlar üzerinde tasarruf yaparak öyle sanatlar kullanmıştır ki söylemi yumuşak, fakat etkisi çok fazla olan bir silah gibi olmuştur. Bu sanatlardan biri de ironidir. Muhatap üzerinde çok ciddi etki bırakan ironi, muhatabın erkini kırmak amacıyla kullanılmıştır. Kur'ân ayetlerinde bulunan ironi

üslubunu içeren örneklerin anlaşılması noktasında bir nebze olsun katkı sağlayabilmek, amacıyla çalışmamızda Kur'ân'ın kullanmış olduğu bu edebi sanat ele alınmıştır.

Çalışmada Kur'ân-ı Kerim'deki ironi üslubu ele alınmış ve bu üslubun Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlamaya sağladığı katkılara değinilmiştir. Ayrıca ironi üslubunun tarihsel gelişimi, klasik ve modern eserlerde nasıl ele alındığı, Arap Dili ve Belagatı'ndaki yansımaları, kullanım örnekleri, söz konusu üslubun kullanım türleri, uygulama biçimleri, kullanılan kalıplar, kullanım nedenleri ve hedefleri de bilimsel olarak ele alınmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan ironi üslubunun İslam'a davet ve irşad yönünden bağımsız olmadığı aşikârdır. Bu doğrultuda söz konusu üslup dini tebliğ ve eğitim metodolijisi açısından da değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusunu, amacını, önemini ve yöntemini kısaca ele alınmıştır. Ayrıca, ironi kavramının tanımı, ironi üslubunun ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi, edebiyatta kullanılan ironi türleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, ironi kavramının Arap dilinde karşılığı, ironi ile anlam yakınlığı bulunan kavramlar ve belagat sanatları, Arap Edebiyatında ironinin ortaya çıkışı, klasik ve modern eserlerde nasıl ele alındığı, belagat açısından ironinin kullanım nedenleri ve hedefleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca, ironi üslubunun Kur'ân-ı Kerim'de kullanım nedenleri ve hedefleri detaylı bir incelenmiştir. İkinci bölümde, edebi bir sanat olan ironinin Kur'ân üslubundaki yansımaları, Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan ironi türleri, öğeleri, uygulama biçimleri ve kullanılan kalıpları örnekleriyle birlikte etraflıca ele alınmıştır. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan ironi üslubunun İslam'a davet ve irşad metodundan ayrı düşünülemeyeceğinden, söz konusu üslub dini tebliğ ve eğitim metodolijisi açısından da değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışma boyunca elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Yardımlarını esirgemeyen, öneri ve eleştirileriyle çalışmamıza katkı sağlayan danışman Hocam Prof. Dr. Şehmus DEMİR'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimle yakından alakadar olup katkıda bulunan Semih BEKÇİ, Mehmet CANDAN, Murat YILMAZ ve Zafer ONUR'a da şükranlarımı sunarım.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

İÇİNDEKİLER

i
ÖZ i
ABSTRACT ii
ÖNSÖZ iii
İÇİNDEKİLER v
KISALTMALAR viii
GİRİŞ 1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU AMACI YÖNTEMİ ve KAYNAKLARI 1
A. Araştırmanın Konusu 1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi 1
C. Araştırmanın Yöntemi 2
D. Kaynaklar 3
II. İRONİNİN TANIMI TARİHSEL SÜRECİ ve TÜRLERİ 5
A. İroninin Tanımı ve Tarihsel Süreci 5
B. İroni Türleri 11
1. Kendini Azımsama İronisi 11
2. Yumuşak İroni 12
3. Trajik ve Dramatik İroni 13
4. Eleştirel İroni 14
5. Durum İronisi 14
6. Sözlü İroni 15
BİRİNCİ BÖLÜM 16
KUR'ÂN-I KERİMDE İRONİ: TEKNİK VE TEROİK ALAN 16
I. ARAP BELAĞATINDA İRONİ 16
A. İroni Kavramının Arap Dilinde Karşılığı: Tehekküm 17
B. İroni ile Anlam Yakınlığı Bulunan Kavramlar 17
1. Hiciv 17
2. Mizah 19
3. Kinaye 19
4. İstihza 20
5. Alay 21
6. Şathıye 21
C. Arap Edebiyatında İroni Teriminin Ortaya Çıkışı 22
D. Arap Edebiyatçılarına Göre İroni 26
E. Arap Edebiyatçılarına Göre İroninin Kullanım Nedenleri ve Hedefleri 27
1. Arap Edebiyatçılarına Göre İroninin Kullanım Nedenleri 27

2. Arap Edebiyatçılarına Göre İroninin Kullanım Hedefleri 29
a. Dikkat Çekme 29
b. Açıklama ve İzah Etme 30
c. Hitap Çeşitliliği 30
d. Manayı Pekiştirme 31
F. Arap Edebiyatında İroni Üslubunun Yeri ve Kullanım Örnekleri 31
II. İRONİ ÜSLUBUNUN KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANILMA NEDENLERİ VE HEDEFLERİ 32
A. İroni Üslubunun Kur'ân-ı Kerim'de Kullanılma Nedenleri 33
1. İnkârcılar İçin İroni Üslubunun Kullanım Nedenleri 33
a. İslam Dinine Davet 33
b. Peygamberleri Savunmak 36
c. Müslümanları Savunmak 37
d. Mağlub Etme 39
2. İnkârcıların İroni Üslubunu Kullanma Nedenleri 40
a. İnkâr ve inkârcılıkta ısrar 41
b. Bilgisizlik 42
c. Nifak 43
d. Uzak Görme 44
e. Küçük Düşürme 44
B. İroni Üslubunun Kur'ân-ı Kerim'de Kullanılma Hedefleri 45
1. Gayrimüslimler için Kullanılan İroni Üslubunun Hedefleri 45
2. Müminlerin Lehine Yapılan İroninin Hedefleri 46
İKİNCİ BÖLÜM
KUR'ÂN-I KERİM'DE İRONİ ÜSLUBUNUN KULLANIM BİÇİMLERİ 49
I. KUR'ÂN-I KERİM'DE İRONİ ÜSLUBUNUN KULLANIM TÜRLERİ VE UYGULAMA BİÇİMLERİ 49
A. Kur'ân-ı Kerim'de İroninin Kullanım Türleri 49
1. İroni Üslubunun Allah tarafından kullanılması 49
2. İroni Üslubunun Peygamberler tarafından kullanılması 58
3. İroni Üslubunun İnkârcılar ve Müşrikler tarafından kullanılması 60
B. Kur'ân-ı Kerim'de İroninin Üslubunun Uygulama Biçimleri 64
1. Övgü Makamında Yergi Lafzının Kullanılması 64
2. Yergi Makamında Övgü Lafızlarının Kullanılması 64
3. Uyarma İfade Eden Lafzın Yerine Müjdeleme Lafzının Kullanılması 67
4. Bir Şeyin, Zıddı Olan Başka Bir Şeyle Desteklenmesi 69
5. Tahkîr Makamında Yüceltme Lafızlarının Kullanılması 70
II. KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANILAN İRONİ KALIPLARI 71

A. Sarf İlmi Bağlamında İroni Kalıpları 71
1. Çoğul Kalıbı ile Yapılan İroni 71
2. اِفْتِعَالٌ Masdarından Türeyen Bir Kelime İle Yapılan İroni 72
3 Tafdil Kalıbı ile Yapılan İroni 73
4. اِسْتَفْعَالٌ Masdarından Türeyen Bir Kelime İle Yapılan İroni 75
5. İsmi Fail Kalıbı ile Yapılan İroni 76
6. Mübalağa Sığası ile Yapılan İroni 77
B. Nahiv İlmi Bağlamında İroni Kalıpları 77
1. Haberi Üsluplar 78
a. Üslubu Hakîm Yoluyla Yapılan İroni 78
b. İstisna Yolu İle Yapılan İroni 79
c. Kasr Yoluyla Yapılan İroni 81
d. Karşı Koyma Yoluyla İroni 83
e. Fiilin, Öznesinin Dışında Bir Şeye İsnadı Yoluyla Yapılan İroni 84
f. İzafet ile Tahsis Yoluyla Yapılan İroni 85
g. Fiilin Mecazi Meful İle Alakalandırılması Yoluyla Yapılan İroni 88
h. ‘ل’ ı İstihkak İle Tahsis Yoluyla Yapılan İroni 89
ı. İlave Cümle Kullanma Yoluyla Yapılan İroni 90
i. Ayırıcı Zamir, Zamir’i Fasıl İle Tahsis Etmek Yoluyla Yapılan İroni 91
j. Nefy Sigası kullanma Yoluyla Yapılan İroni 92
k. Ara Cümle Kullanma Yoluyla Yapılan İroni 93
l. Uzak İşaret Edatının Kullanılması Yoluyla Yapılan İroni 94
m. ‘ل’ Harfi İle Tahsis Yoluyla Yapılan İroni 94
n. Benzetme Yoluyla Yapılan İroni 95
2. İnşai Üsluplar 95
a. Soru Kalıbı Kullanma Yoluyla Yapılan İroni 95
b. Karşılaştırma Yoluyla Yapılan İroni 96
c. Teşvik Anlamı İfade Eden Edatları Kullanma Yoluyla Yapılan İroni 97
d. Seslenme edatı Kullanma Yoluyla Yapılan İroni 97
e. Emir Kalıbı Kullanma Yoluyla Yapılan İroni 98
III. DİNİ TEBLİĞDE İRONİ ÜSLUBU **99**
IV. KUR’ÂN-I KERİM BAĞLAMINDA BİR EĞİTİM METODU OLARAK İRONİ **102**
SONUÇ **107**
KAYNAKLAR **109**
ÖZ GEÇMİŞ **116**

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.s.	: Aleyhisselam
bkz.	: Bakınız
b.	: Bin, İbn, (oğul)
t.y.	: Basım tarihi yok
y.y	: Basım yeri yok
c.c.	: Celle celaluhu
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Bkz. a	: Eserin kendi içinde aşağıya atıf
Bkz. yuk.	: Eserin kendi içinde yukarıya atıf
Hz.	: Hazreti
h.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
Kom.	: Komisyon
Mad.	: Maddesi
m.	: Mîlâdî
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar arası
thk.	: Tahkik eden
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
v.	: Vefât Tarihi

Yay.	:	Yayınları
Vb.	:	Ve benzeri

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU AMACI YÖNTEMİ ve KAYNAKLARI

A. Araştırmanın Konusu

Kur'ân-ı Kerimde kullanılan ironi üslupları ilk etapta doğru anlaşılmayabilmektedir. İroni üslubunun doğru değerlendirilebilmesi için söz konusu üslup, hem belağî açıdan hem de tefsirlerdeki mevcut açıklamalar doğrultusunda ele alınmıştır. Bu cihetle ironi üslubunun kavramsal çerçevesi çizilerek tarihsel gelişiminin incelenmesi, içerdiği üstü kapalı manaların açıklanması çalışmanın konusu olarak değerlendirilmiştir. Günümüz şartlarında kullanılmasının veya kullanılmaması, muhatap kitleye etkisinin ne olacağı gibi soruların cevaplanması çalışmanın konuları arasındadır.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kur'ân, Müslümanlar için yalnızca rehberlik eden bir kitaptan ibaret kalmamış, aynı zamanda eşsiz üslûbuyla Arap edebiyatının edebî ve ebedî şaheseri olmuştur. Kur'ân'ın i'cazını taklit edebilme imkânı hiçbir insana verilmemiştir. Dolaysıyla Kur'ân'ın bu mücizevi yönü her inanç gurubuna ait kişiler tarafından kabul edilmiştir.

Edebiyatın zirve yaptığı, başarılı şairlere ödüllerin verildiği böyle bir dönemde belagate duyulan önem aniden kaybolup dikkatler, günümüzde Arap dili ve Belagatının kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'e çevrilmiştir. Hz. Muhammed'i ikna etmek için yanına giden Utbe b. Rebia'nın Hz. Muhammed'ten işittiği cümleler karşısında şaşkına dönerek akrabalarına sarf ettiği "Ondan öyle şeyler işittim ki, ömrümde benzerini işitmedim. Bu sözler, şiir de kehanette değil. Ey Kureyşliler! Beni dinleyin ve onu kendi haline bırakın. Eğer başarılı olamazsa Arabistan onu mahveder, eğer başarılı olursa, onun zaferi sizin de zaferiniz demektir." sözleri, Kur'ân'ın en inatçı kişiler üzerindeki etkisini göstermesi açısından yeterlidir.[1]

Kur'ân'ın bu tarz mükemmel belagate sahip olması tabi ki kullanılan edebi üsluplara dayanmaktadır. İroni üslubu ise Kur'ân'da kullanılan benzersiz üsluplardan biridir. Böylelikle Kur'ân'ın benzersiz ayetlerinin doğru anlaşılabilmesi için ironinin de

---

[1] İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *Sîretü'n-Nebî,* Thk. Muhammed Mehdî es-Seyyid, Mısır, 1995, s I, c 371.

doğru anlaşılması gerekmektedir. Tezimiz bu açıdan düşünüldüğünde önemli bir yere sahiptir. Tezimizi hazırlarken amacımız Kur'ân-ı Kerim'de yaygın olarak kullanılan ironi üslubunun içerisinde barınan derin manaları incelemek suretiyle okuyucuda yeni ufuklar oluşturabilmektir. Ayrıca ironi üslûbunun dini tebliğde kullanılabilirliği probleminin çözümüne dair katkısı çalışmanın amaçları arasında zikredilebilir. Bu minvalde güncel metinler taranması kanunun anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Kur'ân sahip olduğu üstün üslup özelliğiyle beşerin telif ettiği eserlere benzememekle birlikte daha önce indirilen kutsal kitaplara nazaran da çok farklı bir konuma ve güzelliğe sahiptir. Bu sebeple Kur'ân kendisine has ve insanlığı aciz bırakan mükemmel üslubu ile yalnızca Müslümanları değil, Arapça bilmeyen gayrimüslimleri ve hatta müsteşrikleri de etkisi altına alarak kendisine hayran bırakmıştır. Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlayabilmek şüphesiz Kur'ân İlimlerini bilmek, Kurân'ın üsluplarını tanımak ve bu üslupların kullanım amaçlarını doğru öğrenmekle mümkündür. Bir belagat üslubu olan ironi, Kur'ân'daki îcâzın bir parçası olup anlatımda etkiyi artırmış, kelama güzellik ve edebî zevk katmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan bu tür üsluplar genelde belli başlı anlamlar ifade etmek için kullanılmıştır. Tezimizin konusu olan ve Kur'ân-ı Kerim'de yaygın olarak kullanılan üsluplardan biri olan ironi üslubu Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesi konusunda önemli bir rol üstlenmektedir.

C. Araştırmanın Yöntemi

İroni üslubu gerek tür, neden ve hedefleri ile gerekse de özellikleri açısından çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Farklı amaç ve hedefler doğrultusunda kullanılan ironi üsluplarına ayetlerden örnekler getirilerek konunun daha iyi anlaşılabilmesi sağlanmıştır.

Çalışmanın konusu, amacı ve önemi kısaca ele alındıktan sonra ironi kavramı, üslubunun tarihsel gelişimi, türleri ve belağat açısından kullanım nedenleri ve hedefleri örneklemelerle sunulmuştur. Ayrıca ironi kavramının Türk ve Arap dilindeki karşılıkları ile söz konusu kavrama anlamdaş olabilecek ifadelere yer verilmiştir. Daha sonra edebî bir sanat olarak kabul edilen ironi kullanımına Kur'ân ayetlerinden örnekler getirilmiş, kullanım türleri ve uygulama kalıpları ele alınmıştır. Arap Dili ve Belağatındaki yansımaları, Kur'ân'ı doğru anlama ve yorumlamaya olan katkısı üzerinde durulmuştur. İroni üslûbu, bir tebliğ ve davet yöntemi olarak kabul edildiğinden dolayı da eğitim metodolojisi açısından da değerlendirilmeye çalışılmıştır.

D. Kaynaklar

Kur'ân'da ironi konusunu ele alan çalışma, ironi üslubunun tarihsel süreci ve türlerini, teknik ve teorik yapısını ele olduğundan dolayı, modern eserler başta olmak üzere birçok kaynağa başvurmayı ve onlardan istifadeyi zorunlu kılmıştır. Kavramsal çerçevesini belirtmek üzere Arapça, Türkçe ve çeviri eserlerden yararlanılmıştır. Bu bağlamda İbn Manzûr'un, *Lisân'ul-Arabı,* İlhan Ayverdi'nin, *Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü;* Çevirmenliğini Cenap Karakaya'nın yaptığı Foulquıê Paul'un *Pedagoji sözlüğü*; Oğuz Cebeci'nin, *Tarihsel bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi ile Komik Edebi Türler*: *Parodi, Satir ve İroni adlı* eserlerinden teknik anlamda istifade edilmiştir. *Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi* de sıkça başvurulan kaynaklardan olmuştur.

İroni üslubunun Arap edebiyatındaki yerini tespit edebilmek adına bu alanda yazılmış eserlere de müracaat edilmesi zorunlu olduğundan ilgili kaynaklara başvurulmuştur. İroni üslubu Kur'ân'ın bir üslûbu olduğundan dolayı tefsir ve açıklamasında bulunan eserlerin de arapça olduğundan arapça eserlere sıklıkla başvurulmuştur. Buna istinaden Cârullah Ebu'l Kâsım Zemahşeri'nin *Esâsu'l-Belâğa'sı,* Yahya b. Hamza b. Ali b. Ali b. İbrahim, el Alevî'nin *et-Tirazu'l- Mutedammin li Esrari'l-Belâğa ve Ulûmi Hakâiki'l-Îcâz'ı,* Bedreddin İbn Malik İbn Nazım'ın *el-Misbah fi'l Meâni ve'l Beyan ve'l Bedi'i,* Celaluddin Abdurrahman Suyûtî'nin, *el-İtkân fi Ulûmi'l Kur'an* ile *Şerhu Ukudi'l Ceman fi İlmi'l Meani ve'l Beyan adlı eserleri,* Ebu yakub Yusuf b. Ebubekir Muhammed b. Ali Sekkâkî'nin *Miftâhu'l Ulûm'u,* M. Sadi Çögenli'nin, , *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâğat Meâni Beyân Bedî'adlı eseri,* , Sadruddin b. Ma'sum el Medeni'nin, *Envâru'r Rebi' fi Envâi'l-Bedi*', Abdul Hakk, Ebu Muhammed b. Galib İbn Atiyye'nin *el-Muharrereru'l Veciz fi Tefsiri'l Kitabi'l Aziz'i,* Abdulhalim el-Hifnî'nin, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eserlerden faydalanılmıştır. Çalışma ile ilgili olan tez ve makalelein yanı sıra İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan makalelere de başvurulmuştur.

Son bölümde ironi üslûbunun dini tebliğde kullanılabilirliği ile eğitimdeki yeri konusu ele alınmıştır. Bu aşamada, Mekânisî'nin *Min Esâlîbi't-Terbiyeti fî'l-Kur'âni'l-Kerîm: es-Suhriyye'si,* Bedruddin Muhammed b. Abdullah Zerkeşî'nin, *el-Burhan fi ulûmi'l-kur'an*'ı, Hasib Abdussettar'ın *Menhelü'l- Belağa'sı,* Adil el Ava'nın *Mevakibu't-*

Tehekküm'ü, Amr b. Bahr Cahız'ın *Kitabu'l-Hayavan'ı,* Abdulhamid Şakir'in *el-Fukahetu ve'd-Dahk'ı,* ibn Âşûr'un, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr'i,* Mahmud Abdulhalim'in *Fıkhu'd-Daveti İlallah isimli eserlere müracaat edilmiştir. Konu ile yakından yazılan günümüz çalışmalara da ulaşılmış,* Fikret Karaman'ın, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet adlı eseri,* Yusuf Şen'in, Hz. Peygamber‟in Merhamet Eğitim Metodu adlı makalesi, Bünyamin ÖZDAŞ'ın *Psikososyal Açıdan Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu* isimli tezinden de yararlanılmıştır.

Genel bir literatür taraması yapılmış ve çalışmamızla benzer konuları ihtiva eden "Kur'ân'da Tehekküm Üslûbu" başlıklı bir yüksek lisans tezine ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmada tehekküm konusu işlenerek tarihsel süreci ve kavramsal alanı örnekler ışığında detaylandırılmıştır. Kur'ân'daki uygulama biçimleri ele alınmış, tehekküm üslubunun Allah, peygamberler ve kâfirler tarafından kullanılmasına örnekler getirilerek bir karşılaştırmaya gidilmiştir.

Çalışmamızda ise ironi üslûbunun ortaya çıkışı ve tarihsel süreci işlenmiş, ironi türlerine örnekler ışığında değinilmiş, ironinin edebi ve sanatsal değeri irdelenerek arap edebiyatındaki yeri ve karşılığı tespit edilmeye çalışılmış ve Kur'ân-ı Kerim'de ironinin kullanım türleri ve uygulama biçimleri örnekler ışığında detaylandırılmıştır. Aynıca, ironinin, İslâm'a davet ve Peygamberleri savunmak gibi kullanım nedenleri; hitap çeşitliliği, manayı pekiştirme gibi hedefleri; dini tebliğde kullanılabilirliği ve bir eğitim metodu oluşu gibi konuları barındırması itibari ile de söz konusu çalışmadan ayrılmaktadır. Çalışmamız Kur'ân'da İroni üslûbunun kullanımını içeren sarf ve nahiv ve belagat ilimleri ile ilgili örnekler barındırarak konunun daha iyi anlaşılmasını mümkün kılmaktadır.

İroni üslûbunun kullanımı eski Yunan tarihine kadar uzandığı gibi modern dönemde de sıklıkla başvurulan bir yöntem olagelmiştir. Bundan dolayı da hem klasik hem de modern dönemlere ilişkin bilgiler aktarılmıştır. İstifade edilen tüm kaynakların tam listesi çalışmanın sonunda gösterilmiştir.

II. İRONİNİN TANIMI TARİHSEL SÜRECİ ve TÜRLERİ

A. İroninin Tanımı ve Tarihsel Süreci

Fransızca kökenli bir kelime olan İroni[2] "Söylenen sözün tersini kastederek kişiyle veya olayla alay etme." şeklinde açıklanmaktadır[3]. Yani alay etme amacıyla bir kelimenin, kendisiyle ifade edilmek istenilen mana ile tam ters anlamda kullanılması suretiyle meydana gelen söz sanatlarını ironi olarak tanımlayabiliriz. Günümüz Türkçe sözlüğünde ironi kavramının karşılığının, "gülmece"[4] ve "mizah"[5] olduğu belirtilmiştir.[6] Bu tanımlamalarda göze çarpan unsur, ironi kavramının gülmece ve mizahla eş anlamlı sayılmasıdır. Ayrıca yapılan tanımların müşterek noktasının, gülmece, alay ve mizah olması, ironinin, Türk edebiyatında daha ziyade güldürü anlamında kullanıldığını göstermektedir. Nitekim genel kullanıma bakıldığında da bu durum gözlemlenmektedir. Ancak bu tanımlamalar, ileride detaylı olarak inceleyeceğimiz üzere tam olarak ironi ifadesini karşılayamamaktadır.

İroni kelimesini karşılayabilecek çok sayıda terim bulunmaktadır. İroninin yerine kullanılagelen bu kavramlara örnek olarak: aşağılama, alay ve kınama kelimeleri verilebilir.[7] Ayrıca kinâye[8], târiz[9] ve istihzâ[10] kavramları da ironinin yerine kullanılmakla birlikte söz konusu kavramlar ironinin sadece bir yönünü ele almakta ve hiçbiri ironinin tam anlamını karşılayamamaktadır. Ancak, her birinin, ironi kapsamına giren bir alt başlığa karşılık gelerek tek bir yanını yansıttığını söylememiz mümkündür. Bu nedenle Türkçe'de ironi kelimesinin anlamını karşılayabilecek tam bir tanım yapmak oldukça güçtür.

Paul foulquıê, pedagoji sözlüğü isimli eserinde ironi kelimesini, "Alaysılama" kavramına karşılık olarak vermiştir.[11] Alaysılama, alaycı tutum ile küçümsemektir. İroninin, alaysılama kavramıyla açıklanmasının da oldukça yetersiz olduğu görülmektedir.

---

[2] NEUVEAU LAROUSSE CLAAIQUE, Diectionnaire eneyelopêdique, libraire larousse, paris, 1959, s. 618.
[3] TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005, s. 980.
[4] Gülmece: güldürme, eğlendirme ve bir kimseye onu kırmadan takılmayı hedefleyen ince alay, gerçekliğin güldürücü taraflarını ortaya koyma amacı güden edebiyat türü.
[5] Mizah: düşünceleri nükte ve şakalarla mezcederek aktaran söz veya yazı türü. Bkz: DURMUŞ, İsmail, "Mizah", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2005. c. XXX, s. 205.
[6] AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, -Basım yeri ve tarih belirtilmemiş- c. II, s. 1480.
[7] CEBECİ, Oğuz, *Tarihsel bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi*, 2008, s. 282.
[8] Kinâye: bir sözün, hem mecaz hem de gerçek anlamını düşündürecek şekilde kullanılması.
[9] Târiz: dolaylı olarak, üstü kapalı bir şekilde, söz söyleme sanatı, taşlama.
[10] İstihzâ: gizli veya ince alay.
[11] FOULQUIÊ, Paul, *Pedagoji sözlüğü*, Çev: Cenap Karakaya, Sosyal yay., İstanbul, 1994, s. 241.

Çünkü ironide alaysılamanın aksine her daim alaycı bir yaklaşım söz konusu değildir[12]**.** Nitekim ironi üslubunu ilk defa kullanmasıyla bilinen antik Yunan filozofu Sokratesin uygulamış olduğu diyalektik[13] metodunu incelediğimizde ironi üslubunu müspet bir sonuç elde etmek için vasıta olarak kullandığını söylemek mümkündür. Kendilerini çokça bilge zanneden ve her şeyi kusursuzca bildiklerini iddia eden muhataplarına bir şeyler öğretmek istediği zaman, bunu direkt olarak yapmayı tercih etmeyen Sokrates, onların, aslında bildikleri zannettikleri şeyler hakkında tam olarak bilgi sahibi olmadıklarını açığa çıkarmak için "Diyalektik metodu"nu kullanmış ve bu amaç doğrultusunda muhataplarına sorular yönelterek eksikliklerini fark etmelerini, doğru bilgiye ulaşmalarını sağlamıştır.[14] Söz konusu yöntemin kökeninde Sokrates'in, kendini azımsamak ve cahil göstermek suretiyle karşısındaki kişinin, cehaletini anlamasını sağlaması yatmaktadır. Zira bilge bir kişi olan Sokrates, bilgisiz ve cahil biri gibi davranarak sanki karşısındaki çok iyi biliyormuşçasına ona soru sorar, muhatabı bilmeyince de kendisi cevap vererek aslında onun cahil olduğunu gösterirdi. Buna retorikte[15] "Kendini azımsama ironisi"[16] denilmiştir.[17] Kullandığı yöntemle muhatabın sahip olduğu yanlış bilgiyi düzeltmeyi ve aynı zaman da ona bilmediklerini de öğretmeyi hedefleyen Sokrates muhatabının bilgisizliğini nasıl ortaya çıkaracağını bilmesine rağmen bunu bilmiyormuş gibi hareket ederek bu konuda başarılı olmuştur.[18] Kendisini bilgisiz bir kişi olarak niteleyen Sokrates, sadece muhatabında bulunan bilgileri ortaya çıkarmaya çalışarak bir nevi ebe vazifesi eda ettiğini söyler. Ancak ebelik sanatına benzetilen bu işlemin sonunda kendisini küçümseyen Sokratesin, aslında ne kadar bilgili olduğu ve bilgelik iddiasında bulunan muhataplarının da aslında ne kadar çok şey bilmedikleri ortaya çıkar.[19] Bu açıdan bakıldığında Sokrates'in ironiyi kullanmaktaki amacının, karşısındaki ile alay edip onu küçük düşürmek olmadığı,

---

[12] SARAÇ, Tahsin, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlüğü,* Adam Yay., Ankara, 1989, 2. Baskı, s. 780.

[13] Diyalektik**:** Tartışma sanatı, ya da çelişkili yollardan muhataplarını ikna etme sanatı anlamına gelmektedir. Karşıtlıkları kullanarak gerçekleştirilen akıl yürütme biçimidir, diyalektik ve Sokratik yöntem, tartışma ve düşünme sanatı olarak diyalektiğin Antik Çağ'daki en yetkin halidir. Bkz; https://www.turkedebiyati.org/diyalektik/. 09/07/2019.

[14] CEBECİ, Oğuz, *Komik Edebi Türler*: *Parodi, Satir ve İroni*, İthaki Yay., İstanbul 2008, s. 277.

[15] Diğer bir ifade ile konuşma sanatı, en genel tanımıyla ikna sanatı. Bkz: ALTINÖRS, Atakan, *Platon ile Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması*, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:15, Sayı:49, Güz 2011.

[16] Ayrıntılı bilgi için bkz: a. kendini azımsama ironisi veya sokratik ironi, ss. 9, 10.

[17] KİERKEGAARD, Soren, *İroni Kavramı: Sokrates'e Yoğun Göndermelerle,* Çev. Sıla Okur, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2009, 3. Baskı, s. 272.

[18] CEBECİ, *Komik Edebi Türler*, s. 277.

[19] TAŞDELEN, Vefa, *Edebiyatta Paradoksun Biçimi İroni-1*, Hece Yayınları, Yıl:II, Sayı:124, Nisan, 2007, s. 57.

bilakis bilmiyormuş gibi davranıp ona doğruyu keşfetmesinde yardımcı olmak amacıyla böyle bir yönteme başvurduğu anlaşılmaktadır.[20]

"İronia" kelimesini müspet bir manada kullanan Cicero (m. ö. 43), ironinin iki ayrı biçimde kullanılabileceğini söylemiştir. Bunların ilki, söz sanatı şeklinde kullanmak, diğeri de davranış biçimi olarak özümseyip, Sokrates'in yaptığı gibi kibarca bilmezlikten gelme şeklinde kullanmaktır. [21] Muecke de 18. Yüzyılın ilk dönemlerinde bazı yazarların ironiyi tanımlarken onun, bir davranış biçimi olduğundan bahsettiklerini söylemiştir.

Ünlü Filozof Aristoteles (m. ö. 322) Sokrates'in, karşısındaki kişiyi eğitmek için sergilediği tutumu[22] ifade etmek amacıyla Yunanca bir kelime olan ve "Bilmezden gelerek sormak" anlamına gelen "Eironia" ifadesini kullanmış ve bu özelliğin, dili kullanabilmekteki maharetle kazanılabileceğini söylemiştir.[23]

Quintilian (ö. 100), ise ironi için farklı bir tanımlamaya gitmiştir. Ona göre ironi, "Bir konunun, özellikle bir tartışmanın tamamına incelikle işlenmiş söz sanatıdır". Quintilian, "Bir insanın bütün hayatı ironi ile renklenir, Sokrates için de aynı şey geçerlidir" demiştir. Ona göre Sokrates muhataplarının bilgeliğine karşın hayranlık içerisinde kalan cahil bir kişi rolüne bürünmüştür.[24]

Günümüz dünyasında insanoğlu, "Hayatın ikiyüzlü görünümü ve çelişkileri"nin ortasında kalmıştır. Yaşadığı kara siyasi ve iktisadi gelişmelerle birlikte iç dünyasına yönelen insanoğluna hayatın gerçekliğini olduğu şekilde kabullenmek ağır gelmeye başlamıştır. Bütün bu olumsuz gelişmelerden sonra bilgiyi haiz insanlar için sahip oldukları bu bilgiler, bir müddet sonra huzursuzluk veren bir olguya dönüşmüştür. Bilginin bu denli huzursuzluk vermesi üzerine bu farkındalığı ifade etme yollarından biri olan ironi daha çok kullanılmaya başlanmıştır.[25]

İroni üslubunun en çok kullanılan şekli, kişinin esasında ciddi olmayan bir sözü ciddiyetle söylemesidir. Bazen de ironi, bireyin ciddi bir meseleyi şaka yollu, bir espri şeklinde dile getirmesidir, ancak bu kısma daha az rastlanmaktadır. Bu birbirinden farklı

---

[20] DOUGLAS COLİN, Muecke, *Irony and the Ironic*, Taylor & Francis, 1982, s. 16.
[21] DOUGLAS COLİN, *Irony and the Ironic*, s. 16.
[22] Muhatabına sorular sorarak onun yanlışlarını ortaya koymak Ayrıntılı bilgi için bkz: yuk.: ss. 1, 2.
[23] CESBECİ, a.g.e., s. 277
[24] DOUGLAS COLİN, *Irony and the Ironic*, s. 16.
[25] CEBECİ, *Tarihsel bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi*, s. 282

olan iki ironi türünün ortak özelliği; anlaşılmalarına rağmen, doğrudan anlaşılamamalarından kaynaklanan bir söz yanıltması olmalarıdır.[26]

İroni ile anlatılmak istenilen şey genelde dolaylı bir vurgu ile ifade edilir. İroni kime yöneltilmiş ise onu ön plana koyar. Bu üslup, gülmeceye yönelik olarak kullanılabildiği gibi tamamen alaycı bir duruşla da yapılmış olabilir. Gerçekte düşünülen veya savunulan şeyin aksini ortaya koyabildiği gibi, herhangi bir şeyi olduğundan daha büyük ya da daha küçük, daha önemli ya da daha önemsiz olarak gösterebilir. İronist, izleyicilere ya da okuyuculara birtakım göndermelerde bulunur ve onların bu boşlukları doldurmasını bekler. İroni amaçlı kullanılan bir ifadenin yalandan ibaret olduğunu söylemek doğru olmaz; çünkü ironi yapan kişi bu ironinin gerçek olarak algılanmasını amaçlamıştır.[27] Ancak, ironi üslubunun temelde bir aldatmacaya dayandığını söylememiz mümkündür. Zira bu üslup kullanılırken söylenen ifadelerin okuyucuya ilk olarak çağrıştırdığı bir anlam vardır, ancak geri planda kastedilen bu anlam değil, ikinci bir anlamdır. Böyle bir aldatmaya başvurmanın amacı ise bu iki karşıt anlamı okuyucunun zihninde bir tartışmaya tabi tutmaktır. Bu yönüyle ironi üslubu kullanılırken, kesin yargı belirtmeden, dolaylı bir anlatım yolu seçilmiş olur.

Bir kısım teorisyenlere göre ise ironi üslubunda bulunan anlam zıtlığı bir kelimede bulunduğundan dolayı aslında ironi, birbirine zıt olan iki şey arasında birlik ve uyumu sağlayan ara bulucu rolündedir.[28] Bu açıdan değerlendirildiğinde ironi, birbirinden farklı manaları aynı çatı altında buluşturan bir anlatım zenginliğidir. Zıt kutupların birlikte yaşamak zorunda kaldığı bir dünyada, birbirinden farklı iki anlamın da bir arada bulunabileceğini göstermektedir.

İroni, hiciv[29] gibi açık ve net bir üsluba sahip değildir. Hicivde, eleştirilenin kim olduğu, ya da kimin hangi şeyden ötürü eleştirildiği çok net bir şekilde anlaşmakla birlikte ironi üslubunda ise bu açıklık ve netlik bulunmamaktadır. Bu nedenle birçok yazar da eleştirisinin dikkat çekmesi ve doğru anlaşılabilmesi için hiciv üslubunu kullanmaktadır. İroninin bu anlamda hicivden farklı olmasının nedeni, ironist'in, söylemek istediği şeyi

---

[26] KİERKEGAARD, Soren, a.g.e. s. 280.
[27] ORUÇOĞLU, Duygu, *1960 Sonrası Türk Resim Sanatında İroni ve Lisansüstü Eğitimde Sorgulanması.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007, s. 31.
[28] KNOX, Norman, Dictionary of the History of Ideas, University of Virginia, (Çevrimiçi) http://xtf.lib.virginia.edu/xtf/view?docId=DicHist/uvaGenText/tei/DicHist2.xml&chunk.id=dv2- 09/07/2019
[29]Hiciv: yergi

dolaylı olarak anlatarak âdeta sorumluluktan kaçması ve aslında geri planda kastettiği manayı yalanlama imkânını elinde tutmak istemesinden kaynaklanmaktadır.

İroni sözcüğü "Eironia" kavramından türemiştir. Bu kavram ilk olarak Platon'un (m. ö. 347) Devlet kitabında kullanılmıştır.[30] Platon, Sokrates'in muhataplarını tuzağa düşürüp onları yenilgiye uğratmak için kelime oyunlarına başvurduğunu söylemiş ve "Diyalektik Metodu"[31] olarak adlandırılan bu yöntemini ifade etmek üzere "Eironia" tabirini kullanmıştır.[32]

"Eiron" kavramı, meşhur felsefe düşünürü Anaximenes'in "Letter to Alexander" isimli eserinde de kendisine yer bulmuştur. Anaximenes, ironiyi "Bir şey söylerken ya da bir eylem önerirken onu söylemiyormuş ya da önermiyormuş gibi konuşmak" şeklinde tanımlar. Bu açıdan bakıldığında ironi'nin, bir anlatım tekniği olarak düşünülebileceği anlaşılmaktadır. Söz konusu kavramın, anlamına en doğru biçimde karşılık bulduğu durumlar yergi ve övgüdür. Nitekim övüyor gibi görünürken aslında yermeye çalışmak ya da tam aksini yapmak ironi kavramının anlamına karşılık gelebilmektedir[33]

Theophrastus (m. ö. 287) "Eiron" kelimesini; sürekli olarak sorumluluk almaktan kaçan, arkadaş olarak görünüp düşmanlığını gizleyen, davranışlarını çarpıtan ve kendisinden beklenilen cevabı hiçbir zaman vermeyen kişi olarak açıklar. Demosthenes (m. ö. 322) da "Eiron" kelimesini; sorumluluklarından kaçan ve vatandaşlık görevlerini yerine getirmeyen kişi için kullanarak bu konuda Theophrastus ile benzer bir görüş paylaşmıştır. Sınav sonucunda düşük puan alan bir çocuk ile babası arasında geçen şu diyalog buna örnek olabilir.

-Oğlum sınavdan kaç aldın?

- 58 aldım baba.

-Neden o kadar düşük?

-Çünkü öğretmen herkese düşük not vermiş.

Burada çocuğun davranışı Theophrastus'un "Eiron" olarak tanımladığı kişinin sergileyebileceği davranıştır. Söz konusu örnekte çocuk kendi tembelliği nedeniyle düşük

---

[30] CEBECİ, *Komik Edebi Türler*, s. 277.
[31] Ayrıntılı bilgi için bkz: yuk.: ss. 1, 2.
[32] CEBECİ, *Komik Edebi Türler*, s. 277.
[33] CEBECİ, *Komik Edebi Türler*, s. 279

puan almasına rağmen, kullandığı ifadelerle bu suçtan kaçınarak başka birini sorumlu olarak göstermeye çalışmaktadır.

İroni, edebiyatımızda bir tür söz oyunu olarak algılandığı için "Kişinin bir şeyi söyleyip başka bir şeyi kast etmesi, düşündüğünün aksini söylemesi, kötülermiş gibi yapıp övme, övermiş gibi yapıp kötüleme, ince alay" gibi anlamlar için daha çok kullanılagelmiştir. Bu kavram için yapılan bütün tanımlardan sonra şunu diyebiliriz: İroni, en genel tanımlama ile aksini kastederek bir şeyi söylemektir. Dolayısıyla görünüşte akla gelen anlam ile algıda kast edilen anlamın farklı olması durumunda ironi ortaya çıkmaktadır.[34] Örneğin: hızlı araç kullanan birine "Ne kadar yavaş kullanıyorsun!" şeklinde seslenmenin bir ironi örneği oluşturması gibi. Burada kastedilen, aracın süratinin düşük olması değil, tam aksine yüksek olmasıdır.

İroni üslubu, Avrupa'nın genelinde yavaş bir gelişme süreci göstermiştir. Bu kavramın İngiliz dilinde ilk defa 1502 yılında kullanıldığı ve 18. Yüzyıl başlarında İngiliz eleştirmen Dryden tarafından kullanılmasına değin umumi bir kullanımdan uzak olduğu görülmektedir.[35] Bununla birlikte, modern ironi kavrayışının Batı'daki köklerinin günümüze kadar uzandığı söylenebilir. [36]

İronini kavramının tarihsel gelişimi sürecinde Connop Thirlwall da önemli bir yere sahiptir. Kendisi 1833 yılında yazdığı "Sophocles İronisi Üzerine" isimli makalesinde "Diyalektik ironi ve pratik ironi" ile birlikte "Sözlü ve retorik ironi" kısımlarından da bahsetmiştir.[37]

Türk Edebiyatında ise ironi kavramı üzerinde çalışma yapan ilk kişi Oğuz CEBECİ'dir. Cebeci, "Komik Edebi Türler: Parodi, Satir ve İroni" isimli kitabında ironi üslubunu diğer komik edebi türlerle karşılaştırarak ele almış ve bu alanda edebiyatımıza büyük katkı sağlamıştır.

İroni üzerine yapılan akademik çalışmaların ilki olan "İroni Kavramı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde İroni" tezinin yazarı Arzu Karadikme, Batı literatüründe ironi kavramını inceleyerek Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Batılılaşma sürecindeki değişiklikleri ironik bir üslupla ele aldığı kitabını ironi bağlamında değerlendirmiştir. Karadikme, ironi ile anlam yakınlığı olan Hiciv, şathiye, alay, kinaye, nükte ve istihzâ gibi

[34] MUECKE, Frederick, Irony, 1970, s. 8.
[35] MUECKE, Frederick, The Concept of Irony, s. 14.
[36] CEBECİ, *Tarihsel bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi*, s. 282.
[37] MUECKE, a.g.e., s 20-29.

kavramları inceleyerek birbirine benzerlik gösteren bu türler arasında büyük farklılıkların bulunmadığını, ayrıca, hepsinin gülmece ve mizah unsuru barındırdığını söyleyerek farklı isimlerle adlandırılmakla birlikte Türk Edebiyatı'nda başlangıçtan beri ironi üslubunun var olduğunu ve bu kavramın Türk Edebiyatı'na Batı'dan gelmediğini belirtmiştir.[38]

B. İroni Türleri

1. Kendini Azımsama İronisi

Bu ironi türü "Kendini azımsama ironisi" olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu yöntemin kökeninde kendini azımsayan ve cahil biri olarak lanse eden Sokrates'in, karşısındaki kişinin cehaletini anlamasını sağlaması yatmaktadır. Bilge bir kişi olan Sokrates, kendilerini çokça bilge zanneden ve her şeyi kusursuzca bildiklerini iddia eden muhataplarına bir şeyler öğretmek istediği zaman, bunu direkt olarak yapmayı tercih etmeyerek onların aslında bildikleri zannettikleri şeyler hakkında tam olarak bilgi sahibi olmadıklarını açığa çıkarmak için bu yöntemi kullanmıştır. Şöyle ki; Bu amaç doğrultusunda bilgisiz ve cahil biri gibi hareket ederek[39] sanki karşısındaki çok iyi biliyormuşçasına ona soru yöneltir, muhatabı bilmeyince de kendisi cevap vererek aslında onun cahil olduğunu gösterirdi.[40] Sokratesin bu tekniği müspet bir sonuç elde etmek için kullandığını ve asıl amacının muhataplarının eksikliklerini fark etmelerini, yanlış bilgilerini düzelterek doğru bilgiye ulaşmalarını sağlamak olduğunu söylemek mümkündür. Bu kısımda ironi yapan şahıs muhatabının cahil olduğunu anladığı için kendisini azımsamaya ve değersiz göstermeye çalışmak suretiyle aslında karşısındakinin cahil olduğunu ispatlar.[41]

Bu ironi türü Sokratik ironi olarak ta isimlendirilebilir. Nitekim Oxford Üniversitesine ait Felsefe Sözlüğünde sokratik ironi için yapılan tanıma baktığımız zaman "Sokratik ironi" ile "Kendini azımsama ironisi"nin aynı kısım ironiyi ifa ettiğini söylemek mümkündür. Söz konusu sözlükte sokratik ironiye karşılık olarak: muhataplarının kendisinden daha bilgili olduklarını düşündükleri anda sokratesin, yönelttiği sorularla

---

[38] KARADİKME, Arzu, "*İroni Kavramı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde İroni*" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, s. 55.

[39] Quintilian'ın ifadesine göre Sokrates muhataplarının bilgeliğine karşın hayranlık içerisinde kalan cahil bir kişi rolüne bürünmüştür. Bkz: DOUGLAS COLİN, *Irony and the Ironic,* s. 16.

[40] KİERKEGAARD, Soren, a.g.e. s. 272; CEBECİ, *Komik Edebi Türler,* s. 277.

[41] MUECKE, a.g.e., s. 87; CEBECİ, *Komik Edebi Türler,* s. 277.

onların cehaletlerinin boyutunu ortaya koymasıdır[42] şeklinde bir ifade kullanıldığını görmekteyiz.

Sokrates'in uyguladığı bu ironi türünün ortaya çıkışı şu şekilde olmuştur. Konuşmanın başında hiçbir şey hakkında bilgisi olmadığını söyleyen Sokrates'in aksine muhatabı ise sahip olduğu kıt ve önemsiz bilgiye güvenerek onu mağlup etmeye çalışır. Sokratik ironi bu karşıtlık içerisinde meydana çıkar. Bu durumun farkına varan Sokrates ise artık karşısında bulunan kişideki gerçek doğruyu meydana çıkarmaya çalışır[43] ve muhatabında bulunan bilgileri ortaya çıkarmaya çalışarak bir nevi ebe vazifesi eda ettiğini söyler. Ancak ebelik sanatına benzetilen bu işlemin sonunda kendisini küçümseyen Sokratesin, aslında ne kadar bilgili olduğu ve bilgelik iddiasında bulunan muhataplarının da aslında ne kadar çok şey bilmedikleri ortaya çıkar.[44]

Sokratik ironi, bilge bir kişilik olan Sokrates'in cahillik taslaması temeline dayandığı için bu kısım ironinin, edebiyatımızda bulunan söz sanatlarından biri olan ve kısaca bir konuyu bilmezlikten gelme şeklinde anlayabileceğimiz "Tecâhül-i ârif" veya diğer bir kullanımla "Tecâhül-i ârifâne" ile örtüştüğünü söylemek mümkündür. Zira, düzyazı veya bir şiir metninde bilinen bir şeyin bir nükteden dolayı bilinmiyormuş gibi aktarılması şeklinde tanımlanabilecek olan "Tecâhül-i ârif" ile "Sokratik ironi" arasında ciddi anlamda bir benzerlik olduğu görülmektedir. Çünkü bu ironi türünde "Tecâhül-i ârif"e benzer bir şekilde Sokrates cahil bir kişi rolüne bürünüp muhatabına sorular yönelterek aslında bilgi sahibi olduğu konuları bilmiyormuş gibi bir izlenim vermektedir.

2. Yumuşak İroni

Yaşanılabilir mükemmel bir hayat için uygun bir ortam yaratan ve yaşamı güzelleştiren bir ironi şekli olarak tanımlanabilen[45] bu ironi türü dışarıdan bakıldığında son derece sevimli, huzurlu ve sakin görünen, bununla birlikte içeriğinde alay barındırmayan bir türdür.[46] İroniye modern bir bakış açısı getirmeyi başaran ve genelde zihinsel tavrı vurgulayan Shaftesbury, bu tavırda alçakgönüllülükle birlikte kibarlık, ağırbaşlılık ve müsamahanın hakim olduğunu söylemiş ve bunun, hep hayalini kurduğu mükemmel hayat

[42] BLACKBURN, Simon, *Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford University Press, 2008.
[43] KARADİKME, Arzu, a.g.e. s. 17
[44] TAŞDELEN, *Edebiyatta Paradoksun Biçimi İroni-1*, s. 57.
[45] MAGİLL, R.Gay, *Chic Ironic Bitterness*, Michigan Press, 2007, s. 78.
[46] MUECKE, a.g.e, s 17

için önemli prensiplerinden biri olduğunu söylemiştir. Shaftesbury'in, hayatın içerisinde yer alan bir karakter olarak olarak tanımladığı bu ironik tavırda alay çok hafif seviyede kalmaktadır.[47] Bu tür ironi mutlu olmaya yönelik katedilecek mesafeyi kişiye sağladığı ve kişiyi özgürleştirdiği için insanlar için adeta bir amaç halini almıştır.[48] Bu ironi türü ile kültürümüzdeki tasavvuf anlayışın birçok müşterek noktası bulunmaktadır. Nitekim insanların ayıplarını örtmeyi, onlara müsamahalı davranmayı öğütleyen Tasavvuf'a göre kişinin benliğinden kurtulması bütün sıkıntılarını omuzlarından atması anlamına gelir.[49]

Türk halkı kültüründen misal verecek olursak, dervişlerin "Dövene elsiz gerek, sövene dilsiz gerek" anlayışında bu tutumun görüldüğünü söyleyebiliriz. Tasavvufi düşünceye göre kişinin benliğinden kurtulmasının dışarıya yansımasının bir öneği bu sözde mevcuttur. Ayrıca, eliyle veya diliyle rahatsızlık verenlere karşı bağışlayıcı ve uyumlu bir tutum sergilemenin, bu şekilde hareket eden kişide sakinlik ve huzur şeklinde tezahür edeceği de anlaşılmaktadır.

3. Trajik ve Dramatik İroni

Yunan trajedisinde daha çok kullanılagelen ironi türü "Trajik ironi" ismiyle adlandırılır. En büyük İngilizce sözlüğü olarak bilinen Oxford sözlüğü'ne bakıldığında trajik ironi için, "Bir karakterin konuşmasının veya hareketlerinin trajik önemini izleyiciler fark etse bile karakterin kendisinin bundan habersiz olmasıdır." şeklinde tanım yapıldığı görülmektedir. Shakespeare'in yazdığı Romeo ve Jüliet oyununda bu türün klasik bir örneği mevcuttur. Şöyle ki: oyunda Romeo adeta ölüm uykusuna bürünmüştür. Jüliet gelip onu bu şekilde gördüğünde öldüğünü zannederek kendisini bıçaklar ve ölür. Aslında izleyicilerin, Romeo'nun ölmediğini bilmesi, trajik ironiyi meydana getiren temel unsurdur.[50]

Dramatik ironi ise tiyatro'da ya da filmlerde yaygın olarak kullanılan ironi türüdür. Bu tür ironi klasik dönem edebiyatında var olduğu gibi modern dönem edebiyatında da kendisine yer bulmuştur. Bu ironi kısmında izleyici olayın arka planını bilse de oyunda ki karakterin bundan haberdar olmayıp gerçekliğin farkında olmaması ironiyi oluşturur.[51]

---

[47] KNOX, a.g.e., s. 628.
[48] MAGİLL, *Chic Ironic Bitterness,* s. 78.
[49] KILIÇ, Mahmud Erol*, Tasavvufa Giriş,* Sufi Kitap, 2012, s. 27
[50] MUECKE, a.g.e s. 46.
[51] DEMPSTER, Germaine, Dramatic Irony in Chaucer, Stanford University Publications, Language and Literature, 1932, s. 254.

Dramatik ironide Tiyatro perdesinde veya bir film sahnesinde rol alan oyuncunun fark etmediği bir gerçekliği, izleyici ile birlikte oyun yazarı veya senarist fark eder. Kısaca seyircinin bir karakterden daha fazla olup bitenlerin farkında olması durumu olarak olarak tanımlayabileceğimiz[52] dramatik ironiye örnek olarak, Kazım'ın, eşi Emine'nin kendisine ihanet ettiğini zannederek onu boğmaya çalışması verilebilir. Böyle bir sahnede izleyiciler kadının masum olduğunu bildiklerinden Emine için üzülmekten kendilerini alamazlar. Ancak Kazım, rol icabı gözü hiçbir şey görmediğinden bu gerçekliğin farkında değildir.

4. Eleştirel İroni

Eski Yunan akımlarında ironi yapan şahsın, tepkisini bir nebze olsun gösterebilmek amacıyla dünyanın çelişkili ve saçma halini bu üslupla eleştirdiği düşünülmektedir.[53] Bu ironi türünü kullanan kişi eleştirel bir tavır sergiler ve onun için ironi söz sanatlarından biri olmaktan çıkarak bir dünya algısı olmaya başlar. Bu ironi türünü kısmını diğer türlerden ayıran temel özellik, eleştirel ironide bir kişi, ya da bir kurumun hedef alınıyor olmasıdır. İroni yapanın eleştirilerinin hedefi bellidir, ancak bütün eleştirilerinde muhatabı küçümseyicive iğneleyici bir dil kullanmakla birlikte kullandığı yöntem değişkenlik gösterebilir. Bu ironi kısmında söylenilen şey ile bundan kastedilen şey birbirinden tamamen farklıdır.[54] Mesela ortalaması düşük olan bir sınıfa "Maşallah çok çalışkansınız" demek bu ironi kısmına örnek olarak verilebilir. Bu tür ironide eleştiri ile birlikte muhatabı küçük görme durumu söz konusudur. Bu ironi çeşidi gülünç, yanlış ve çirkin âdet ve hadiseleri göz önüne seren ve daha çok kişilerin yerilmesini konu edinen Hiciv metoduyla[55] en çok benzerlik gösteren türdür.

5. Durum İronisi

Bir durumun insanların beklentilerinin tam aksi yönünde veya beklenilenden farklı olarak gerçekleşmesi halinde meydana gelen ironi türüne durum ironisi denir.[56] Bu ironi türü de dramatik ironi gibi klasik dönem edebiyatında var olduğu gibi modern dönem edebiyatında da kendisine yer bulmuştur. Kısaca, olması beklenen durum ile gerçekte

[52] https://www.storyboardthat.com/tr/articles/e/ironi-türleri 09/12/2019
[53] CEBECİ, *Tarihsel bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi*, s.280
[54] KNOX, Norman, *On the Classification of Ironies*, Chicago Journals, www.jstor.org/stable/436505, s. 53.
[55] OKAY, M. Orhan, "Hiciv", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998, c. XVII, s. 447.
[56] SHELLEY, Cameron, "The biocoherence theory of situational irony", Cognitive Science, 2001.

meydana gelen durum arasındaki fark olarak olarak tanımlayabileceğimiz[57] durum ironisine örnek olarak hasta olan birinin gerçek anlamını kast ederek "Şifayı kaptık" demesi verilebilir. Zira burada konuşan kişi kendisinden beklenilenden tam tersi bir davranış sergilemiş ve komiklik olsun diye böyle bir ifade kullanmıştır. Yine uzun süredir göremediği sevgilisiyle karşılaşan kişinin, gözyaşlarına boğulmasından dolayı onu net olarak görememesi bu kısma örnek verilebilir. Bu durumu ironik yapan, aşığın, sevgilisini görmeyi çok istemesine rağmen mutluluktan dolayı gözyaşları aktığı için sevgilisini görememesidir. Ayrıca bu tür ironiye itfaiye erinin evinde yangın çıkması örneği de verilebilir. Bu olayı ironik yapan ise; normalde yangın söndürmekle vazifeli olan birinin evinde yangın çıkmış olması ve bunun beklenilmeyen bir durum olmasıdır.

6. Sözlü İroni

Sözlü ironi, sözcüklerin, görünürde çağrıştırdıkları anlamdan farklı bir manayı ifade etmek amacıyla kullanılması halinde meydana gelen ironi türüdür.[58] Konuşmacının, muhatabına aktarmak istediği anlamın zıddını ifade eden bir cümle kurmasından ibaret olan bu ironi kısmı incelendiğinde, kullanılan ifadelerde genel olarak bir konu ile ilgili değerlendirme sergilendiği, ancak konuşmanın geneline bakıldığında konuşan kişinin, kast ettiği anlamdan çok daha farklı, hatta tam tersi anlamda ifade kullandığı görülmektedir.[59] Hasta olan birinin tam tersini kast ederek "Şifayı kaptık" demesi bu kısma örnek olarak gösterilebilir. Zira burada hasta olan kişinin kullandığı cümle görünürde hastalıktan kurtulma anlamı ifade ederken aslında kastettiği anlam bunun tam tersidir.

[57] https://www.storyboardthat.com/tr/articles/e/ironi-türleri 09/12/2019
[58] https://www.storyboardthat.com/tr/articles/e/ironi-türleri 09/12/2019
[59] ABRAHMS, M.h. & HARPHAM, G.g., glossary of literary terms, 9th edition, Wadswoth Gangage Learning, 2009.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİMDE İRONİ: TEKNİK VE TEROİK ALAN

I. ARAP BELAĞATINDA İRONİ

Hiç şüphesiz Kur'ân'ı Kerim eşsiz bir belağata ve mükemmel bir usluba sahiptir. Kur'ân-ı Kerim'de bulunan birçok belaği ifadeyi anlayabilmek için başvuracağımız ilim dallarından biri de belağat ilmidir. Zira Kur'ân'da ki bazı kullanımları ancak belağat ilminin inceliklerini bilerek gerçek anlamda anlayabiliriz. Bu konuyu bir ayet ile örneklendirebiliriz;

ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ "Kendisine şöyle denir: "Tat bakalım, hani sen şerefli ve güçlü idin!"[60] Bu ayeti belağat ilmi açısından irdeleyecek olursak, öncelikle "ذُقْ" emir fiili burada gerçek anlamından çıkıp istihza, küçümseme ve aşağılama anlamında kullanılmıştır. Zira Cehhenemde bağırsakları parçalayan zakkum ağacını kâfirin tatması söz konusu değildir. Bilakis bu ağaç ve kaynar su onlara bir azap olarak zorla içirilecektir. " إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ" ifadesi ise belağat ilminde "Tekidu'z- zem bima yuşbihu'l- medh" yani övgüye benzeyen yergi diye adlandırılan usulubu içermektedir. Ayetin bu kısmında görünürde muhatap övülürken arka planda büyük bir aşağılama ve küçümseme söz konusudur. Hiç şüphesiz bu uslubun muhatab üzerinde inanılmaz bir negatif etkisi vardır. Ayette hem onun kibrinin ne kadar anlamsız ve saçma olduğu gösterilmekte hem de hakikatte ne denli alçak ve aşağılık olduğu en acı verici şekilde ve tam bir istihza usulü ile dile getirilmektedir.[61] Bu ayet ve örnek olarak verilecek birçok ayetteki ironi uslubunu anlayabilmek adına görüldüğü gibi oldukça sık bir şekilde belağat ilmine başvurulabilmektedir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'de ki ironi üslubunu incelemeye başlamadan önce onu belağat ilmi açısından tahlil etmekte fayda görmekteyiz.

---

[60] Duhan, 44/49.

[61] **MENAHİCU CAMİATİ'L MEDİNETİ'L- ALEMİYYE**, *el- Balağa*, c. I s. 358, https://al-maktaba.org/book/34105/352

A. İroni Kavramının Arap Dilinde Karşılığı: Tehekküm

İroni kelimesinin arapça karşılığını tam olarak belirlemek kolay olmasa da ona en yakın kelimenin "Tehekküm" olduğunu söyleyebiliriz. Tehekküm kelimesi هَكَمَ babından gelmektedir. Bu babtan gelen تَهَكَّمَ عَلَى الأَمْرِ Alay etmek, eğlenmek, istihzâ etmek, dalga geçmek, azarlamak, kusur bulmak anlamlarına gelirken وَتَهَكَّمَ بِنَا ifadesi ise hafife almak, eğlenmek anlamlarına gelir. اَلتَّهَكُّم büyüklenmek, büyüklük taslamak ve kibirlenmek anlamlarında kullanılırken bu masdardan türetilen الْمُتَهَكِّمُ وَ المُسْتَهْكِمُ kendini beğenmiş kibirli demektir. Ayrıca اَلتَّهَكُّم alay, ironi ve istihzâ manalarına da gelmektedir.[62] Tehekküm masdarının istihzâ anlamında kullandığına dair Usame'nin şu sözü örnek olarak verilebilir. فَخَرَجْتُ فى اِثْرِرَجُلٍ مِنْهُمْ جَعَلَ يَتَهَكَّمُ بِي اَيْ يَتَهَزَّأُوَيَسْتَخِفُ "Onlardan bir adamın arkasından çıktım benimle alay etmeye, beni hafife almaya, küçümsemeye başladı."[63]

Tehekküme karşılık olarak gelen anlamlar incelendiğinde; yerme, küçümseme, hor görme, kendini beğenme, çalımlı yürüme, kibirlenme, kızgınlık, hiddet, öfke, incitme, kendisini ilgilendirmeyen işlere karışma gibi birçok anlama geldiği görülmektedir. Ancak birçok anlamda kullanılmakla birlikte, yaygın olarak en belirgin ve en meşhur manası olan istihzâ anlamında kullanılır.[64] Istılahi olarak ise muhatapla alay etmek amacıyla mevcut durumun aksini ifade edecek şekilde söylenen her söze ironi (tehekküm) denilmektedir.[65]

B. İroni ile Anlam Yakınlığı Bulunan Kavramlar

1. Hiciv

Hiciv kelimesinin kökü olan hicâ ve hecv sözlükte "Bir lafzı harflerini sayarak ve heceleyerek okumak, bir kişinin veya toplumun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek, yermek" anlamlarına gelir.[66] Arap dili edebiyatında hiciv kavramının yerine hicâ kelimesi kullanılmaktadır. Ayrıca, içerisinde hiciv barındıran şiir türüne ühciyye veya ühcüvve,

---

[62] İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukerrem el-Mısrî, v. h. 711, *Lisân'ul-Arab*, Daru İhyai't-Turasi'l Arabi, Müessesetü't-Tarîhi'l Arabi, Beyrut, t.y. 2. Baskı, c. XV, s. 111; FERAHİDİ, Halil b. Ahmed, v. h. 175, *Kitabu'l Ayn*, Daru İhyai't-Turasil Arabiyy, Beyrut, s. 1016.

[63] ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum fi'l Kur'an-i'l Kerim, (*Yüksek Lisans Tezi), el-Camiatu'l-Urduniyye, Ürdün, 2005, s. 8.

[64] ZEMAHŞERÎ, Ebu'l Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, v.h. 538, *Esâsu'l-Belâğa,* Mektebeti Naşirun, 1996, s. 504.

[65] El ALEVİ, Yahya b. Hamza b. Ali b. Ali b. İbrahim, v. h. 749, *et-Tirazu'l- Mutedammin li Esrari'l-Belâğa ve Ulûmi Hakâiki'l-Îcâz,* Matbaatu'l Muktatif, Mısır, h. 1332, c. III, s. 163

[66] İBN MANZÛR, *Lisân'ul-Arab*, "Hcv" mad., c. XI, s. 254.

karşılıklı olarak hiciv söylemeye tehâcî veya mühâcât, hiciv özelliği bulunan bir şiirde bu durumu tespit etmeye ihcâ denilmektedir. Türk dili edebiyatında genelde hiciv terimi kullanılırken, çağdaş Türk edebiyatına baktığımızda bu kavramın yerine yergi kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz. Bu türde kaleme alınmış eserler için ise hicviye ifadesi kullanılmaktadır.[67]

Şâirin, hicvetmek istediği şahsın ve kabîlesinin kusur ve ayıplarını ortaya dökmesi şeklinde tanımlanan hicivde başlangıçta müstehcen kelimeler kullanılmazdı. Bu üslup kullanılarak sadece hicvedilmek istenilen şahısla alay etme ve onunla ilgili insanların aklında şüphe uyandırmak hedeflenirdi. Ancak sonraları bu işi kendilerine meslek edinenler tarafından müstehcen ve küfürlü ifadeler de kullanılmaya başlanmıştır.[68]

İroni ile Hiciv arasında birtakım farklılıklar bulunmakla birlikte Türk edebiyatında Hiciv metodu ile en çok uyum sağlayan ironi türü kendisiyle bir kişi, ya da bir kurumun hedef alındığı eleştirel İroni'dir. [69] İroni ile Hiciv arasında farklılıklar şöye özetlenebilir. Hiciv açık ve net bir üsluba sahip iken ironide açık bir üslup kullanılmamaktadır. Yine hicivde, eleştirilenin kim olduğu, ya da kimin hangi şeyden ötürü eleştirildiği çok net bir şekilde anlaşmakla birlikte ironi üslubunda ise bu açıklık ve netlik bulunmamaktadır. İroninin bu anlamda hicivden farklı olmasının nedeni, ironist'in, söylemek istediği şeyi dolaylı olarak anlatarak âdeta sorumluluktan kaçması ve aslında geri planda kastettiği manayı yalanlama imkânını elinde tutmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Hiciv'in bu netliğinden dolayı birçok yazar eleştirisinin dikkat çekmesi ve doğru anlaşılabilmesi için hiciv üslubunu kullanmaktadır.[70]

Hiciv batı geleneğinde genel olarak gülünç, yanlış ve çirkin âdet ve hadiseleri maharet ve zarafetle göz önüne sermek olarak anlaşılmıştır. Böylelikle edebî bir tür olan hiciv'e ayrıca sosyal bir işlev de yüklenmiştir. Doğu edebiyatlarına bakıldığında ise çoğunlukla hiciv'in sosyal fonksiyonunun bulunmadığı görülmektedir. Bu edebiyatlarda hiciv daha çok kişilerin yerilmesini konu edindiğinden, şahsî husumet ve garazların ortaya dökülmesi için kullanılan bir araç olarak görülür ve doğu edebiyatlarında hiciv denildiği zaman daha çok küfürlü ve müstehcen hiciv örnekleri akla gelir. 19. yüzyılın sonlarına

---

[67] OKAY, M. Orhan, "Hiciv", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998, c. XVII, s. 447.
[68] DİVLEKCİ, Celalettin, Anlam-Üslup İlişkisi Bağlamında Kur'ân'ın Üslup Analizi, (Fatiha Suresi Örneklemesi) Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 167.
[69] KNOX, *On the Classification of Ironies*, s. 53.
[70] KNOX, Dictionary of the History of Ideas, University of Virginia, (Çevrimiçi) http://xtf.lib.virginia.edu/xtf/view?docId=DicHist/uvaGenText/tei/DicHist2.xml&chunk.id=dv2- 09/07/2019

doğru yayınlanan Türkçe edebiyat kitaplarının birçoğunda hiciv anlatılırken sadece barındırdığı bu özelliğe dikkat çekilmekle yetinilmiş ve bu eserlerde hiciv ile ilgili müstehcen örnekler verilmemiştir. Bu özellikleri nedeniyle içeriğinde hiciv bulunan şiirler yazan ozanlar bu türden şiirlerinde birçok kez mahlas kullanmamışlar, ayrıca bu şiirleri divanlarına da almamışlardır”.[71]

2. Mizah

Mizah kelimesinin kökeninde “Şaka ve latife yapmak” anlamına gelen mezh masdarının ismi olan müzâh vardır. Bu kelime Kur’ân-ı Kerim’de geçmemektedir. Ancak hadis-i şeriflerde mezh kökünden birçok türevleri bulunduğu gibi[72] bir hadis naklinde “Düâbe”nin mizah manasına geldiği ifade edilmiştir.[73] Edebî metinlerde ağırbaşlılık anlamına gelen “Cidd” kelimesinin zıddı olarak çoğunlukla “hezl”, bazen de “mezh” ifadesi kullanılmıştır.[74]

Mizah, esasında düşünceleri nükte ve şakalarla mezcederek aktaran söz veya yazı türüdür. Bununla birlikte zaman içerisinde farklı türleri de kapsamına alan bir kavram haline gelmiştir. Mizah yapılırken ana hedef güldürmektir. Ancak çoğu zaman güldürü ile birlikte bireysel ve toplumsal çirkinlikleri iğneleme, eleştirme veya düzeltme amacı da hedeflenir. Kin duygusuyla ve intikam alma amacıyla mizah yapılmadığından dolayı, ayrıca mizah yapılırken bu saiklerle hareket edilmediği için mizahta istihzânın aksine[75] küçük düşürme amacı yoktur. Mizah toplumun kendisini korumak amacıyla ürettiği savunma araçlarından biri olmakla birlikte komik hikâyelerin ve fıkraların, saldırganlık düzeyi en düşük olan kısmına dayanır. Kısacası mizahın temelinde yapılan şaka sayesinde duygu patlamalarına engel olmak vardır. Hayatın gerçeklerinin meydana getirdiği acı ve sıkıntılara boyun eğmeyen ve bunlara karşı direnen mizah, aynı şekilde zulümle beslenen yöneticilere karşı alt tabakadaki insanların direniş biçimlerinden biridir.[76]

3. Kinaye

Sözlükte “Bir şeyi başka bir şeyle örtmek" anlamında kullanılan kinaye kavramı, Beyân ilmi alimlerinin yaptığı tanıma göre, asıl mana ile birlikte başka bir mânanın da

[71] OKAY, M. Orhan, “Hiciv”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul 1998, c. XVII, s. 447.
[72] Wensinck, el-Muʿcem, “mzḥ” md.
[73] Müsned, III, 67.
[74] DURMUŞ, İsmail, “Mizah”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul 2005. c. XXX, s. 205.
[75] Ayrıntılı bilgi için bkz: istihzâ konusuna bakılabilir. s 12.
[76] DİA, a.g.m.

ifade edildiği terkip veya kelimedir. Bu kavramın edebi sanattaki karşılığı ise "Örtülü anlatım"dır. Söz içerisinde geçen ve asıl anlamı ifade eden unsura "Meknî (mükennâ) bih" veya "Kinaye" denilirken, söz içerisinde geçmeyen ve meknî bih ile kendisine işarette bulunulan unsura da "Meknî (mükennâ) anh" adı verilir. "Meknî bih" vasıtasıyla "Meknî anh"a kapalı bir biçimde işarette bulunulduğu, ayrıca ilk unsur bir nevi örten konumunda, ikinci unsur ise örtülen konumunda olduğundan dolayı bu işlem için kinaye (örtme) kelimesi kullanılmıştır. Eli açık manasına gelen mebsûtu'l-yed ifadesiyle cömert olan bir kişinin, yine eli sıkı manasına gelen mağlûlü'l-yed sözüyle de cimri olan bir kişinin örtülü bir şekilde ifade edilmesi bu konuda örnek olarak verilebilir.[77] Kur'ân-ı Kerim'de süs içerisinde yetiştirilen[78] ifadesinin kadından, levha, tahta ve çivilerden oluşan[79] tabirinin gemiden kinaye olarak zikredildiği**,** ayrıca Arap şiirlerinde, korku, sevgi ve sırrın bulunduğu yer; kinlerin biriktirildiği yer ifadelerinin sıkça kalpten kinaye olarak söylendiği görülmektedir.[80]

Ebû Ubeyde et-Teymî zamir yerine kinaye ifadesini kullanmıştır. Câhız (Amr b. Bahr) genel manada sarih ifadenin zıddı olarak saptadığı kinaye kavramının kapsamına, istiare mecaz ve teşbih gibi türleri eklemiş ve belâgat üsluplarından biri olarak kabul ettiği kinayenin yerine sarih ifade kullanılmasının belâgatın ihlali sonucunu doğuracağını ifade etmiştir. Müberred ise kinayenin, açıkça söylenmek istenmeyen bir şeyin örtülü bir biçimde ifade edilmesi, edebe muğayir şeylerin nezih bir üslupla anlatımı gibi faydalarına değinmiştir. Sa'leb, kinayeyi "Örtülü anlam" (bitânetü'l-ma'nâ) olarak tanımlamış, İbnü'l-Mu'tez ise ta'rizi ve kinayeyi edebî sanatlara dahil etmiştir.[81]

4. İstihza

Sözlükte "Alay etmek" manasına karşılık gelen hez' (hüzü', hüzüv) masdarından türeyen istihzâ kelimesi, "Başkasının söz ve davranışlarını kusurlu görmek veya göstermek amacıyla onu alaya alıp küçük düşürmek" anlamında kullanılır.[82] İstihza yapılırken üstü

---

77 DURMUŞ, İsmail, "Kinaye", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), Ankara 2002, c. XXVI, s. 34.
78 Zuhruf, 43/18.
79 Kamer, 54/13.
80 DURMUŞ, İsmail, "Kinaye", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), Ankara 2002, c. XXVI, s. 35.
81 DURMUŞ, İsmail, "Kinaye", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), Ankara 2002, c. XXVI, s. 36.
82 ÇAĞRICI, Mustafa, "İstihza", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul 2001, c. XXIII, ss. 347.

örtülü bir şekilde ve iğneleyici bir üslupla alay edilir. Bu nedenle istihzâda mizahın aksine küçük düşürme amacı güdülür.[83]

Kur'ân'da ondan fazla âyeti kerimede hüzüv ifadesi, yirmi üç ayette ise istihzâ masdarından türeyen isim ve fiiller geçmektedir. Örneğin;

وَاِذَا لَقُوا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا قَالُٓوا اٰمَنَّاۚ وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاط۪ينِهِمْۙ قَالُٓوا اِنَّا مَعَكُمْۙ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُ۫نَ

"İman edenlerle karşılaşınca 'inandık' derler, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise 'Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz' derler"[84] ayetinde ismi fail kalıbında kullanılmıştır.

İstihza bazen yanlış anlaşılan bir şeyden dolayı gülünç duruma düşen biriyle alay etmek şeklinde de meydana gelebilir. öneğin; kulağı az işiten yaşı ilerlemiş birini söylenen şeyleri yanlış anlayarak farklı konularla ilgili yorum yaptığında kendisiyle alay edilmesi bu kısma örnek olarak verilebilir.

5. Alay

Alay, sözlükte davranış veya ses tonu ile bir kişiyi ya da bir şeyi küçümseyerek eğlenme, bir kişinin, bir şeyin veya bir durumun gülünç, kusurlu, eksik vs. yönlerini küçümseyerek eğlence konusu yapmak, bir kimseyle alay etmek, kırıcı söz veya davranışlarla onu gülünç duruma düşürmek ve alay konusu yaparak aşağılamak, onunla eğlenerek küçümsemek ve hafife almak, hakir görmek, bir kişiyle istihzâ etmek ve eğlenmek anlamlarında kullanılmaktadır. Menşei Yunanca olan alay kelimesinin edebiyatımızdaki karşılığı "İroni"dir.

Nasrettin Hoca'nın kendisinden ip isteyen komşusuna söylediği sözler alay konusuna verilebilecek örneklerden biridir. Şöyle ki: komşusunun urgan istemesi üzerine Nasrettin Hoca içeri girip çıkarak, "İp boşta değildir, kadınlar üstüne un sermişler." demiş. Adamın tekrar, "Efendi bu nasıl bir iştir, ipe hiç un serilir mi?" demesi üzerine Hoca, "Vermeye gönlüm olmayınca ipe un serilir." cevabını vermiştir.

6. Şathıye

Sözlükte taşmak, sarsılmak, hareket etmek manalarına gelen şatah kavramı, dar bir yatağa sahip olan ırmağın sel ile taşması gibi tasavvuf prensiplerine uygun bir hayat idame

[83] DURMUŞ, İsmail, "Mizah", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2005. c. XXX, ss. 205, 206.
[84] Bakara 2/14

ettiren sûfî bir kimsenin kalbinden taşan bir takım ilâhî hakikatleri ifade etmek için kullanılır.[85] 8. yüzyıldan itibaren sûfîler arasında kullanılagelen şathiyye (çoğulu şathiyyât/ şatahât) sûfînin tevhîd-i zâtî, fenâ, istiğrak, inbisat, galebe, cezbe, vecd ve sekr gibi kendisini kontrol altına alamadığı tasavvufî haller içerisinde dilinden dökülen sözlerdir. Tasavvufun ilk dönemin şathiyeleri ile en çok bilinen sûfîler: Hallâc-ı Mansûr, Sehl et-Tüsterî ve Bâyezîd-i Bistâmî'dir.[86]

Tasavvufi mevzuların işlendiği şathiyelerde Allah (c.c.) ile senli benli söyleyişlere yer verilir. Şathiyelerin genelinde anlam örtülüdür: Muhyiddin-i Arabi'nin "Sizin Allah'ınız benim ayağımın altındadır." sözü ve Beyazid-i Bestami'nin "Öyle bir denize daldım ki, peygamber onun kıyısında kalmıştı. Kendimi tesbih ederim, benim şanım ne yücedir. Benim bayrağım Muhammed'in bayrağından daha büyüktür. Ona ulaşmadan Kâbe'nin çevresinde döner dururdum. Ona ulaşınca gördüm ki Kâbe benim çevremde dönüyor." şeklindeki ifadeleri bu kısma örnek olarak verilebilir.

C. Arap Edebiyatında İroni Teriminin Ortaya Çıkışı

Bu terimi ilk olarak *Tahriru't-tahbir* ve *Bedi'u-l- Kur'an* adlı eserlerinde özgün bir ilim dalı olarak işleyen kişinin Zekiyudddin ibnu ebi'l-esbe' el-Mısrî (ö. 654) olduğu belirtilmektedir.[87][88] Kendisinden sonra gelen birçok âlim telif ettikleri eserlerde tehekküm konusunu, i'caz, Bedi' veya Ulûmu'l Kur'ân konularının alt başlığı olarak ele almışlardır. İroni konusunun Mısrî'den itibaren yazılan birçok eserde yer alması, konunun önemine, konuşma yöntemleri arasındaki ve istenilen manayı ifade etmedeki etkin rolüne işaret eder.

Ferrâ ise اِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُنَ عَلٰى اَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي اُخْرٰيكُمْ فَاَثَابَكُمْ غَماًّ بِغَمٍّ "*Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size keder üstüne keder verdi.*"[89] ile فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ "*Onları elem dolu bir azap ile müjdele*"[90] ayetlerini tefsir ederken tehekküm lafzını açıkça

---

85 Ebû Nasr, Es-Serrac (Ö. 988), s. 422, 453.

86 ULUDAĞ, Süleyman, "Şathiye", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 370.

87 Bazı müteahhir alimler, Mısrînin tehekkümü baplara ayırıp kategorize etmesi dışında bu alanda bir yetkinliğinin söz konusu olmadığını, zira tehekkümün istiareye veya mecazı mürsele dönüştüğünü belirtmişlerdir. Bkz: EL-MISRİ, v. h. 654, *Bediu'l Kur'ân,* Thk. Hıfni Muhammed Şeref, Nehdetu Mısır, s. 283.

88 SUYÛTÎ, Celaluddin Abdurrahman, v. h. 194, m. 911, *Şerhu Ukudi'l Ceman fi İlmi'l Meani ve'l Beyan,* Daru İhyai'l Kutubi'l Arabi, s. 130.

89 Âli imrân, 3/153.

90 Âli imrân, 3/21.

kullanmamakla birlikte bu konuya temas etmiştir. Ferrâ birinci ayette ayette geçen ve mükâfatlandırma anlamında kullanılan “فَأَثَاب” ifadesinin cezalandırma anlamında kullanıldığı, ikinci ayette ise hayırlı işlerde kullanılan “بَشِّرْ”, “müjdele” ifadesinin tehdit anlamına geldiği değerlendirmesinde bulunarak her iki kelimenin vad’ edildikleri anlamların dışında farklı manalarda kullanıldığını ifade etmiştir.[91]

Bedreddin İbn Malik *el-Misbah fi’l meâni ve’l beyan ve’l bedi* isimli eserinde bedi’i, üç kısma ayırmış ve bu üç kısımdan biri olan dilin akıcı kullanımı, güzel ve etkileyici konuşma sanatı ile ilgili olan bölümün altında tehekkümü ele alıp tanımını yapmış ve bazı kullanım şekillerini açıklamıştır.[92]

İbn Malikten sonra İbn Hamza el-alevî de *Et-tiraz* adlı eserinde ironiyi ibn malik gibi tanımlayarak faydalarını açıklamış ve meydana geliş şekillerini hasretmeye çalışmıştır. Bu şekilleri maddeler halinde sıralayacak olursak;

1. Kısım: Va’di (söz vermeyi), vaîd (tehdit, gözdağı) yerine kullanmak suretiyle yapılan ironi.

2. Kısım: Medh (övgü) sıfatlarının zikredilip kendilerinden zemmin (yerginin) kastedilmesi suretiyle yapılan ironi.[93]

3. Kısım: Azlık ifade eden bir kelimenin kullanılıp amacın kesret bildirme olması şeklinde yapılan ironi.[94]

İbn Hamza’dan sonra Şihabuddin er -Raini (ö. 779) *Tiraz’ul hülle ve şifau’l ğulle* adlı eserinde şakayı ciddi olarak söylenen sözün yerine konumlandırma konusu kapsamında ironiye de deyinmiş ve ironi ile kendisiyle ciddiyet kast olunan şakanın arasını ayırt etmiştir. Ancak ironi için özel bir başlık tahsis etmemiştir.[95]

Er-Raini'den sonra ibn Hucce el-Hamevi Mısrî’nin bu alandaki önceliğine ve bu fenle diğer fenlerin arasını ayırmasına işaret ederek onun yaptığı tanıma benzer bir şekilde ironinin tanımını yaptıktan sonra ayet, hadis ve şiirlerden deliller getirmiştir. Bununla

---

91 FERRÂ, Ebû Zekeriyya Yahya B. Ziyad, v. h. 207, *Meâni’l-Kurân*, Âlemu’l Kutub, Beyrut, 1955, 1. Baskı, c. I, s. 239.
92 İBN NAZIM, Bedreddin İbn Malik v. h. 686, *el-Misbah fi’l Meâni ve’l Beyan ve’l Bedi’,* Thk. Abdulhamit Hindavi, Daru’l Kütübi’l İlmiyye, Beyrut, h. 1422, 1. Baskı, s. 218.

93 Ayrıntılı bilgi için bkz: a. Yerme Makamında Övgü Lafızlarının Kullanılması, ss 52-54.
94 El ALEVİ, **e***t-Tirazu’l-Mutedammin li Esrari’l-Belâğa,* c. 3, ss. 162, 164
95 ER RAİNİ**,** Şihabuddin v. h. 779, *Tiraz’ul Hülle ve Şifau’l Ğulle*, Thk. Dr. Reca el-Cevheri, Müessesetu-s Saklefetu’l-Camiiyye, s. 614.

beraber ironinin diğer sanat dallarına olan üstünlüğünü, medh makamında kullanılan yergi ve kendisiyle ciddiyet kast olunan şaka ile çokça karıştırılmasından dolayı da anlaşılmasındaki zorluğu açıklamıştır.[96]

Zemahşerî, *Keşşaf* adlı eserinde birçok kez tehekküme işaret etmiştir. Örneğin وَقَالُواْ يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ *"Dediler ki: "Ey kendisine Zikir (Kur'ân) indirilen kimse! Sen mutlaka delisin!"*[97] ayetini tefsir ederken; buradaki üslubun istihzâ amaçlı olduğunu ve şu ayetteki kullanıma benzediğini söylemiştir. قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ Firavun, "*Bu size gönderilen peygamberiniz, şüphesiz delidir"*[98] dedi. Zira her iki ayette de, hem peygamberlerine kitap indirilmesini dile getirip hem de onlara delilik isnat etmeleri zıtlık oluşturmakta ve bu durum amaçlarının bu üslupları ile peygamberlerini istihzâ etmek olduğunu göstermektedir.[99]

Zerkeşi, (ö. 794) *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'ân* adlı meşhur eserinde Kur'ân'ın hitap çeşitlerinden bahsederken ironiyi zikretmiş, bu kavramın tanımını yapmış ve kitabullah'tan konu ile ilgili örnekler zikretmiştir.[100]

Suyûtî'de (ö. 911) *İtkan* adlı esrinde Kur'ân'ın hitap çeşitlerinin on ikincisi olarak ironiyi zikretmiş ve ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ *"Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!"*[101] ayetini örnek olarak vermiştir.[102] Ayıca *şerhu ukudi'l ceman* eserinde de ironiyi bedîin kısımlarından biri olarak saymış ve Mısrî'nin buluşlarından biri olduğunu zikretmiştir.[103]

Belâgat ilmine bir hüviyet kazandıran ve bu ilmin kaidelerini belirleyen Sekkâkî tehekkümü, istiarenin bir konusu altında istiarei tehekkümiye adıyla ele almıştır. Onun yaptığı tanıma göre tehekküm: Birbirine zıt olan iki kelimenin alay veya göndermede

---

[96] EL- HAMEVİ, Ebu'l Mehasin İbn Hucce Takiyuddin Ebubekir b. Ali, v. h. 837, *Hizanetu'l Edeb,* Thk. Dr. Kevkeb Deyyab, Daru Sadr, Beyrut, h. 1421, 1. Baskı, c. II, ss. 191-194.
[97] Hicr, 15/6.
[98] Şu'arâ,26/27.
[99] ZEMAHŞERÎ, Ebu'l Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, v.h. 538, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1995, c. III, s. 398; CÜRCÂNÎ, Abdulkahir b. Abdurrahman b. Muhammed v. h. 471, *Esrâru'l-Belağa*, Thk. Abdulhamid el- Hindavi, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, h. 1422, 1. Baskı, s. 504.
[100] EZ ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdullah v. h. 794, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Ebu'l Fadl ed-Dimyâtî, Daru'l Marife, Beyrut, h. 1391, c. II, s. 231.
[101] Duhân,44/49.
[102] SUYÛTÎ, Celaluddin, Abdurrahman, v. h.194, m. 911, *el-İtkân fi Ulûmi'l Kur'ân*, Thk. Usam el-Hursatani, Dâru'l-Celil, Beyrut, h. 1419, 1.Baskı, c. 2, s. 74.
[103] SUYÛTÎ, *Şerhu Ukudi'l Ceman fî İlmi'l Meani ve'l Beyan*, s. 131.

bulunmak amacıyla birbirinin yerine kullanılmasıdır.[104] Örnek olarak ayette müşrikler için *"Onları elem verici bir azapla müjdele"*[105] denmektedir. Müjdeleme ile korkutma arasında bir zıtlık söz konusu olduğundan "uyarmak ve korkutmak" ifadesi yerine müjdeleme kelimesi kullanılarak tehekküm yapılmıştır.

Mısrî, tehekkümü "Muhatabı küçümseme, onunla alay etme, onu hafife alma kasdıyla, korkutma ifadesi yerine müjdeleme lafzını, vaîd (tehdit gözdağı) yerine va'di (söz vermeyi) kullanmaktır" şeklinde tarif etmiştir.[106] Ayrıca tehekkümü, belağat ilminin üç kısmından biri olan bedi' sanatının dallarından biri olarak inceledikten sonra kendisiyle ciddiyet kast olunan şaka ile tehekkümün arasını ayırt etmiştir. Bu durum, Sekkâkî'nin belâgat ilmini meâni[107], beyan[108] ve bedî' [109] olmak üzere üç kısma ayırıp, bedi' ilmini ise lafza veya manaya dönük olarak iki kısma ayırmasından sonra olmuştur.[110] Mısrî'den sonra gelenlerin bir kısmı her ne kadar Mısrî'nin ironi tanımına ve ironi üsluplarıyla ilgili söylediklerine ilaveler yapmışlarsa da onların ironi tanımları, verdikleri örnekler ve ironi ile başka sanatlar arasında zikrettikleri farklar Mısrî'nin söylediklerinin dışına pek çıkmamış ve bu alanda ona bağımlı kalınmıştır.[111]

İbn Masum (ö. 1120) *Envaru'r rebi' fi envai'l bedi'* kitabında tehekkümü bir başlık altında inceleyerek lügatteki manasının istihzâ olduğunu söylemiş ve terim olarak Mısrî'nin tanımına benzer bir tanım yapmıştır. Ayrıca Mısrî'nin bu alandaki öncülüğünün, tehekkümü, bedîin kısımları içerisinde tasnif etmesinden kaynaklandığına dikkat çekmiştir.[112]

---

[104] SEKKÂKÎ, Ebu yakub Yusuf b. Ebubekir Muhammed b. Ali, v. h. 626, *Miftâhu'l Ulûm*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Lübnan, Beyrut, h. 1403, 1. Baskı, s. 375.
[105] Âli imrân, 3/21.
[106] EL-MISRİ, *Bediu'l Kur'ân*, s. 283.
[107] Meânî; Sözün duruma/makama uygunluğunun usul ve kaidelerini bildiren ilim dalıdır. Bkz: ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâğat Meâni Beyân Bedî',* Eser Ofset Matbaası, Erzurum, 2012, s. 14.
[108] Beyân: Bir manayı veya bir maksadı birbirinden farklı yollarla ifade etmenin usul ve esaslarını konu alan ilim dalıdır. Bkz: ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâğat,* s. 73.
[109] Bedî': Maksadı ifade etmede usul ve kaide açısından yeterli olan söze, lafzi ve manevi bazı sanatları kullanmak suretiyle mana ve âhenk açısından güzellik verme yollarını gösterir. ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâğat,* s. 96.
[110] SEKKÂKÎ, *Miftâhu'l Ulûm*, s. 423.
[111] MATLUB, Ahmed, *Mucemu Mustalahatu'n-Nakdi'l-Arabiyyil-Kadim,* Mektebet'u Lübnan, Beyrut, 2007, s. 191.
[112] EL MEDENİ, Sadruddin b. Ma'sum, v. h. 1120, *Envâru'r Rebi' fi Envâi'l-Bedi*', Thk. Şakir Hadi, c. II, ss. 185, 186, 194.

Günümüzde ise müelliflerin birçoğu belâgat ilimleri ile ilgili veya bedi' sanatıyla ilgili bölümlerde muhassenat-ı maneviyyenin içerisinde bedi' babının altında veya istiarenin çeşitlerinden bahsederken tehekkümü ele almışlardır.[113]

D. Arap Edebiyatçılarına Göre İroni

Edebiyatçıların ironi kavramını nasıl ele aldıklarını incelediğimizde, konuya edebiyat bölümleri içerisinde oldukça geniş bir bölüm ayırdıklarını ve bu bölümü الفُكَاهَة (mizah) olarak isimlendirdiklerini görürüz. الفُكَاهَة kelimesinin lüğavi karşılığı المِزَاحْ tır. التَفَاكُهْ ise şakalaşma, şakaya vurma anlamlarını ifade eden التَمَازُحْ ile eş anlamlıdır. Bu baptan gelen الفَكِهْ kelimesi de neşeli, sevinçli, keyfi yerinde anlamlarına gelen الطَّيِّبُ النَّفْس demektir. فَكِهَ مِنْ كَذَاوَكَذَا şaşırmak, hayret etmek, afallamak anlamına gelir. Nitekim لَوْ نَشَاء لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ "*Dileseydik, onu kuru bir çöp yapardık da şaşkınlık içinde şöyle geveleyip dururdunuz*"[114] âyeti kerimesinde de aynı anlamda kullanılmıştır. Yani ürünleriniz aracılığıyla başınıza gelen şeyden dolayı hayretler içinde kalırdınız.[115] Ayrıca الفَكِهْ kelimesi yukarıda zikredilen anlamlara geldiği gibi البَطِرُالأَشِرْ (şımarık, kibirli, küstah) anlamlarına da gelir.[116]

Bazen ironi sırf oyun ve eğlence için yapılır.[117] Bu maksatla yapılan ironi ferahlama ve dinlenme amacı içerdiği gibi bıkkınlığı, bitkinliği ve can sıkıntısını gidermeyi de sağlar. Bundan dolayı ironi, دُعَابَة (şaka, latife),[118] مُزَاح (mizah) ve هَزْلْ (eğlence) olarak ta isimlendirilmiştir.[119]

İroninin amaçları arasında muhatabı rencide etmek, değerini düşürmek veya muhatapta bulunan bir kusura karşı üçüncü şahsı uyarma zikredilebilir. Mizahın incitici, acı veren kısmı da tam olarak budur. Bu kısım ironi سُخْرِيَّة اِسْتِهْزَاء veya تَهَكُّمْ olarak isimlendirilebilir.

Sonuç olarak ironinin efradına cami' ağyarına mani' bir tanımıma ulaşılamamış, ancak edebiyatçıların görüşlerinden yola çıkarak şu kanaate varılmıştır; İroni, suhriyyetin

---

[113] ABDUSSETTAR, Hasib, *Menhelü'l- Belağa*, Daru'l- Kutubi'l-Lübnani, Beyrut, 1971, 1. Baskı, s. 68.
[114] Vâkı'a, 56/65.
[115] İBN MANZÛR, *Lisân'ul-Arab,* ''Fekihe''mad., c. XIII, ss. 523-524.
[116] RÂZÎ, Muhammed b. Ebubekir b. Abdulkadir, v. h. 721, *Muhtâru's- Sihah*, Thk. Muhammed hatır, Mektebetu Lübnan, Beyrut, h. 1415, c. 1, s. 213.
[117] ADİL EL AVA, *Mevakibu't-Tehekküm*, Daru'l-Fadl, Dimeşk, s. 7.
[118] İBN MANZÛR, *Lisân'ul-Arab*, c. I, s. 375.
[119] RÂZÎ, *Muhtâru's- Sihah*, c. I, s. 290; CÜRCÂNÎ, Ali b. Muhammed b. Ali, v. h. 816, *Kitâbu't-Târîfât*, Thk. İbrahim el-Ebyari, Daru'l-Kutubi'l-Arabi, Beyrut, h. 1405, 1. Baskı, s. 278.

bir türü olup, ciddiyeti şakaya bürümek ve şakayı da ciddiyete bürümek, bilgiye cehalet elbisesi giydirmek veya yergiyi övgü kalıbına dökmektir.[120] Bundan amaç ta kişinin ıslahına, düzelmesine vesile olması için ondaki bir ayıbı vurgulamaktır[121]

Arap edebiyatı içerisinde, ironinin komik, güldürücü yönüne vurgu yapan, mizah içerikli hikâyeleri ve fıkraları içeren birçok eser vardır. Bu durum Arap edebiyatını ayrıcalıklı kılan unsurlardandır. Özellikle bu alanın, toplumsal ve psikolojik hastalıkların tedavisinde ve toplumun kötü alışkanlıklarının temizlenmesinde büyük bir payı vardır. Ayrıca ironinin kelama kazandırdığı cazibe ile onu daha etkin kılan boyutu da vardır.[122] Bu sanat dalıyla ilgilenen ve bu alanda mesafe kat etmiş olan edebiyatçı ve eleştirmenlerin başında Ebû Osman Amr b. Bahr el-Cahız (ö. 255) gelmektedir. Kendisi eserlerinde ironi üslubuyla ilgili güzel örnekler vermiştir.[123]

E. Arap Edebiyatçılarına Göre İroninin Kullanım Nedenleri ve Hedefleri

1. Arap Edebiyatçılarına Göre İroninin Kullanım Nedenleri

Kelamda asıl olan ciddiyet niteliği taşımasıdır. Nitekim kelamın doğal yapısına en uygun olanda bu şekilde kullanılmasıdır. Ancak bazı durumlarda konuşan kişi ciddiyet dairesinden çıkıp alay üslubu kullanma veya hakikat yerine mecaz kullanmak zorunda kalabilir. Bunu yaparken de amacı muhataba muhalefet serdetmek değil; bilakis durum onu gerektirdiği için bunu yapar. Zira çoğu zaman mecaz kullanılmadığında muhataplar tarafından kast edilen mana anlaşılmayabilmektedir. Bundan dolayı ifadelerin daha iyi anlaşılması ve muhataba iletilmek istenen mesajların yerine ulaşması için bu yola başvurulur.[124]

İroni, kişilerin yanlışlarını düzelten ve onları terbiye etme hedefi güden bir araçtır. İroni üslubunu kullanan kişi kimi zaman ferahlama amacı güderken, kimi zaman da meramını açık bir şekilde bildirdiğinde müeyyide ile karşılaşacağı için içindeki kızgınlığı söz konusu üslupla dışa vurur.[125] Bazen de ironi sadece mizah amacı taşır. Bu kısım ironi

---

[120] EL AVA, *Mevakibu't-Tehekküm*, s. 12.
[121] EL HUFİ, Ahmed, *el-Fukahetu fi'l-Edeb*, Nehdetu Mısır, 2001, c. 1, s. 72
[122] ABDULAZİZ, Şeref, *el-Edebu'l Fukahi*, Lübnan, 1992, 1. Baskı, s. mukaddime.
[123] EL-CAHIZ, Amr b. Bahr, v. h. 255, *Kitabu'l-Hayavan*, 1.Baskı, Thk. Abdusselam Harun, Matbaatu'l-Babi'l-Halebi, Mısır, h. 1356, c. I, s. 37.
[124] ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum, s.* 24.
[125] EL HEVVAL, Hamid Abduh, *es-Suhriyetu fi Edebi'l Mazini*, el-Heyetu'l Mısrîyyetu li'l-Kitab, 1982, *s. 63.*

muhatabı zor durumda bırakma, zayıf duruma düşürme amacıyla yapılan istihzâyı barındırır.[126]

Edebiyatçılar ironi üslubunu, toplumun olumsuz anlamdaki gidişatını frenleme ve aşırı gidenleri cezalandırma aracı olarak görürler. Edebiyatçılara göre bireyler alışılmışın dışındaki yollara saptıklarında onlara karşı bu üslup kullanılarak yanlışları düzeltilir, hastalıkları tedavi edilir, mizaç ve ahlaklarında, hatta düşünce tarzlarında bile bilinçli davranmaları sağlanır.[127] Dolayısıyla ironi, edebiyat kriterlerini, toplumun ilke ve ahlaki davranış biçimlerini çiğneyen herkese karşı eleştirmen rolünü üstlenir.[128]

Edebiyatçıların ironiye bakış açıları incelendiğinde, onların bu üsluba başvurma nedenleri Psikoloji ve ruh hali ile ilgili durumlar ve içerisinde yaşadığı toplumla ilgili durumlar olmak üzere iki başlık altın toplanabilir.[129] Bu nedenler ile ilgili şu maddeler zikredilebilir.

a- Bazı kimselerde ortaya çıkan ve hayatın gerçekliğine aykırı olan tutum ve davranışlar.[130]

b- Bazı hataların kanun nezdinde bir yaptırımın bulunmaması.

c- Yönetimde bulunan idarecilerin yaptıkları yanlışlar.[131]

d- Edebiyatçının, kendince akli üstünlüğünü veya farklı olduğunu ispat etmeye çalışması.[132]

e- Edebiyatçının, hoşnutsuzluğunu, öfkesini ve kızgınlığını dile getirmek istemesi. Bu durumda ironi, edebiyatçının tepkisini gösteren psikolojik bir sığınak olur.

f- Edebiyatçının, yaşadığı toplumda anormal durumlar, sapmalar, gelenek ve göreneklerden uzaklaşmalar saptaması. Bazen edebiyatçı bu tür durumların önüne geçmek için ironi üslubunu kullanır. Edebiyatçının bu tür durumlarda kullandığı ironi üslubu toplumu âdeta cezalandırmaya yöneliktir. Edebiyatçının kendince vermiş olduğu bu tür

---

[126] EL HUFİ, *el-Fukahetu fi'l-Edeb*, c. I, s. 130.
[127] KUZEYHE, Riyad, *el-Fukahetu ve'd-Dahku fi't-Turasil-Arabiyyi'l-Meşriki*, h. 1418, el-Mektebetu'l-Asriyye, s. 297; EL AVA, *Mevakibu't-Tehekküm s. 7;* ŞAKİR, Abdulhamid, *el-Fukahetu ve'd-Dahk,* h. 1323, el-Meclisu'l-Vatani li's-sikafeti ve'l-Funun ve'l-Adab, Kuveyt, s. 39.
[128] KUZEYHE, *el-Fukahetu fi'l- Edebi'l Endülüs, s. 23.*
[129] KUZEYHE, *el-Fukahetu fi'l- Edebi'l Endülüs,* s. 70.
[130] EL HEVVAL, *es-Suhriyetu fi Edebi'l Mazini*, s. 30.
[131] EL HEVVAL, *es-Suhriyetu fi Edebi'l Mazini,* s. 53.
[132] ER RAFİİ, Mustafa Sadık, v. h. 1356, *Tarihu Adabi'l-Arab*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, h. 1394, 2. Baskı, c. 3 s. 141.

cezalandırmalar hata yapanlara hissedilebilir bir zarar vermese de kişilik ve şahsiyetlerine dokunur.[133] Nitekim "Dil yarası mızrak yarasından daha çok zarar verir." denilmiştir.[134].

2. Arap Edebiyatçılarına Göre İroninin Kullanım Hedefleri

a. Dikkat Çekme

Belagat açısından ironi ifadesi içeren cümlenin kullanım hedefleri arasında dikkat çekme ve uyarma zikredilebilir.[135] Zaman zaman dikkat çekme ile birlikte muhatabı azarlama için de kullanılageldiği görülmektedir. Bu kısımda her iki duruma uyum sağlayan şu ayeti örnek olarak vermek yeterli olacaktır.

ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ

(Deyin ki:) "Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!?"[136]

Ahiretin varlığına inanmayan kureyşli kâfirler hakkında inmiş olan bu ayet, cehennemde azap gördüklerinde onlara söylenecek sözleri konu edinmektedir.

Söz konusu ayetin dikkat çekme bölümüyle ilgili olarak örnek verilmesini izah edecek olursak; Azap konusunun işlendiği ayetlerde azabı tatma emriyle birlikte bir kimseyi güç ve saygınlık ile nitelendirmenin, başka bir ifadeyle yerme makamında yüceltme anlamı taşıyan ifadeler kullanılarak ironi yapılmasının[137] dikkati çekmeye yönelik bir eylem olduğu bir gerçektir. Bununla birlikte bu tür bir üslup kullanmak kişiyi tefekkür etmeye ve içerisinde bulunduğu gaflet uykusundan uyandırmaya da sürükler.

Ayrıca ayette günahkârlara hitaben söylenen *"Tat bakalım!* emrinden maksadın onları ödüllendirip mükafatlandırmak anlamı taşımayacağı gayet açıktır. Bilakis dünyada hak etmedikleri halde saygınlık ve şeref arzulayan bu azgın grup, ironi üslubu kullanılmak suretiyle bu istekleri nedeniyle azarlanmışlardır.[138] Bu nedenle söz konusu ayet azarlama için de örnek olarak verilebilir.

---

[133] ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum, ss. 25-26.*
[134] İBN ABDURRAHİM, Muhammed, *Kitabu Şerh'il Muğni bi Haşiyeti eş-Şeyh Burhaneddin Tillevi*, Thk. Yunus Ziya Alp, el-Medresetül Mücahidiyye, 2014, 1. Baskı, s. 10.
[135] İBN NAZIM, *el-Misbah fi'l Meâni ve'l Beyan ve'l Bedi',* s. 242; ALLAN, İbrahim, *el Bedi' fi'l Kur'ân'i-l Kerim Envauhu ve Vezaifuhu,* Dairetu's-Sikafeti ve-l-İ'ilam, 2002, 1. Baskı, s. 467.
[136] Duhân, 44/49.
[137] EBU'L FETH, Osman B. Cini, v. h. 392, *Sirru Sinaeti'l İ'rab,* Thk. Dr. Hasan el Hindavi, Daru'l Kalem, Dimeşk, m. 1985, 1. Baskı, c. I, s. 405; Ayetle ilgili ayrıntılı bilgi için Ayrıntılı bilgi için bkz. a: tahkir makamında yüceltme lafızlarının kullanılması, ss 71-72.
[138] İBN ATİYYE, Abdul Hakk, Ebu Muhammed b. Galib, *el-Muharrereru'l Veciz fi Tefsiri'l Kitabi'l Aziz*, h 546, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, c. XIV, s. 300.

b. Açıklama ve İzah Etme

İroni ifadesi içeren cümlenin zikredilerek bir durumu açıklaması belagat açısından ironi üslubunun hedeflerinden biridir.[139]

Buna örnek olarak şu ayet verilebilir.

”وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذٖينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثاًۜ اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْۜ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ“

“Onlar, Rahmân’ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Onların yaratılışına şahit mi oldular? Onların (yalan) şahitlikleri yazılacak ve sorgulanacaklardır.”[140]

Allah’a (c.c.) kulluk yapmayı bırakıp putlara tapan inkarcıların, meleklerin cinsiyeti konusunda uydurma iddialar ortaya atmalarını konu edinmektedir.

Birçok ayette inkârcıların, meleklerin Allah’ın kızları olduğu inancı içerisinde oldukları ifade edilmiştir.[141] Nitekim ahirete iman etmeyenlerin, melekleri dişi isimleriyle adlandırmalarından da bu durum anlaşılmaktadır.[142]

Bu ayette ise, bilgi sahibi olmaları mümkün olmayan ve şahit olmadıkları bir konuda konuştuklarından dolayı kafirlerin cehaletlerinin büyüklüğüne işaret vardır. Ayetin devamında açıklama ve izah sadedinde zikredilen ve ironi üslubunu içeren “*Onların yaratılışına şahit mi oldular?”* ifadesi de bu durumu açıklamaktadır.

c. Hitap Çeşitliliği

Belagat açısından ironi üslubunun hedefleri arasında, bu üslubun hitap çeşitliliğine katkı yaptığı da zikredilebilir. **[143]**

Topluluğa konuşan bir kişinin hitabında çeşitli üsluplar kullanması onun ustalığına, iletişim yeteneğine ve becerisine delalet eder. Şüphesiz ki konuşmacının farklı yollarla maksadı ifade etmesindeki başarısı onun dili kullanmadaki gücünün bir göstergesidir. Aynı zamanda çeşitli hitap üsluplarının kullanılmasının kelamı daha ilgi çekici ve etkisini daha kalıcı kıldığı da bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında hitap çeşitlerinden bir olan ironi üslubunun kullanılmasının, içerisinde birçok üslubu barındıran kur’ân’ın insanlar üzerinde olan etkisine katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

---

[139] ALLAN, İbrahim, *el Bedi’ fi’l Kur’ân’i-l Kerim*, s. 476.
[140] Zuhruf, 43/19.
[141] “*Melekler Allah’ın kızlarıdır demek suretiyle kullarından bir kısmını O’nun parçası saydılar*”. Bkz: Zuhruf, 43/15;*“Onlar, kızları Allah’a nispet ediyorlar -ki O, bundan uzaktır- kendilerine ise, canlarının istediğini”* Bkz: Nahl, 16/57; *“Erkek size de, dişi O’na mı*?” Bkz: Necm,53/21.
[142] Necm, 53/27.
[143] EL HİFNÎ, Abdulhalim, *et-Tasvîru’s-Sâhîr fi’l-Kur’âni’l-Kerîm,* el-Heyetu’l-Mısriyye, 1992, s. *7.*

d. Manayı Pekiştirme

Örnek olarak şu ayet verilebilir.

فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيم

"O*nları elem dolu bir azap ile müjdele"*[144]

Bu ayet ehli kitaptan olup peygamberleri ve kendilerine adaleti emredenleri haksız yere öldüren inkârcıları konu edinmektedir.[145]

Ayette geçen ve hayırlı işlerde kullanılan "Müjdeleme" ifadesi sıkıntı, meşakkat makamında kullanılarak ironi yapılmıştır. Kâfir ve münafıklar hakkında inen ayette kullanılan İroni Üslubundan maksat, azabın vuku bulacağının tekit edilmesidir.[146]

F. Arap Edebiyatında İroni Üslubunun Yeri ve Kullanım Örnekleri

Daha önce, ironi yapılırken lafızların ilk konuldukları anlamın dışına çıkarıldıklarına işaret edilmişti.[147] Bu asli anlamın dışına çıkma işlemiyle muhatabın aklına gelmeyen anlam ve durumları ortaya çıkarmak için onun fikir dünyası ve bakış açısını etkileme hedefi güdüldüğünden ironinin sanatsal bir olgu olduğunu söylemek mümkündür.[148]

Cümle içerisinde kullanılan kelimeler vad' olundukları manada kullanıldığında, yani kendilerine tahsis edilmiş manalarda kullanılıp hakiki mana dışına çıkılmadığında muhatap, lafızların delalet ettiği manaları anlamaya muktedir olurken anlayış kabiliyeti de pekişir.[149] Ancak ironide durum böyle değildir. Zira ironide kast edilen mana hemen anlaşılmamaktadır. İroni üslubunu kullanmak beliğ ve zeki kişilerin metodu olup, bu üslubu ve ondan kast edilen manayı anlamakta yine zeki kişilerin özelliklerindendir.[150] Bu kullanım kelimelerin asıl manası üzerine bırakılmasından daha fazla etkiye sahiptir.

İroni üslubu onu kullanan kişinin yeteneğine, kıvrak zekâsına, edebi üslupla amacına ulaşma konusundaki üstün kabiliyetine delalet eder.[151] Bu tür anlatım psikolojik

---

[144] Âl-i İmrân, 3/21.
[145] NESEFÎ, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* Thk. Yusuf Ali Budeyvî, Dâru İbni Kesir, Dımeşk-Beyrut, 6. Baskı, 2013, c. I, s. 244.
[146] ES SAĞİR, Muhammed Hüseyin, *Mecazu'l Kur'ân Hasaisuhu'l Fenniyye ve'l Belağiyye,* Daru'l Müerrihi'l Arabi, Beyrut, 1999, 1. Baskı s. 153.
[147] Bkz: ironinin tanımı konusuna bakılabilir. S. 4.
[148] EL AVA, *Mevakibu't-Tehekküm, ss. 12, 13.*
[149] Bu durum muhatabın zihninde mananın pekiştirilmesini sağlar, ayrıca akli yetenekleri geliştirir.
[150] ŞAKİR, Abdulhamid**,** *el-Fukahetu ve'd-Dahk, s. 43.*
[151] ŞAKİR*, Abdulhamid***,** *el-Fukahetu ve'd-Dahk*, s. 69*;* EL HUFİ, *el-Fukahetu fi'l-Edeb,* c. 1, s. 73.

rahatlamayı temel aldığından bu üslubun kullanılmasının birçok toplumsal problemin çözümünde, muhataba karşı duyulan öfkenin şiddetini hafifletmede büyük etkisi vardır. [152]

Şimdiye kadar zikredilmiş olan bilgilerden ironinin toplumsal eleştiri aracı olduğu ve toplumdaki yozlaşmaları ıslah edip, ideal toplum oluşturmayı hedeflediği açıkça anlaşılmaktadır. İroninin bazen de dikkatleri bireyin kusur ve hatalarına çekerek onu alay konusu yapmak için kullanıldığı dile getirilmiştir.

a) Yüz, Burun ve Ses Çirkinliği Gibi Bedensel Kusurlarla İlgili İroni:

Du'bel el-Huzai'nin yüz ile ilgili söylediği şu söz örnek olarak verilebilir.

وَوَجْهٌ كَوَجْهِ الغَولِ فيه سَماجَة   مُفَوَّهَةٌ شَوهاء ذاتُ مَشافرَ

Öyle bir yüz ki iğrenç dev yüzü   Kalın dudaklı çirkin ağızlı [153]

Bu mısrada muhatabın kötü görünümlü olduğuna dair bir ironi yapılmış olup, şiirsel bir dil kullanılmıştır.

b) Cimrilik, Korkaklık, Aç Gözlülük ve Hırs Gibi Psikolojik Kusurlarla İlgili İroni:

Bir şairin, künyesi Ebu Nuh olan cimri bir şahıs hakkında söylediği şu sözler cimrilik ile ilgili yapılan ironiye kısma örnek olarak verilebilir.

أبونوح أتَيتُ اليه يوما   فَغدّاني برَائحة الطّعام

Bir gün Ebu Nuh'un yanına gittim Öğle yemeği olarak sadece kokusunu ikram etti.[154] Cümle cimrilik konusunda yapılan ironiye örnek olarak verilebilir.

II. İRONİ ÜSLUBUNUN KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANILMA NEDENLERİ VE HEDEFLERİ

Mucizu'l-beyân bir kitap olan Kur'ân-ı Kerîm, içerdiği cümle kalıpları ve hitap çeşitleri bakımından eşsiz bir üsluba sahip olduğu bir vakıadır. Sahip olduğu kendine has tarzı ile gönülleri iman ve teslimiyete davet etmiş, mesajını en beliğ ifadelerle aktarmıştır.

---

[152] EL HUFİ, *el-Fukahetu fi'l-Edeb*, c. 1, s. 73.

[153] EL ISFAHANİ, Rağıb, v. h. 502, *Muhaderatu'l-Udeba*, 1. Baskı, thk. Ömer et-Tebba', Daru'l-Erkam, h. 1420, c. II, s. 341.

[154] İBNU ABDİ RABBİH, *El-Akdu'l Ferid*, Şerh Ahmed Emin, İbrahim el- Ebyari, Abdusselam Harun, Daru'l-Kitabi'l-Arab, Beyrut, h. 1403, c. 1, s. 145; EL-CAHIZ, *Kitabu'l Buhela,* thk. Taha el- Haciri, Daru'l Mearif, m. 1963, ss. 33, 34.

Konumuz Kur'ân-ı Kerimin bir anlatım üslubu ve hitap şekli olan ironi olduğundan, ironi üslubunun kullanıldığı ayetleri incelemeden önce Kur'ân'da bu üslubun kullanım nedenleri ve hedefleri üzerinde duracağız. Fakat konuya geçmeden önce ironi üslubunun Allah'a nisbet edilebilirliği[155] meselesi karşımıza çıkmaktadır. Hz. Mûsâ (a.s.) istihzâ ve alay etmekten Allah'a sığındığı halde,[156] bir hitap şekli olan ironi üslubunun Allah'a nisbet edilmesinden amacın, inkârcıları önemsemeyen Allah'ın (c.c.), onları aşağılık bir duruma sokmasından ibaret olduğu söylenebilir.[157] Bir başka açıdan da değerlendirildiğinde Kur'ân'ın bu üslubunun onların anlayacağı dilden bir hitap şekli olduğu karşımıza çıkmaktadır. Zira inkârcıların, müminlerle karşılaştıklarında "inandık" diyerek müminleri kandırmaya çalışmaları, şeytanlarıyla bir araya geldiklerinde ise "Biz sizinle birlikteyiz. Biz yalnızca onlarla alay etmekteyiz" şeklinde söz sarf etmelerine karşılık olarak " اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ", "Gerçekte Allah onlarla alay eder"[158] ifadesi kullanılmıştır. Sonuç itibariyle inkarcılar alay edelim derken, alay edilen konumuna düşürülmüşlerdir.[159]

A. İroni Üslubunun Kur'ân-ı Kerim'de Kullanılma Nedenleri

İroni üslubunun kullanım nedenleri üzerinde değerlendirme yapılırken bu üsluba muhatap olanların, inanç grubuna göre farklı kategoride değerlendirildiklerini söylemek mümkündür. Kur'an'da geçen ironi ifadelerinin kullanım nedenleri, ironiye muhatap olan kimseler açısından farklı iki kategoride incelenebilir.

1. İnkârcılar İçin İroni Üslubunun Kullanım Nedenleri

a. İslam Dinine Davet

Tek hak yol olan islam dinine davet için kullanılan birçok usül ve takip edilen birçok yol vardır. İroni üslubu kullanılması yoluyla insanları hayra ve Allah yoluna davet etmek te bu yollardan biridir.

---

[155] "*Asıl onlarla alay eden ve azıp saparak dolaşmalarına izin veren Allah'tır." Bakara, 2/15.*
[156] "*Onlar 'Bizimle alay mı ediyorsun!' demişlerdi. Mûsâ, 'Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" dedi. Bakara, 2/67.*
[157] ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c. I, s. 185.
[158] Bakara, 2/15.
[159] BEYDÂVÎ, Nâsiruddîn Ebu said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş- Şirazi, (ö.791), *Tefsiru'l-Beydâvî el-musemma Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, 1. Baskı, c. I, s. 178.

İroni üslubunun kullanım nedenlerinin başında insanları islam dinine davet etmek gelmektedir. İslam dinine davet denildiği zaman akla iki metod gelmektedir. Bunlar terğib ve terhib metotlarıdır. İroni üslubu ise bu iki kısımdan terhib bölümünün kapsamına girmektedir. Çünkü bu üslup isyankarların ıslah olup hidayete ermeleri için onları korkutur ve çirkin fiillerinin kötü sonucundan onları sakındırır.**[160]**

Kur’ân-ı Kerîm insanlığı doğru yola ulaştırmak, insanlara dünya ve ahirette mesut olmanın yollarını göstermek için indirilmiş evrensel bir kitaptır. Dolayısıyla inen her ayetin hitap şekli de bu hedefi gerçekleştirmeye yöneliktir. Nitekim “*Kuşkusuz bu Kur’an en doğru olana iletir”*[161], “*Bu, rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, güçlü ve övgüye layık olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz kitaptır”*[162] ayetleri de kitabı hakimin bu özelliğine işaret etmektedir. Bu ayetleri incelediğimizde Kur’ân’ın, en önemli hedefinin, insanları dalalet bataklığından kurtarıp hidayete, yolların en güzeli olan tevhid ve peygamberlere iman yoluna ulaştırma olduğunu görmekteyiz.[163]

Konuyla ilgili şu ayetler örnek olarak verilebilir

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ بِشَيْءٍۜ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُۜ اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَانُوا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاٰثَاراً فِي الْاَرْضِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاقٍ

“Onların Allah’tan başka taptıkları ise hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar, kendilerinden daha güçlü ve yeryüzündeki eserleri daha üstündü. Böyle iken Allah, günahları sebebiyle onları yakaladı. Onları Allah’ın azabından koruyacak hiç kimse olmadı.”[164].

Söz konusu ayetleri incelediğimizde onların taptıkları ilahların hiçbir şeye güç yetiremeyecek kadar kudretten yoksun oldukları ifade edilerek kendileriyle istihzâda bulunulduğunu görmekteyiz. Ayrıca ayetin devamında gelen “اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ” “*Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.*” ifadesiyle de onların ilah olarak addettikleri varlıkların bu özelliklerden yoksun olmaları nedeniyle kendilerine ta’riz’de

[160] ZİYAB, Ahmed, *Uslubu’t-Tehekkum,* s. 48.
[161] İsra, 17/9.
[162] İbrahim, 14/1.
[163] NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, ss. 161, 247.
[164] Mü’min, 40/20, 21.

(dokundurma) bulunularak aynı ayet içerisinde ikinci kez ironiye başvurulmuştur.[165] Bu ayetlerde kullanılan ironinin asıl amacı muhatapları doğru yola ulaştırmaktır. Nitekim bir bütün olarak bu ayetleri ele aldığımızda, gözdağı ve tehdit içeren bir üslup barındırdıklarını, ancak bu üslup vasıtasıyla muhatapları kötü akıbetten, olumsuz gidişattan sakındırıp hak yola girmelerini sağlamak amacıyla, onları tefekküre davet ettiklerini görmekteyiz.[166]

Yine aynı şekilde

وَاَمَّا اِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّٓالِّينَۙ فَنُزُلٌ مِنْ حَم۪يمٍۙ

"Ama haktan sapan yalancılardan ise, işte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır."[167]

اَذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلاً اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ

"Bu mu daha iyi bir ikramdır yoksa zakkum ağacı mı"[168]

ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ

"Deyin ki: Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!?"[169]

ayetleri de ironi üslubunu, ayrıca göz dağı ve tehditle birlikte Allah'a davet ve tebliğ üslubunu da barındırdıklarından dolayı bu kısma örnek olarak verilebilir.

Zira birinci ayette, kaynar su ziyafet olarak zikredilerek ironi yapılmıştır. Ayrıca ayette inanmayanların ahirette ilk karşılaştıkları şeyin kaynar su olacağı zikredilerek arkasından gelecek olan azap türleri konusunda bir tehdit ve korkutma vardır.

İkinci ayette karşılaştırma üslubu kullanılarak cennet nimetleri ile acı veren zakkum ağacı karşılaştırılarak ironi yapılmış[170] ve bu suretle inkarcılara gözdağı verilmiştir.

Üçüncü ayette ise: yerme makamında yüceltme anlamı taşıyan ifadeler kullanılarak ironi yapılmıştır.[171] Ayette günahkârlara hitaben söylenen *"Tat bakalım!* emrinden maksat onları ödüllendirip mükafatlandırmak değil bilakis dünyada hak etmedikleri halde

---

165 NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. III, s. 205.
166 ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum*, s. 48.
167 Vâkı'a, 56/92,93. Bkz: ALLAN, İbrahim, *el Bedi' fi'l Kur'ân'i-l Kerim*, s. 528.
168 Sâffât, 37/62.
169 Duhân, 44/49.
170 ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c. XII, s. 92. Ayetle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: a. karşılaştırma yoluyla yapılan ironi, s. 98-99.
171 Bkz: EBU'L FETH, *Sirru Sinaeti'l İ'rab,* c. I, s. 405. Ayetle ilgili Ayrıntılı bilgi için bkz: tahkir makamında yüceltme lafızlarının kullanılması, s. 71-72 ve dikkat çekme konusu, s. 30.

saygınlık ve şeref arzulayan bu azgın grubu bu istekleri nedeniyle azarlamak[172] ve ironi üslubunu kullanarak onlara gözdağı vermektir.

b. Peygamberleri Savunmak

İroni üslubunun kullanım nedenlerinden biri de başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere bütün peygamberlerin haklı davasına sahip çıkma, onları destekleme ve teselli etmektir.

Kur'ân-ı Kerim, müşriklerin ve ehl-i kitaptan olan inkarcıların, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı olumsuz tavırlarını ve kıskançlıklarının seviyesini[173] "*Ne Kitab ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler"*[174] ayetiyle ortaya koymuştur.

Yahudilerin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) her geçen gün davasında mesafe kat etmesi, islam dinine karşı gelenlere galip gelmesi ve toplum içerisinde gün geçtikçe saygınlığının artmasına karşı duydukları kıskançlık duygusunu[175] ise "*Yoksa, insanları; Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı?*"[176] ayetinde görebiliyoruz. Çünkü söz konusu ayette geçen "*insanları*" ifadesinden amacın Hz. Peygamber olduğu, *"şey"* ifadesinden de peygamberlik olduğu müfessirlerce beyan edilmiştir.[177]

Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetinde inkârcıların, peygamberlere karşı olan alaylı tutumlarına değinilmiştir.[178] Bu ayetlerde alay eden kişilerin basitlikleri ve cehaletlerinin boyutu ele alınmış, bununla birlikte **"***Andolsun, senden önce de birçok peygamberle alay edildi de içlerinden alay edenleri, o alaya aldıkları şey kuşatıverdi"*[179] *ile "Andolsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı da ben inkâr edenlere bir süre (mühlet)*

---

[172] İBN ATİYYE**,** Abdul Hakk, Ebu Muhammed b. Galib, *el-Muharrereru'l Veciz fi Tefsiri'l Kitabi'l Aziz*, h 546, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, c. XIV, s. 300.

[173] Yahudiler ehli kitap olmalarından ve peygamberlerin soyundan gelmelerinden dolayı son peygamberin kendilerinden çıkmasını bekliyorlardı. Fakat peygamberlik Kureyş soyundan olan Hz. Peygambere verildikten sonra, O'nu kıskanmaya başladılar. Müşrikler ise peygamberliğin, kendilerinin sahip olduğu dünyevi saltanatı ellerinden alacağı korkusuyla Hz. Peygambere kıskançlık duygusu beslemişlerdir. Bkz: EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm,* c. I, s. 142.

[174] Bakara, 2/105.

[175] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. I, ss. 365-366.

[176] Nisâ, 4/54.

[177] KURTUBİ**,** Ebu Abdillah, Muhammed b. Ahmed**,** v. h. 671, *el-Cami-u li Ahkami'l Kur'ân*, Thk. Ahmed Abdulalim, Daru'ş-şa'b, Kahire, h 1372, 2. Baskı, c. IV, s. 251; EBU'S-SUUD, Şeyhu'l-İslam Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Âmâdi, v. 982/1574, *İrşad-u Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm,* Dâru'l Fikr, Beyrut, 2001, 1. Baskı, c. II, s. 190.

[178] Hûd, 11/38, En'âm, 6/10, Tevbe, 9/65, Ra'd, 13/32, Hicr, 15/11, Hicr, 15/95, Kehf,18/106, Enbiyâ, 21/36, Enbiyâ, 21/41, Furkân, 25/41, Yâsin, 36/30, Sâffât, 37/12, Sâffât, 37/14, Mü'min, 40/83, Zuhruf, 43/7.

[179] Enbiyâ, 21/41.

verdim, sonra da onları yakalayıverdim. Benim cezalandırmam nasılmış!"[180] ayetleriyle de önceki peygamberlerle alay edenlerin akıbetlerinin ne olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu ayetlerde aynı zamanda önceki peygamberlerle de alay edildiğine dikkat çekilmesi ve onlarla alay edenlerin başlarına gelenlerin, kendisiyle alay edenlerin de başına geleceğine işaret edilerek Hz. Peygamber (s.a.v.) teselli edilmiştir.[181]

Alay edicilerin kullandıkları ifadeler, zihinlerindeki peygamber ile ilgili tasavvurlarının ve ona karşı hissettikleri duyguların bir yansımasıdır. Kur'ân-ı Kerim ise onların bu menfi durumlarını, cehalette ulaştıkları son nokta olarak değerlendirmiş[182] ve zaman zaman ironi üslubunu da kullanarak peygamberleri müdafaa etmiştir.

c. Müslümanları Savunmak

Kur'ân-ı Kerim'de ironi üslubunun kullanım nedenlerinden birinin de islam dininin yayılmasında çaba sarf eden Müslümanları korumak ve kollamak olduğu söylenebilir.

Bu üslubu barındıran ve Müslümanlarla ilgili olarak inen ayetlerin genel özelliğine baktığımız zaman, bu tür ayetlerin düşmanla mücadele konusunda mü'minleri desteklediğini ve sağladığı manevi destek sebebiyle de Müslümanları harekete geçirme noktasında büyük bir paya sahip olduğunu görmekteyiz. Nitekim Bedir Savaşında kâfirlere hitaben[183] "*(Ey inkârcılar!) Eğer fetih istiyorsanız*[184] *işte size fetih geldi"*[185] buyurularak onların mağlubiyetleri fetih olarak adlandırılmıştır. Bu ayet, Müslümanların savaşa hazır olduklarının göstergesi olmakla birlikte onların güçlü olduklarının ve manen de desteklendiklerinin açık bir ifadesidir. Bu durum müminlere moral, inkârcıların kalplerine ise korku sağladığından, Müslümanları savunmak adına kullanılan bir ironi örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

[180] Ra'd, 13/32

[181] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. II, s. 405.

[182] ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum,* s. 49.

[183] Bu ayetin konumuz kapsamına giren birinci bölümünün mü'minlere hitaben indirildiği, "Eğer (peygambere karşı gelmekten) vazgeçerseniz" ifadesiyle başlayan ikinci bölümünün ise kafirlere hitaben indirildiği görüşü bulunmakla birlikte, ayetin hemen sonrasında gelen ve "Ey iman edenler!" ile başlayan ayet ile birlikte değerlendirildiğinde konu bütünlüğü açısından bu ayetteki her iki kısmının da kafirlere hitaben indirilmiş olduğu kanaati hasıl olmaktadır. Bkz: NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. I, s. 637.

[184] Müşrikler savaş için yola çıkacakları zaman Kâ'be'nin örtüsüne yapışarak, "Ey Allah'ım! Eğer Muhammed hak yol üzere ise ona yardım et. Eğer biz hak yol üzere isek bize yardım et. Gireceğimiz savaşta her iki topluluktan doğru yolda olana fetih nasip et" şeklinde dua etmişlerdi. NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. I, s. 637; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, Ankara, Yenigün Matbaacılık, 12. Baskı, 2011, s. 194.

[185] Enfâl, 8/19.

Yine Müslümanlarla ilgili olarak inen ve içeriğinde ironi üslubu barındıran ayetlerin, Müslümanların, dinlerini yaşamada ve yaşatmada ki kararlılığını ve azmini kuvvetlendirdiği, bununla birlikte karşılaştıkları yalanlayıcı ve alayvari ifadelere karşı kendilerini savunma konusunda daha güçlü hissetmelerini sağladığı da bir gerçektir. Kur'ân-ı Kerim'de kafir ve münafıkların istihzâlarına daha sağlam ve daha kuvvetli bir şekilde karşılık verilerek müminlerle alay etmenin karşılıksız bırakılmadığı görülmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim, müminlerle alay edilmesine karşın "*Sadakalar hususunda gönüllü bağışta bulunan mü'minlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları*[186] *çekiştirip onlarla alay edenler var ya; işte Allah asıl onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için elem dolu bir azap vardır*"[187] ayeti ile ironi üslubu kullanarak karşılık vermiştir.[188] Ayrıca böyle bir durumda inkarcılara karşı izlenmesi gereken yol haritası ayetler ışığında bildirilmiştir. "*Ey iman edenler! Siz kendi sorumluluklarınıza dikkat edin. Siz doğru yolda olursanız, yanlış yola sapanlar size zarar veremez.*"[189] ayetinde Müslümanların alaylara karşı takınması gereken davranış biçimi karşımıza çıkmaktadır. Yine aynı şekilde inananların davranış biçimlerine yol gösterecek olan *"Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın; aksi takdirde siz de onlar gibi olursunuz. Allah elbette münafıkların ve kâfirlerin tamamını cehennemde bir araya getirecektir"*[190]*ile "Âyetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün vakit başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir, uzaklaş, o zalimler grubu ile beraber oturma."*[191] ayetlerinde, Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiği ve alaya alındığı ortamlarda, başka bir konuya geçilmediği müddetçe,

---

[186] Hz. Muhammed (s.a.v.) mü'minleri sadaka vermeye teşvik etmesi üzerine Abdurrahman b. Avf, elinde bulunan 8000 dirhemin 4000 dirhemini ev ihtiyaçları için ayırdığını geriye kalan 4000 dirhemi ise sadaka olarak bağışladığını söyleyerek kendisine teslim eder. Asım ise 100 vesk (12.240 kg) hurmasını sadaka olarak verir. Ayette gönüllü bağışta bulunan mü'minler olarak bahsi geçenler bu ikisidir. Peygamberimizin teşviki üzerine Ebu Ukeyl isimli sahabi de geceyi deve gütmekle geçirdiğini, bunun karşılığında iki sâ' hurma aldığını, bir sâ' (3.264kg) hurmayı ailesi için ayırdığını söyleyerek diğerini sadaka olarak verir. Ayette güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanlar olarak ifade edilen şahıstan maksat Ebu Ukeyl'dir. Münafıklar Abdurrahman b. Avf ve Asım'ın riya için verdiğini, Ebu Ukeyl'in verdiği bir sâ'a da Allah'ın ihtiyacının olmadığını söyleyerek onlarla alay etmişlerdir. Bkz: NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. I, s. 697; Cengiz Kallek, "Vesk", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul 2013, c. XLIII, s. 70; Cengiz Kallek, "Sâ', *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), Ankara 2018, c. XXXV, s. 319.

[187] Tevbe, 9/79

[188] ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani, v. h. 1250, *Fethü'l-Kadîr: el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivaye ve'd-Diraye min İlmi't-Tefsir*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., c. II, s. 358; ÂLÛSÎ, Allâme Ebu'l-Fadl, Şihâbu'd-Din Seyyid Mahmûd b. Abdullah el-Bağdadî. v.1270/1854, *Rûh'ul Meânî fî Tefsîr'il-Kur'ân'il Azîm ve's-Seb'il-Mesânî,* Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y. c. X, s. 146.

[189] Mâide, 5/105.

[190] Nisâ, 4/140.

[191] En'âm, 6/68.

Müslümanların inkârcılarla bir arada olmaları men edilmiş, bir an önce onlardan uzaklaşmaları tavsiye edilerek onların alaylarına karşı davranışsal tepki verilmesi istenmiştir.[192] Ancak Cenabı Allah davalarını savunduğu ve yanlarında yer aldığı için kendileriyle alay edildiğinde aynı üslupla karşılık vermelerine gerek yoktur.[193]

d. Mağlub Etme

Bazen ironi üslubu karşı tarafı mağlup etmek amacıyla kullanılır. Hz İbrahim'in (a.s.) zikredeceğimiz ayetlerde geçen putlarla olan diyaloğunda buna benzer bir kullanım vardır.

فَرَاغَ اِلٰٓى اٰلِهَتِهِمْ فَقَالَ اَلَا تَأْكُلُونَۚ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ

"*İbrahim, onların putlarının tarafına gizlice gitti ve şöyle dedi: "Yemez misiniz?",* "Ne diye konuşmuyorsunuz?"[194]

Hz. İbrahim, kavminin ve babasının taptıkları putları kötülüyordu.[195] Ancak kavmini bu batıl inançtan vazgeçiremeyince putların zarar veya fayda veremeyeceklerini göstermek için putları kırmak istiyordu. Kavmi bayram şenliğine gittiğinde Hz. İbrahim putları kırmak için uzun süredir aradığı yalnız kalma fırsatını yakalamıştı. Kavmi onu şenlik için çağırdığında yıldızlardan hükümler çıkaran kavmini ikna etmek için yıldızlara bakarak "Ben hastayım" demişti. Hz. İbrahim'in yıldızlardan aldığı bir bilgiyi kendileriyle paylaştığını düşünen kavmi de hastalık kendilerine bulaşmasın diye onu bırakıp gitmişlerdi.[196]

Hz. İbrahim, bunun üzerine putların yanına gizlice sokularak onların konuşamayacağını bildiği halde insanlarla konuşur gibi putlarla konuşmuş ve yanında götürdüğü yemeği önlerine koyarak istihzâ etmek amacıyla ayette geçen ifadeleri kullanmıştı.[197] Hz. İbrahim'in buradaki amacı putlara ilahlık isnat eden ve onların zarar ve fayda verme konusunda kudret sahibi olduklarını iddia eden kavminin bu iddiasını çürütüp onları mağlup etmekti.[198]

---

192 NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. I, ss. 406, 512.
193 EL HİFNÎ*, Uslubu's-Suhriyyeti fi'l-Kurâni'l-Kerîm,* el-Heyetu'l-Mısriyye, m. 1998, s. 427; ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-Kadîr,* c. III, s. 253; BEĞAVİ, *Mealimu't-tenzil*, c. II, s. 87.
194 Sâffât, 37/91-92.
195 Sâffât, 37/85, 86.
196 NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. III, ss. 128, 129; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 496; Sâffât, 37/ 88-90.
197 NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. III, s. 129.
198 ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum*, s. 52.

2. İnkârcıların İroni Üslubunu Kullanma Nedenleri

İnkârcıların ironi üslubunu kullanım nedenlerine geçilmeden önce Ğayr-ı müslimler'in ayetlere bakış açıları ve bu minvalde inen bazı ayetler ile ilgili bir değerlendirme yapılacaktır. Gayrimüslimler, genelleyici bir yaklaşımla Allah (c.c.) katından inen ayetleri inkâr etme yoluna gitmişlerdir. Nitekim "*Rablerinin âyetlerinden onlara bir âyet gelmeye görsün, ondan ille de yüz çevirirler Gerçekten onlar, kendilerine hak geldiğinde onu yalanlamışlardır."*[199] ile*"Biz resulleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, bâtıla dayanarak hakkı ortadan kaldırmak için mücadele verirler. Onlar, âyetlerimi ve kendilerine yapılan uyarıları alaya almışlardır"*[200] ayetlerinden de gayri Müslimlerin, inen ayetler üzerinde herhangi bir tefekkürde bulunmadan direkt olarak inkârcı bir tutum sergiledikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onların inkâr ettikleri konuları belli bir çerçeve ile sınırlandırmak zor olsa da, inkâr ettikleri konuların başında Allah'ın tekliği, peygamberlik müssesesi, ahiret inancı gibi konuların geldiğini söylemek mümkündür. Kur'ân ise söz konusu konular ile ilgili onları düşünmeye, akletmeye davet etmiş bazen de ironi üslubu ile onlarla istihzâda bulunmuştur.

"Onlara bir peygamber geldiğinde muhakkak onunla alay ederlerdi"[201], "*Kullara yazıklar olsun! Kendilerine hangi elçi gelse, onu alaya alıyorlardı"*[202]*, "Dediler ki: Ey kendisine vahiy gelen adam! Sen kesinlikle cinlere kapılmış birisin"*[203] ayetlerini incelediğimizde ise inkârcıların, Allah'ın dinini tebliğ etmeye gelen peygamberleri yalanladıkları ve onlarla alay edip kötü söz ve muamelelere tabi tuttukları anlaşılmaktadır. Genel bir perspektifle bakıldığında ise bu durumun bir sünnetullah olduğu görülmektedir. İnkârcılar, iman etmeme gibi özgür bir iradeye sahip oldukları halde bununla yetinmeyip istihzâ yoluyla peygamberleri hafife almaya çalışmışlardır. Onları bu yola iten saiklerin başında ise isyan ve fasıklık durumlarının geldiğini söylemek mümkündür**.** Bu nedenle

[199] Enam, 6 /4-5.
[200] Kehf,18/56.
[201] Hicr, 15/11.
[202] Yasin, 36/30.
[203] *Hicr,15/6.*

yüce Allah, inanan kullarına, bu tür insanlardan uzak durmaları ve onları dost edinmemeleri tavsiyesinde bulunmuş ve müminleri bu konuda uyarmıştır.[204]

İnkârcıların ironi üslubunu kullanım nedenlerini beş başlık altında toplamak mümkündür.

a. İnkâr ve inkârcılıkta ısrar

İnkârcıların ironi üslubunu kullanma nedenlerinden bir tanesi içerisinde bulundukları küfür bataklığına saplanmış olmaları ve bu bataklıktan çıkmamak için ısrarla mücadele etmeleridir.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ

"Andolsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı da ben inkâr edenlere bir süre (mühlet) verdim, sonra da onları yakalayıverdim."[205]

Bu ayet kendilerine Kur'ân-ı Kerim gibi bir mucize indirilmesine rağmen Hz. Muhammed'e (s.a.v.) inanmaları için Allah (c.c.) tarafından bir mucize indirilmesini isteyen[206] ve Hz. Peygamberi alaya alan inkârcılar için bir cevap mahiyetindedir. Önceki peygamberleri alaya alanların akıbetlerine vurgu yapılarak inkarcılara göz dağı verilen ayette Hz. Peygamber için de teselli anlamı vardır.[207]

Ayette geçen "وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ", "*Andolsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı*" ifadesinden sonra Allah (c.c.) peygamberleri alaya alanlara önce mühlet verdiğinden daha sonra da onları cezalandırdığından bahsetmiştir. Ancak ayetin devamında cümlenin akışına uygun olan "فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِين اسْتَهْزَؤُوا", "Ben alay edenlere mühlet verdim" ifadesini kullanmak yerine "فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا", "Ben inkâr edenlere mühlet verdim" diyerek bu kişilerin peygamberlerle istihzâ etmelerini küfür olarak nitelendirmiş[208] ve onların peygamberleri alaya almalarının, inkârlarından kaynaklandığına işaret etmiştir.

Başka bir örnek olarak şu ayet verilebilir.

وَاِذَا رَاٰكَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُواًۜ

[204] "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onların alaya alındığını işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze geçmedikçe kendileriyle beraber oturmayın; aksi takdirde şüphesiz siz de onlar gibi olursunuz." Bkz: Nisâ, 4/140.
[205] Ra'd, 13/32.
[206] Ra'd, 13/27.
[207] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 156.
[208] ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-Kadîr,* c. III, s. 84.

"*İnkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. 'Bu mu ilâhlarınızı diline dolayan?' derler*."[209]

Bu ayet Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yanından gülerek geçen ve Hz. Peygamberi işaret ederek "Bu Abdi Menaf'ın çocuklarının peygamberidir" diyen Ebu Cehil hakkında inmiştir.[210]

Ayette geçen inkâr edenlerden maksadın alay ediciler olduğu ifade edilmiştir.[211] Yani bu kişilerin Hz. Muhammed (s.a.v.) ile alay etmeleri inkarlarının bir neticesi olduğundan Allah (c.c.) ayette "اسْتَهْزَؤُوا الَّذِينَ", "Alay ediciler" ifadesi yerine direk olarak "الَّذِينَ كَفَرُوا", "*İnkâr edenler*" tabirini kullanmıştır.

Sonuç olarak örnek olarak verilen her iki ayetten de anlaşılacağı üzere söz konusu kimseler küfür içerisinde boğulmalarının bir sonucu olarak peygamberle alay etme cüretinde bulunmuşlardır.

b. Bilgisizlik

İroni Üslubunu kullanan kişilerin cehalet sıfatını taşımaları da bu üslubu kullanmaya sevk eden unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu üslubun kullanım sebeplerinden birisinin de cehalet olduğu Hz. Mûsâ ile kavmi arasında geçen aşağıdaki diyalogdan anlaşılmaktadır.

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖٓ اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةًۜ قَالُوٓا اَتَتَّخِذُنَا هُزُواًۜ قَالَ اَعُوذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ

"*Hani Mûsâ kavmine, "Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor" demişti. Kavmi de, "Sen bizimle eğleniyor musun?" demişlerdi. Mûsâ ise, "Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti.*"[212]

Bu ayette, İsrailoğullarından varlıklı bir adamın öldürülmesinin akabinde Hz. Mûsâ ile kavmi arasında geçen diyalog konu edinmektedir. Çocuğu olmayan amil adındaki bu varlıklı kişi mirasına konmak isteyen amcaoğulları tarafından öldürülmüş ve cesedi şehrin girişine atılmıştı. Onu katledenler bununla da yetinmeyip, "Amcamızı öldürdüler", diyerek diyet talebinde bulunmuşlardı. Taraflar birbirlerini suçlamış ve öldürme noktasına gelmişlerdi.[213] İçlerinden birinin, "Ne diye birbirimizi öldüreceğiz. İşte Allah'ın peygamberi, ona başvuralım", demesi üzerine durum Hz.Mûsâ'ya aktarılmıştı. Amil'i

---

[209] Enbiyâ, 21/36.
[210] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 403.
[211] VAHİDİ, Ali b. Muhammed, v. h. 468, e*l-Veciz fi Tefsiri'l Kitabi'l Aziz*, Thk. Safvan Davudi, Daru'l-Kalem, Dimeşk, h. 1415, 1.Baskı, c. 2, s. 715.
[212] Bakara, 2/67.
[213] Bakara, 2/72.

öldüren kişi bulunamayınca, Allah (c.c.) bir sığır kesmelerini ve sığırın parçası ile ölüye vurmalarını emretti.[214] Bunun üzerine *Hz. Mûsâ'nın* kavmi "*Sen bizimle eğleniyor musun?"* demişlerdi. Ancak daha sonra kesilmesi gereken sığırın niteliklerini sorup öğrenmişlerdi.[215] Nihayetinde özellikleri belirtilen sığır kesilerek[216] bir parçasıyla öldürülen şahsa vurulunca dirilip, katilin kim olduğunu[217] haber vermişti.[218]

Ayette geçen cahillerden maksat alay eden kimselerdir.[219] Hz. Mûsâ, kavminin *"Sen bizimle eğleniyor musun?"* şeklindeki sorularına *"Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım"* şeklinde cevap vererek böyle bir durumda alay etmenin ancak cehaletten kaynaklanabileceğini ifade etmiştir. Bu noktadan hareketle ironi üslubunun kullanım sebeplerinden birisinin cehalet/bilgisizlik olduğunuu söylemek mümkündür. Nitekim tefsir kaynaklarında Allah'ın emrinin tebliği esnasında kâfir ve Münafıkların kullanmış olduğu bütün alay ifadelerinin cehaletten kaynaklandığı ifade edilmiştir.[220]

c. Nifak

وَاِذَا لَقُوا الَّذٖينَ اٰمَنُوا قَالُٓوا اٰمَنَّاۚ وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطٖينِهِمْۙ قَالُٓوا اِنَّا مَعَكُمْۙ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُ۫نَ

"İman edenlerle karşılaştıkları zaman, "İnandık" derler. Fakat şeytanlarıyla (münafik dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, "Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz" derler."[221]

Allah'ın (c.c.), münafıkların gidişatlarını anlatırken zikrettiği bu ayet münafıkların mü'minlere karşı samimi olduklarını ifade etmelerine rağmen onlarla nasıl alay ettiklerini konu edinmektedir.[222]

---

[214] Bakara, 2/73. Ayette geçen parçadan maksadın hayvanın dili, sağ butu veya arkası olduğu rivayet edilmiştir. Bkz: NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. I, s. 100.

[215] Bakara, 2/68-71.

[216] Bakara, 2/71. Ayette israiloğullarının sığırı kestikleri belirtildikten sonra "Neredeyse bunu yapmayacaklardı." ifadesi de yer almış. Tefsir bilginleri ise bu ayeti yorumlarken nitelikleri belirtilen sığırı bulduktan sonra onu kesmekten kaçınmalarının ya sığırın ücretinin yüksek olmasından veyahut katilin ortaya çıkmasıyla birlikte rezil olma korkusundan kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Bkz: NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. I, s. 99.

[217] Sığırın parçasıyla ölüye vurulunca kalktığı ve iki amcaoğlunun kendisini öldürdüklerini söyledikten sonra tekrar öldüğü, daha sonra iki katilin de öldürüldüğü ve bu olaydan sonra bir daha katilin öldürdüğü kişiye mirasçı olamadığı rivayet olunmuştur. Bkz: NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. I, s. 100.

[218] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. I, s. 97; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali,* s. 14;

[219] BEĞAVİ, *Mealimu't-tenzil,* c. I, s. 82.

[220] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c I, s 97; EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm,* c. I, s. 110.

[221] Bakara, 2/14.

Münafıklar mü'minlerle bir arada bulundukları zaman onlardanmış gibi davranmaktaydılar. Ancak mü'minlerden ayrılıp Yahudilerden olan dostlarıyla bir araya geldiklerinde ise onların dinleri üzere olduklarını söylüyorlar ve onları inandırmak için de "اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ", "*Biz ancak onlarla alay ediyoruz*" cümlesi ile de onların yanında olduklarını te'kit cümlesiyle destekliyorlardı.[223]

Münafıkları, müminlerle alay etmeye sürükleyen unsurun, onların nifakları olduğu görülmektedir. [224] Nitekim bu durum ayetten de anlaşılmaktadır.

d. Uzak Görme

وَإِذْ قَالُواْ اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاء أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

"Hani onlar, "Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir" demişlerdi."[225]

Kur'ân-ı Kerim'in hak olmadığı iddiasında bulunan inkârcılar hakkında inen bu ayet inkarcıların inananlara karşı kullanmış oldukları ironiye örnektir. [226]

İnanmayanların, ayette geçen ve istihza anlamı içeren ifadeyi kullanmalarının nedeni üzerlerine gökten taş yağdırılmasını istemek değil, bilakis kıskançlıklarından, Allah'u Teala'nın Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'i indirmiş olabileceğini çok uzak bir ihtimal olarak gördüklerinden dolayı böyle bir ifade kullanmışlardır.[227]

e. Küçük Düşürme

Bu konuda şu ayet örnek olarak verilebilir.

وَاِذَا رَاَوْكَ اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُواًۜ اَهٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولاً

"Onlar ne zaman seni görseler, Bu mu Allah'ın resul olarak gönderdiği adam! diyerek mutlaka seninle alay ederler."[228]

Müşrikler Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamber olarak gönderildiğini son derece inkar ettiklerinden dolayı "اَ بَعَثَ اللّٰهُ هٰذَا رَسُولاً" "Allah'ın gönderdiği peygamber bu mu dur" ifadesi yerine ayette geçen "اَهٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولاً" "Bu mudur Allah'ın peygamber olarak

[222] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. I, s. 52.
[223] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. I, s. 52.
[224] BEYDÂVÎ, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* c. I, s. 114; ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c. I, s. 158.
[225] Enfâl, 8/32.
[226] ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c. 2, s. 210.
[227] İBN ATİYYE, *el-Muharrereru'l Veciz,* c. VIII, s. 51.
[228] Furkân, 25/41.

gönderdiği adam" ifadesini sıla cümlesi bağlamında kullanarak ironi yapmışlardır.[229] Nitekim birinci cümlede alay durumu söz konusu değilken ikinci cümlede tamamen Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şahsı hedef alınmıştır.

İnançsız kureyşlilerin söylediği bu söz bilgi sahibi olmadıkları bir konu hakkında öğrenme amacıyla sordukları bir soru değildir. Buradaki amaç ironi üslubunu kullanmak suretiyle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) itibarını düşürmek, değerini düşürmeye çalışmaktır.[230]

B. İroni Üslubunun Kur'ân-ı Kerim'de Kullanılma Hedefleri

Kur'ân'daki ironi üslubu, sahip olduğu özellikler nedeniyle, cehalet ve kusur ile nitelendirilen beşeri tehekküm ile kıyaslanamaz. Çünkü Kur'ân'daki söz konusu üslup muhatabı doğru yola iletmeyi hedeflediği gibi, Allah'ın akıl nimetiyle donattığı + insanoğlunu, kendisine layık olmayan her şeyden uzaklaşmaya davet eder. Kur'ân-ı Kerim, bütün insanlık için hidayet kaynağı olduğundan, kendisinde geçen ironi ifadeleri sadece inkârcılara yönelik değil, Allah'a daha fazla yaklaştırmak amacıyla inananlar için de kullanılmıştır.[231]

Muhatabı etki altında bırakan önemli bir psikoloji aracı olan ve içerdiği ince ve dakik manalardan dolayı ilgili kişinin işittiği sözlere dikkat kesilmesini sağlayan ironi üslubunun hedeflerini iki başlık altında incelemeye çalışacağız.

1. Gayrimüslimler için Kullanılan İroni Üslubunun Hedefleri

İroni üslubunun muhatapta yarattığı manevi tahrip ve küçük düşürme potansiyeli, maddi ve bedensel yaralardan daha sarsıcı olmaktadır. Bu üslubun psikolojik açıdan karşı tarafa verdiği yıkıcı etki bilindiğinden dolayı Kur'ân, Allah'ın ayetlerini hafife alıp inkâr eden kabile reislerine ve ön planda olan kişilere karşı söz konusu üslubu kullanmaktadır. Zira amaç onları küçük düşürmek, manevi kuvvetlerini yok etmek, hafife almaktır. Böylece inkârcıların benimsedikleri tutumlarından vazgeçmeleri hedeflenmiş, Allah ve

[229] ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî* c. X, s. 23.
[230] EZ ZERKEŞÎ, *el-Burhan,* c. II, s. 343.
[231] ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum,* s. 47.

inanç ile ilgili fikir ve düşünceleri yerden yere vurularak, mantıklı ve vicdanlı bir şekilde düşünmeye sevk edilmişlerdir.[232]

Burada değinilmesi gereken diğer bir husus, Kur'ân'da geçen ironi üsluplarının inkârcılara yönelik bir hücum değil bilakis bir karşı cevap ve savunma niteliğinde olduğudur.[233]

2. Müminlerin Lehine Yapılan İroninin Hedefleri

Allah (c.c.) Kur'ân-ı Kerim'de, alay edenlere karşı Hz. Peygamber ve müminleri teselli etmiş,[234] bununla birlikte onlara karşı nasıl bir tutum ve davranış sergilenmesi gerektiğini Müslümanlara öğretmiş ve bu suretle de müminlere bireysel ve sosyal yaşantılarında başarıya ulaşma ve alaycıların baskılarından kurtulma yollarını göstermiştir.[235]

Allah'ın Müslümanlarla birlikte olduğunu bildiren "*Allah: Korkmayın, dedi; Ben sizinle beraberim; görür ve işitirim"*[236] ayetinde Müslümanları desteklemek amacıyla ironik bir üslup kullanılmış ve Müslümanlar güçlü bir konuma yerleştirilmiştir. Zira bu ayetten, Müslümanların lisân-ı hal ile inkârcılara karşı *"*Allah bizimledir, güçlü olan biziz, siz ise zayıfsınız, yanlış yoldasınız*"* dedikleri anlamı çıkmaktadır.

İroni üslubu kendine güvenenin, karşı tarafa mukavemet edebilme gücünü kendisinde bulanın başvurduğu bir yöntemdir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Güçlü mümin Allah katında zayıf müminden daha hayırlı ve daha sevimlidir"[237] hadisine ek olarak Kur'ân'da da, müminlerin dinlerini yaymanın yanında güç ve kuvvetlerini göstermeleri istenmektedir. Nitekim Kur'ân'ın, müminlerin öz güvenlerini artırmak için kullandığı *"Gevşemeyin, hüzünlenmeyin, eğer gerçekten iman etmiş kimseler iseniz muhakkak üstün olan sizsinizdir"*[238] ayeti, müminlerin, konumlarını bilmeleri ve göstermeleri bakımından son derece önem arz etmektedir. Zira bu ayette inananların hak yol üzerinde, inkârcıların

---

[232] Kur'ân bazen onları insan seviyesine koymamış hatta hayvanlardan dahi aşağı bir konumda olduklarını vurgulamıştır. Bkz: EL HİFNÎ, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, s. 18.*

[233] EL HİFNÎ, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, s. 31.*

[234] Âl-i İmrân, 3/139. *Andolsun, senden önce de birçok peygamberle alay edildi de içlerinden alay edenleri, o alaya aldıkları şey kuşatıverdi.",* Ra'd, 13/32. "*Andolsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı da ben inkâr edenlere bir süre (mühlet) verdim, sonra da onları yakalayıverdim.* Ayrıntılı bilgi için bkz: NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 405.

[235] SICAK, Ahmet Sait, "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Dini Alaya Alanlara Karşı Müminlerin Takınmaları Gereken Tavırlar", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* Cilt: 4, Sayı: 2, 2015 Sayfa: 433-454.

[236] Tâhâ, 20//46.

[237] İbn Mace, Zühd, 4168

[238] Âl-İ İmrân,3/139.

da batıl yol üzerinde oldukları bildirilmekle birlikte, ayetin, inkâcıların gücünü kırma adına önemli bir mesaj içerdiğini de söylemek mümkündür.

Kur’ân’da müminlerin sebatını ve iradelerinin gücünü göstermek adına yer verilen bir mesaj da *“Zararı yok dediler nasıl olsa biz Rabbimize döneceğiz”*[239] ayetidir. Burada inkârcıların türlü eziyetlerine maruz kalan Müslümanların sebat göstermeleri, teslim olup boyun eğmemeleri, inkârcıların gücünü zayıflatmak adına yapılan bir ironi çeşididir.[240]

Gayrimüsüslimlerin aleyhine ve müminlerin lehine yapılan ironinin birçok hedefi bulunmaktadır. Ancak biz bunlardan bir kısmını zikretmekle yetineceğiz.

a) Müşrik ve Kâfirlerin hevâ ve heveslerinden kaynaklı yapmış oldukları davranışları engellemek, sapkınlık ve batıl yolda olduklarını ifade eden sözlerinin önünü kesme.

b) İslâm’a düşmanlık edenlerin yanlış yolda olduklarını bildirme.

c) Allah ve Resulüne karşı düşmanca tavırları bertaraf etmek ve Hz. Muhammmed’i (s.a.v.) tesselli edip mü’minleri rahatlatma.[241]

d) Kâfirleri engelleme ve kontrol altına alma.[242]

e) Kâfir ve münafıkların Hz. Muhammed’e (s.a.v.) ve müslümanlara Olan düşmanlıklarını meydana çıkarma.[243]

f) Alay edilen grubun yanlış yolda olduklarını farklı bir biçimde ve akılda kalır şekilde dile getirme.

g) Azarlamak ve söylenilen söze kulak verilmesini sağlayarak takınılan tavrın yanlış olduğunu ortaya çıkarma.

h) Onların alaylarına kendi üslupları ile cevap verme.

ı) İman edenlerin bu gibi kişilerin tavırlarından uzak durmalarını ve yaptıklarını yapmamalarını sağlama.

i) İnanan Müslümanları destekleyerek doğru yolda olduklarını ifade etme.

j) İslam toplumunu kötü alışkanlıklardan arındırma.[244]

---

[239] Şu’arâ, 26/50.
[240] EL HİFNÎ, *et-Tasvîru’s-Sâhîr fi’l-Kur’âni’l-Kerîm, ss. 20-22.*
[241] **“***Andolsun, senden önce de birçok peygamberle alay edildi de içlerinden alay edenleri, o alaya aldıkları şey kuşatıverdi.”* Enbiyâ, 21/41.
[242] *“Asıl onlarla alay eden ve azıp saparak dolaşmalarına izin veren Allah’tır.”* Bakara, 2/15.
[243] *“İman edenlerle karşılaştıkları zaman, “İnandık” derler. Fakat şeytanlarıyla (münafik dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, “Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz” derler.”* Bakara, 2/14.
[244] *“Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.”* Tevbe, 9/34.

k) İsyankâr mü'minleri ıslah edip onları doğru yola iletmek.[245]

[245] MEKÂNİSÎ, Osman, Kadrî, *"Min Esâlîbi't-Terbiyeti fî'l-Kur'âni'l-Kerîm: es-Suhriyye",* Râbıtatu'l-Ulemâi's-Sûriyyîn, İstanbul, 2010, s. 1. ; EL HİFNÎ, *Uslubu's-Suhriyyeti fi'l-Kurâni'l-Kerîm,* ss. 55-81; EL HİFNÎ, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 17.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE İRONİ ÜSLUBUNUN KULLANIM BİÇİMLERİ

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ifadelerinde ve Arapların günlük konuşmalarında ironinin uygulama biçimlerinin görülmesi üzerine söz konusu üslubun Kur'ân-ı Kerim ayetlerinde de olabileceği düşüncesi akla gelmektedir. Bu sebeple bu bölümde ilgili ayetlerde bulunan ironi üslubu üzerinde durulup anlam üzerinde icra ettiği fonksiyonlar değerlendirilecektir. Çalışmamızın bu bölümünde ironi üslubunun Kur'ân ayetlerindeki kullanım türleri, uygulama biçimleri ve kullanılan kalıplar ele alınacak, ayrıca, dini tebliğ ve eğitim metodolijisi açısından ironi üsulubu ele alınacaktır. Bölüm dört ana başlık altında ele alınacaktır. Birinci başlıkta Kur'ân-ı Kerim'de ironi üslubunun kullanım türleri ve uygulama biçimleri işlenecektir. İkinci bölümde ironi üslubu sarf ve nahiv ilmi açısından değerlendirilecektir. Üçüncü başlıkta dini tebliğde ironi üslubu, dördüncü başlıkta ise eğitim metodolijisi açısından ironi üsulubu ele alınacaktır.

I. KUR'ÂN-I KERİM'DE İRONİ ÜSLUBUNUN KULLANIM TÜRLERİ VE UYGULAMA BİÇİMLERİ

İroni üslubu Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde farklı şekillerde kullanılmıştır. Bu üslubun kullanıldığı yerlerde: mütehekkim,[246] mütehekkemun aleyh,[247] tehekküm maddesi[248] ve siga (kalıp)[249] olmak üzere dört öğe bulunur. İroni üslubunun farklı kişiler tarafından kullanımına bağlı olarak bu öğeler de değişkenlik gösterir.

A. Kur'ân-ı Kerim'de İroninin Kullanım Türleri

Bu üslup bazen Cenab-ı Allah tarafından, bazen Peygamberler tarafından, bazen de kâfirler ve münafıklar tarafından kullanılmıştır.

1. İroni Üslubunun Allah tarafından kullanılması

İroni üslubunu kullanan Allah (c.c.) olduğunda kendisiyle istihzâ yapılanlar, kâfirler, müşrikler veya münafıklar olabileceği gibi Müslümanlar da olabilmektedir.

[246] İroni amaçlı ifadeyi kullanan kişi anlamına gelmektedir.
[247] İroni amaçlı ifadenin kullanıldığı kişiye verilen isimdir.
[248] İroninin kendisi üzerine bina edildiği gerekçe veya nitelik anlamındadır.
[249] İroni yapılırken kullanılan kelimedir.

Bu ironi türünde kendileriyle istihzâ yapılan kişiler, kâfirler veya müşrikler ise ironi maddesi: İlahlık iddiası, nimetleri inkâr, meleklerle ilgili yanlış tasavvurlar, cehalet ve öngörüsüzlük vb. konularda gelmektedir.

Bu konuda şu ayetler örnek olarak verilebilir

فَاَعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَاَثْلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَليلٍ

"Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların bahçelerini ekşi meyveli ağaçlar, acı ılgın ve biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik."[250]

Sebe' Yemen'de hayat sürmüş olan bir kabilenin[251] veya Yemen bölgesinde bulunan bir beldenin adıdır.[252] "Arim" ifadesi ise sözlükte güç yetirilemeyen sel suları anlamında kullanılmıştır.[253] Tefsir bilginleri, "Arim" ifadesinin, şiddetli yağmur suları, bir vadinin adı veya su seddi anlamında kullanıldığını söylemişlerdir.[254] Ayrıca Nesefi ve Zemahşeri, ayeti tefsir ederken "Arim" ifadesinin zikredilen anlamlarına temas ettikten sonra, bu kavramın, sebe'lilerin baraj setlerini delerek boğulmalarına neden olan fareler anlamında da kullanılmış olabileceğini ifade etmiştir.[255]

Ayette, Yemen'de yaşamış bir kavim olan Sebe' halkı'nın, kendilerine lütufta bulunulan nimetler karşılığında nankörce davranmaları nedeniyle içerisine düştükleri ibretlik durum konu edinmektedir.

İbni Abbas, Sebe' bölgesini, en verimli ve en güzel beldelerden[256] biri olarak tanımlar. Ayrıca havasının çok temiz olduğunu, içinde sinek, sivrisinek, pire gibi haşeratların ve akrep, yılan gibi zarar verebilen hayvanların dahi bulunmadığını ifade eder. Sebe'liler, verimli toprakların, alımlı bahçelerin ve bağların bulunduğu bir bölgede refah içinde ve zengin bir hayat yaşamaktaydılar. Ancak Allah'ın bahşettiği birçok nimet

---

[250] Sebe', 34/16

[251] BERAVUZ, Bulis, HARFUŞ, Butris, kom. *el Muncid fi'l E'lam,* Dâru'l-Maşrik, Lübnan, Beyrut, 1973, 7. Baskı, s. 349.

[252] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. III, s. 58; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali,* s. 472.

[253] MUSTAFA, İbrahim, ABDULKADİR, Hamit, NECCAR, Muhammed Ali, ZEYAT, Ahmed Hasan, *el-Mu'cemu'l Vesit,* el-İdaretu'l Ammetu li'l Mu'cemat ve ihyâ-i't-Turas, Kahire, t.y. s. 648.

[254] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. III, s. 59; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali,* s. 474.

[255] ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c. III, s. 186; NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. III, s. 59. Nesefi ve Zemahşeri'nin tefsirlerinde: Sebe' halkının azgın bir hal alması üzerine Allah'ın (c.c.) "Arim" isimli fareleri onlara musallat ettiği, bu farelerin, Belkıs'ın iki dağ arasına kayalardan inşa ettiği baraj bendini alttan delerek inkârcıların boğularak ölmelerini sağladıkları anlatılmaktadır.

[256] Nitekim ayette de güzel bir beldeye sahip oldukları ifade edilmektedir. Sebe', 34/15.

içerisinde rahat ve huzurlu bir hayat süren Sebe’ halkı, sahip oldukları türlü türlü nimetleri kanıksadıktan sonra nankörlük duygusuna kapıldılar. Bununla da kalmayıp zamanla hak dinden uzaklaşıp doğru yoldan yüz çevirdiler.[257] Allah (c.c.) bu nankörlüklerinden dolayı onları cezalandırarak[258] üzerlerine şiddetli yağmur sularından meydana gelen bir sel gönderdi. Böylece darmadağın ve zelil bir halde etrafa dağıldılar.

Bu ayette kendileriyle istihza yapılan kişiler inkârcılardan oluşmaktadır. Nitekim başka ayetlerde Sebe’ halkının güneşe taptıkları ve bu kavmin inkâr eden bir topluluk olduğu zikredilmektedir.[259] Bu grup, kendilerine verilen nimetlere karşı nankörlük yaparak Allah’ın kendilerinin üzerinde bir lütfunun bulunmadığını ifade etmeleri ve peygamberlerden yüz çevirerek onları yalanlamaları nedeniyle musibetlere maruz kalmış ve bu durum ironi üslubu kullanılarak ifade edilmiştir.[260] Şöyle ki: daha önceki ayette bu kabile’ye ibret almaları için verilen göz alıcı muazzam iki bahçeden “جَنَّتَانِ”(Cennet gibi iki yer, ağaçlı iki bahçe) şeklinde bahsedilmiştir.[261] Bu ayette ise sel sularıyla yok edilen bu bahçelerin yerine bedel olarak verilen ve sedir ağacı ile acı ılgından müteşekkil iki yer de önceki ayette olduğu gibi “جَنَّتَيْنِ” olarak isimlendirilmiş ve bu suretle kendileriyle isitihzâda bulunulmuştur.

’’وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثاًۜ اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْۜ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ‘‘

“Onlar, Rahmân’ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Onların yaratılışına şahit mi oldular? Onların (yalan) şahitlikleri yazılacak ve sorgulanacaklardır.”[262]

Allah’ı (c.c.) bırakıp putlara tapan kimseler hakkında inen bu ayet, Allah’ın (c.c.) kâfirlerle istihzâda bulunmasının bir örneğini teşkil etmektedir. Bu ayette ironiye konu olan durum diğer bir ifadeyle ironinin kendisi üzerine bina edildiği gerekçe veya nitelik [263] için iki farklı unsurdan söz edilebilir. Bunlardan birincisi, meleklerle ilgili yanlış tasavvurlar, ikincisi ise Allah’a (c.c.) çocuk nispet etme konusudur.

---

[257] NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. III, ss. 58, 59; ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c. II, 3, s. 187; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur’ân-ı Kerim Meali,* ss. 473,474.

[258] “*Nimetlere karşı nankörlük etmeleri sebebiyle onları işte böyle cezalandırdık. Biz bu şekilde ancak nankörleri cezalandırırız.* Sebe’, 34/17

[259] Hüdhüd isimli kuş, Süleyman’a (a.s.) Sebe’ melikesi Belkıs’tan bahsederken, *“Onun ve kavminin, Allah’ı bırakıp güneşe taptıklarını gördüm.”* ifadesini kullanmış, başka bir ayette de Belkıs ile ilgili *“Daha önce Allah’tan başka taptığı şeyler ona engel olmuştu. Çünkü o inkâr eden bir kavimden idi*” ifadesi yer almaktadır. Neml, 22-24, 43

[260] ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c. III, s. 187; NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. III, ss. 58, 59;

[261] Sebe’, 34/15.

[262] Zuhruf, 43/19.

[263] Bkz. yuk.: İroni maddesi, s 29.

Bu ayet, bilgi sahibi olmaları mümkün olmayan ve şahit olmadıkları bir durum olan meleklerin cinsiyeti konusunda uydurma iddialar ortaya atan inkârcıları konu edinmektedir.

Âyette inkârcıların, meleklerin dişi oldukları şeklindeki inançları kınanmakta, ironik bir üslupla "*Onların yaratılışına şahit mi oldular?*" denilerek herhangi bir bilgiye dayanmaksızın ileri sürdükleri bu iddianın asılsız olduğu vurgulanarak onların cehaletinin boyutu göz önüne serilmektedir. Ayrıca ayetin devamında, meleklerin cinsiyeti ile ilgili şahit olmadıkları halde şahitlermiş gibi konuşmalarından dolayı sorguya çekilecekleri konusunda kendilerine gözdağı verilmektedir.[264] Zira meleklerin dişi olduğunu bilmeleri için onların yaratılışına tanık olmaları gerekir ki bu da mümkün değildir.

Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'de birçok ayette inkâr edenlerin, meleklerin Allah'ın kızları olduğu inancı içerisinde oldukları ifade edilmiştir.[265] Nitekim ahirete iman etmeyenlerin, melekleri dişi isimleriyle adlandırmalarından da bu durum anlaşılmaktadır.[266]

"وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَ"

"Firavun, halkını saptırdı, onlara doğru yolu göstermedi."[267]

Mısır'da saltanat sürmüş ve ilahlık iddiasında bulunarak haddini son derece aşmış bir zorba olan Firavun hakkında inen bu ayet, Allah'ın (c.c.) kâfirlerle istihzâda bulunmasının bir örneğini teşkil etmektedir.

Allah (c.c.) Hz. Mûsâ'yı (a.s.) mucizelerle[268] ve açık delillerle Firavun ve kavmine, onları sınamak için göndermiş,[269] ancak bu kavim kendilerine bahşedilen nimetlere karşı nankörlük yaparak Allah'ı inkar etmiş ve her biri birbirinden büyük[270] mucizeler

---

[264] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. III, s. 268.

[265] "*Melekler Allah'ın kızlarıdır demek suretiyle kullarından bir kısmını O'nun parçası saydılar*". Bkz: Zuhruf, 43/15;*"Onlar, kızları Allah'a nispet ediyorlar -ki O, bundan uzaktır- kendilerine ise, canlarının istediğini"* Bkz: Nahl, 16/57; *"Erkek size de, dişi O'na mı*?" Bkz: Necm,53/21.

[266] Necm, 53/27.

[267] Tâhâ, 20/79.

[268] Hz. Mûsâ'ya dokuz mucize verildiği ve bunların: elini göğsünden çıkardığında bembeyaz kesilmesi, yere attığında yılan şekline giren asa, taştan suların fışkırması, kurbağa, ekin biti, çekirge, kan, Tûr dağının korkutması ve denizin yarılması olduğu ayet-i kerimelerden ve rivayetlerden anlaşılmaktadır. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 313; İSRÂ, 17/101, Tâ-Hâ, 20/42, Hûd 11/ 96; A'râf 7/105,

[269] Mü'min, 40/23; Şu'arâ, 26/10, 11, 15; Mü'minûn, 23/45; A'râf 7/103, 104; Zuhruf 43/46; İsrâ, 17/102; Tâ-Hâ, 20/42, 43, 47; Hûd 11/96, 97; Duhân, 44/17.

[270] "Onlara gösterdiğimiz her bir mucize önceki benzerinden daha büyüktü". Zuhruf, 43/47.

kendilerine getirilince inanmak yerine büyüklük taslayarak mucizeleri inkâr etmiştir.[271] Firavun, Hz. Mûsâ'yı yalancılık[272] ve sihirbazlıkla[273] itham etmiş, kavmi de onunla birlikte hareket ederek[274] alay içeren ifadeler kullanmak ve gülmek suretiyle Hz. Mûsâ ile alay etmişlerdir.[275] Firavun bununla da yetinmeyerek Hz. Mûsâ'ya iman edenlerin erkek çocuklarının öldürülmeleri ve kadınlarının sağ bırakılmaları talimatını vererek[276] tam bir bozgunculuk örneği sergilemiştir. Bunun üzerine Hz. Mûsâ (a.s.), Allah'ın (c.c.) emri doğrultusunda Firavun'dan, türlü zorluklara maruz bıraktığı İsrailoğullarını[277] kendisiyle göndermesini talep etmiştir.[278] Firavun ise buna karşılık olarak kendisinden başkasına tapması halinde kendisini zindana atacağını söylemiş,[279] ancak Hz. Mûsâ'nın, Allah'ın (c.c.) elçisi olduğu konusunda diretmesi sonucunda da kendisinden delil getirmesini istemiştir.[280] Bunun üzerine Hz. Mûsâ, Firavun ve kavminin önde gelenlerine, rabbi tarafından kendisine verilen iki delili gösterir. Önce elinde bulunan asasını yere atar ve asa kocaman bir ejderhaya dönüşür.[281] Daha sonra elini koynundan çıkarır ve alaca hastalığı vb. bir rahatsızlık nedeniyle olmaksızın eli bembeyaz olarak çıkar.[282] Bunları gören Firavun, kavminin ileri gelenlerine Hz. Mûsâ'nın sihir yaptığını ve yaptığı sihirle onları

---

[271] A'râf, 7/103; Mü'minûn, 23/46-48; Tâ-Hâ, 20/56; Hâkka, 69/9, 10; Müzzemmil, 73/16.

[272] Mûsâ (a.s) Firavun'a giderek Allah'ın (c.c.) tek mabud olduğu hakikatini tebliğ etmiş, ancak Firavun ve kavminin önde gelenleri onu yalanlayarak Firavun'un ilah olduğu şeklindeki düşüncelerinde ısrar etmişlerdir. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 250; Hûd 11/97; Tâ-Hâ, 20/56; Enfâl, 8/54.

[273] Mü'min, 40/24; Sâd, 38/13.

[274] Firavun, kavmini, onun görüşüne uymaları konusunda uyarmış, onlar da onu dinlemiş ve Allah'a (c.c.) iman etmek yerine, Firavun'un azgın emirlerine uymuşlardı. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 250; Ayrıca birçok ayette Firavun'un kavminin, kendisine bağlılıkları zikredilmiştir. Örneğin: "*Firavun, kavmini ezdi. Onlar da kendisine itaat ettiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplumdu*." Zuhruf, 43/54. "(*onlar) kendilerini büyük görüp böbürlenen bir topluluk oldular. Bu yüzden, 'Kavimleri bize kul köle iken, bizim gibi iki insana mı nanacağız' dediler. Böylece ikisini de yalanladılar, bu yüzden de helâk edilenlerden oldular.)* Mü'minûn, 23/46-48.

[275] "*Mûsâ mucizelerimizi kendilerine getirince, bir de bakmışsın, o mucizelere gülüyorlar*!" Zuhruf, 43/47. "*Yoksa ben, şu zavallı, nerede ise maksadını anlatamayacak durumda olan bu adamdan daha hayırlı değil miyim?"* Zuhruf, 43/52;

[276] Mü'min, 40/25; A'râf, 7/141; Bakara, 2/49, İbrâhim, 14/6; Kasas, 28/4.

[277] Firavun, İsrailoğullarını yurtlarından uzaklaştırmış, onları esaret altında tutarak en ağır işlerde çalıştırıyor ve köle olarak kullanıyordu. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 178.

[278] A'râf, 7/105; Şu'arâ, 26/17; Duhân, 44/18; Tâ-Hâ, 20/47. Daha önce kan, kurbağa, ürün güvesi çekirge ve tufan gibi çeşitli musibetlerle sınanmışlar, ancak hiçbirinden ders almadıkları gibi her seferinde Hz. Mûsâ'ya azabı üzerlerinden kaldırması durumunda kendisine inanacaklarını ve İsrailoğullarını kendisiyle birlikte göndereceklerini söylediler. Ancak azap üzerlerinden kalkınca yeminlerini bozarlardı. Bkz: A'râf, 7/133-135.

[279] Şu'arâ, 26/29.

[280] A'râf, 7/106; Şu'arâ, 26/31; Başka bir ayette de kavmine hitaben "(Eğer doğru söylüyorsa) ona altın bilezikler atılmalı, yahut onunla beraber bulunmak üzere melekler gelmeli değil miydi?" ifadesini kullandığı görülmektedir. Zuhruf, 43/53.

[281] Asa mucizesi ile ilgili ayrıca bkz: A'râf, 7/107; Şu'arâ, 26/32; Kasas, 28/31; Tâ-Hâ, 20/17-20; Hûd 11/97.

[282] Elinin bembeyaz olması mucizesi ile ayrıca ilgili bkz: A'râf, 7/108; Şu'arâ, 26/33; Kasas, 28/32; Tâ-Hâ, 20/22, 23.

yurtlarından çıkarmak istediğini söyler[283] ve işinde iyi olan bütün sihirbazları toplar.[284] Sihirbazlar bir araya toplanınca Hz. Mûsâ'ya önce kendisinin atmasını teklif ederler, ancak Hz. Mûsâ, önceliği onlara verir.[285] Bunun üzerine sihirbazlar, Firavun'un gücüyle üstün geleceklerini söyleyerek değneklerini ve iplerini atarak[286] Hz. Mûsâ ile orada bulunan insanları büyüleyecek büyük bir sihir yaparak etrafa korku salarlar.[287] Hz. Mûsâ ise Allah'ın (c.c.) emriyle asasını atınca, asa, sihirbazların attıkları şeyleri yakalayıp yutar.[288] Böylelikle hak yerini bulmuş olur ve sihirbazların yaptıkları sihirlere rağmen Firavun yenilgiye uğrayarak kavmi karşısında küçük duruma düşer.[289] Bunu gören sihirbazlar hemen secdeye kapanarak Mûsâ'nın rabbine iman ettiklerini söylerler.[290] Kendisinden izin almadan Musa'ya iman ettiklerini gören Firavun ise, sihirbazları tehdit ederek ellerini ve ayaklarını çaprazlama keseceğini ve ibret olsun diye onları hurma dallarına asacağını söyler,[291] ancak sihirbazlar geri adım atmayarak kendisinden korkmadıklarını ve apaçık deliller bulunmasına rağmen onu Allah'a (c.c.) tercih etmeyeceklerini, Allah'ın, onların günahlarını ve kendilerine zorla yaptırmış olduğu sihirleri bağışlayacağına inandıklarını söylerler.[292] Bunun üzerine Firavun, alayı bir üslupla Mûsâ'ya inanmadığını söyleyerek başveziri Hâmân'dan kendisi için yüksek bir kule yapmasını ve Mûsâ'nın ilâhı varsa o kuleden semaya bakarak onu göreceğini söyler.[293] Firavun'un iman etmeye yanaşmaması üzerine Allah (c.c.) onu ve kavmini helak etmek için Hz. Mûsâ'ya, israilloğullarını geceleyin yola çıkarmasını, onları deniz tarafına götürmesini ve denizden bir yol açarak[294] Firavun'un ordusunun boğulması için yolu açık bırakmasını[295] vahyeder. Hz. Mûsâ, 70.000

[283] Şu'arâ, 26/34, 35. Ayrıca başka ayetlerde de, Hz. Mûsâ'nın bu mucizeleri göstermesi üzerine Firavun'un kavminin önde gelenlerinin, Hz. Mûsâ'nın usta bir sihirbaz olduğunu ve kendilerini yerlerinden çıkarmak istediğini söyledikleri, Firavun'un onların bu konu hakkındaki görüşlerini sorması üzerine de Hz. Mûsâ'yı ve kardeşi Hz. Harun'u bırakmamasını ve bu arada usta sihirbazları toplamasını istedikleri yer almaktadır. Bkz: A'râf, 7/109-112; Kasas, 28/36.
[284] Tâ-Hâ, 20/60; Şu'arâ, 26/38; A'râf, 7/113.
[285] Tâ-Hâ, 20/65, 66; A'râf, 7/115, 116; Şu'arâ, 26/43.
[286] Şu'arâ, 26/44.
[287] A'râf, 7/116; Tâ-Hâ, 20/66, 67.
[288] Şu'arâ, 26/45; A'râf, 7/117; Tâ-Hâ, 20/68-70.
[289] A'râf, 7/118, 119.
[290] A'râf, 7/120-122; Tâ-Hâ, 20/70; Şu'arâ, 26/46-48.
[291] Şu'arâ, 26/49; Tâ-Hâ, 20/71; A'râf, 7/123, 124.
[292] Tâ-Hâ, 20/72, 73; Şu'arâ, 26/50-51; A'râf, 7/125, 126.
[293] Kasas, 28/38.
[294] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. II, s. 376; Duhân, 44/23; Şu'arâ, 26/52; Tâ-Hâ, 20/77.
[295] Duhân, 44/24. Hz. Mûsâ'nın, asasını denize vurmasıyla birlikte deniz yanılmış ve geçebilecekleri bir yol açılmıştı. Ayette, Hz. Mûsâ'ya, karşı kıyıya geçtiğinde bu yolu açık bırakması emredilmektedir. Zira onların peşinden gelen Firavun ve askerleri bu yolda ilerlerken denizin kapanmasıyla helak olacaklardır. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali,* s. 549.

kişi ile birlikte yola çıkınca Firavun da 600.000 kişilik bir ordu ile onların peşine düşer.[296] İki topluluk karşılaştığında Hz. Mûsâ ile birlikte olan kişiler yakalanma korkusu yaşayınca Hz. Mûsâ, rabbinin kendisiyle olduğunu ve ona yol göstereceğini söyleyerek yanında bulunanları teskin eder[297] ve kendisine vahyedildiği gibi asası ile denize vurunca deniz hemen yarılır ve Hz. Mûsâ ile yanında bulunanların hepsi denizin ortasından açılan yoldan karşıya geçerek ölümden kurtulurlar.[298] Allah'ın (c.c.), ayetlerini ve peygamberlerini yalanlayan[299] ve Hz. Mûsâ ile birlikte hareket edenleri öldürüp köklerini kazımak için peşlerinden giden Firavun ve askerleri de açılmış olan yoldan ilerlemeye çalışırken Hz. Musa ve ona tabi olanların gözleri önünde deniz onları kuşatıp yutar ve ibret olsun diye suda boğulurlar.[300]

Kur'ân-ı Kerim'de birçok ayette Firavun'a tabi olanların dünyadaki akıbetleri ve ahirette maruz kalacakları sürekli azap anlatılmıştır. Bu bağlamda onların ahiretteki durumları tasvir edilirken; Firavun'un, kıyametin koptuğu günde ahalisinin önüne geçerek onları ateşe doğru götüreceği, gün boyu aralıksız bir şekilde azap görecekleri ve kıyamet gününde de en şiddetli azaba maruz kalacakları, azap gördükleri esnada zayıf olanların, dünyaya iken kendilerine tabi oldukları ileri gelenlerinden azaplarının bir kısmını kaldırmalarını istedikleri, ancak bu isteklerine hiçbir karşılık alamayınca cehennem bekçilerinden bir gün dahi olsa azaplarının hafifletilmesi için Allah'a (c.c.) yalvarmalarını istedikleri, ancak bekçilerin, peygamberlerinin onlara apaçık mucizeler getirdiğini ve kendilerinin inkâr ettiğini hatırlatarak artık yapacakları duanın bir anlam ifade etmeyeceğini söyledikleri anlatılmaktadır.[301]

Sonuç itibariyle; Firavun ve kavmi Allah (c.c.) tarafından gönderilen peygamberden yüz çevirerek yalanlamış ve onu öldürmek istemişlerdir. Ancak Hz. Mûsâ Allah'ın inayetiyle Musevîleri Mısır'dan çıkarmış ve Firavun'un zulmünden onları kurtarmıştır. Firavun ise kendisinin ilahlığını kabul eden kavmini birtakım yanlış yollara sürüklemiş, onları bu dünyada türlü türlü sıkıntılarla karşı karşıya bırakmış ve Hz. Mûsâ ya

---

[296] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 376; Şu'arâ, 26/60; Tâ-Hâ, 20/78.
[297] Şu'arâ, 26/61, 62.
[298] Şu'arâ, 26/63, 65; Bakara 2/50.
[299] *Böylece ikisini de yalanladılar, bu yüzden de helâk edilenlerden oldular.)* Mü'minûn, 23/48.
[300] İsrâ, 17/103; Tâ-Hâ, 20/78; Zuhruf, 43/55,56; Kasas, 28/40; Enfâl, 8/54; Şu'arâ, 26/66, 67; A'râf, 7/136; Bakara 2/50.
[301] Hûd, 11/98; Mü'min, 40/46-50.

karşı gelmelerini sağlayarak feci bir şekilde can vermelerine ve ahirette de sürekli olarak elem verici, çetin bir azap içerisinde olmalarına sebep olmuştur.[302]

Ayette, kendisine tabi olanları doğru yola götürdüğünü iddia eden Firavun'un, tam aksine kavmini doğru yoldan saptırması konu edinmiş ve bu durum ironik bir üslupla ifade edilerek hususen azgın inkârcılar grubunun önde gelen isimlerinden biri olan Firavun ile alay edilmiştir. Şöyle ki: Firavun, bozgunculuk çıkaracağı ve dinlerini değiştireceği gerekçesiyle Hz. Mûsâ'yı da öldürmek istediğinde, Firavun ailesinden iman ettiğini gizleyen bir mü'min'in, Hz. Mûsâ'nın Allah'tan (c.c.) birçok mucize getirdiğini söyleyerek Firavun'un onu öldürmesi düşüncesine itiraz etmesi üzerine Firavun, ahalisine "B*en sizi ancak doğru yola götürüyorum*". [303] ifadesini kullanmış, buna karşılık olarak örnek verdiğimiz ayette geçen ve içerisinde nefy edatı bulunan "وَمَا هَدَى", "*Onlara doğru yolu göstermedi*" cümlesi ile de Firavun yalancı çıkarılarak[304] kendisiyle istihzâda bulunulmuştur.[305] Bu ayette ironiye konu olan durum diğer bir ifadeyle ironinin kendisi üzerine bina edildiği gerekçe veya nitelik Firavun'un cehaleti ve acizliği olabileceği gibi ilahlık iddia etmesi de olabilir. Nitekim Firavun, ilahlık iddiasında bulunup kavmini doğru yola götüreceğini söylemiş, ancak ona tabi olanların dünya hayatında birçok musibete uğramaları ve en sonunda da Firavun'un peşinden giderek boğulmaları, ayrıca ahirette de sürekli azaba maruz kalacak olmaları Firavun'un, kavmini dalalet ve sefahate sürüklemekten başka bir şey yapmadığını çok açık bir şekilde göstermektedir.

وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاء لَضَالُّونَ

"*Mü'minleri gördükleri vakit, 'Hiç şüphe yok, şunlar sapık Kimselerdir.' diyorlardı. Hâlbuki onlar, mü'minlerin başına bekçi olarak gönderilmemişlerdi*."[306]

Bir şeyi ölçüp veya tartıp verdikleri zaman hile yapan,[307] kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman öncekilerin masalları diyen,[308] dünyada müminlere gülen,[309]

---

[302] Müzzemmil, 73/16; Mü'min, 40/45.
[303] Mü'min, 40/29.
[304] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 376.
[305] ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c.III, s. 76; ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c. IX, s. 348; RÂZÎ, Fahruddîn, v. h. 604, *Tefsîru'l-Kebîr lil'İmam Fahri'r-Râzî*, Dâru İhyâ-i't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 2001, 4. Baskı. c. VIII, s. 81; İBN ÂŞÛR, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr, Müessesetü't-tarîh,* Beyrut, t.y. 1.Baskı, c. XVI, s. 157.
[306] Mutaffifin,83/32-33.
[307] Mutaffifin,83/1, 83/3.

iman edenler yanlarından geçerken birbirlerine bakıp kaş göz işareti yaparak onlarla dalga geçen,[310] sonra da iyi bir şey yapmışlar gibi evlerine dönerken gülüşe gülüşe zevk ve neşe içerisinde dönen[311] günahkârlar, müminleri her gördüklerinde onların şahsında bütün inananları kastederek "*Hiç şüphe yok, şunlar sapık kimselerdir*"[312] diyorlardı.

Ayette bu kişilerin Allah (c.c.) tarafından müminlerden sorumlu ve onların işlerini gözetici kimseler olarak görevlendirilmedikleri ifade edilmiştir. Kâfirlerin cüret ettikleri bu tür saygısız eylemlerinden dolayı kendileri ile istihzâ edilmiş, müminlerden sorumlu olma görevinin de peygamberlere ait olduğu ifade edilmiştir.[313]

"فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ "

"Gemiye bindikleri zaman (fırtınaya yakalanınca kurtulmak için) dini Allah'a has kılarak o'na dua ederler. Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah'a ortak koşuyorlar."[314]

Allah (c.c.) ayette fırtınaya tutulmuş ve helak olmak üzere olan kimselerden bahsetmektedir. Bunlar Allah'a şirk koşan kimseler olmalarına rağmen bu sıkıntılı durumdan ancak Allah'ın kendilerini kurtarabileceğini bildiklerinden dolayı dinlerini veya itaatlerini Allah'a has kılmış, ondan başkasını zikretmeyen ve ondan başkasına dua etmeyen müminler gibi Allah'a yalvaran kimselerdir. Ayetteki "الدِّينَ" ifadesinden dinin kendisi anlaşılabileceği gibi dinde itaat anlamı da anlaşılabilir. Her iki durumda da ironi söz konusu olmaktadır. Eğer din kast ediliyorsa bu kimseler için din söz konusu olmadığı halde Allah (c.c.) ayette dini bunlar için varsaydığını ifade ederek ironi yapmıştır. Eğer itaat manası anlaşılırsa bu kişilerin itaati boğulmaktan kurtulmalarından sonra devam etmediği için kendileriyle ironi yapılmıştır.[315]

Zikredilen ironi türünde kendisiyle istihzâ yapılan kişiler Müslümanlar olduğunda ironi maddesi: Emir ve nehy'lere riayet etmeme, mal biriktirme, cimrilik, cahiliye adetleri konularında gelmektedir.

---

308 Mutaffifin,83/13.
309 Mutaffifin,83/29.
310 Mutaffifin,83/30.
311 Mutaffifin,83/31.
312 Mutaffifin,83/32.
313 ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. XVI, ss. 136, 137.
314 Ankebût, 29/65.
315 ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. XII, s. 20.

Müslümanlar toplumun önderleri konumunda oldukları için gerek ahlaki açıdan ve gerekse de Allah'ın emirlerine uyma noktasında son derece ileri seviyede olmaları gerekir. Kur'ân-ı Kerim'in amacı tüm toplumu ıslah etmek olduğundan İslam dinine zarar verebilecek, İslam'ın özünü zedeleyecek kibirlenmek, haddi aşmak mal hırsı gibi davranışlarla ilgili olarak ironi üslubunu kullanılmıştır.

Bu konuda da şu ayetler örnek olarak verilebilir.

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele".[316]

"Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size keder üstüne keder verdi."[317]

2. İroni Üslubunun Peygamberler tarafından kullanılması

İroni üslubunu kullanan kişi peygamberlerden biri olduğunda genel olarak kendisiyle istihzâ yapılan kişiler o peygamberin kavmi ve ona tabi olanlardan oluşur ve ironi maddesi bu tür bir kullanımda Allah'ın (c.c.) dışındaki bir varlığa ibadet etmekle ilgili olur.

Hz İbrahim'in (a.s.), putlara tapmalarından dolayı kavmi ile istihzâ etmesi bir Peygamberin kavmine karşı kullandığı ironiye örnek olarak verilebilir.

قَالُوا أَأَنتَ فَعَلْتَ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِن كَانُوا يَنطِقُونَ

"(*İbrahim gelince) 'Sen mi yaptın bunu ilâhlarımıza ey İbrahim' dediler. Dedi ki: Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa, onlara sorun bakalım*!" [318]

Hz. İbrahim kavminin inancının batıl olduğunu ortaya koymak için kimsenin olmadığı bir zamanda büyük put hariç diğer putları baltayla kırarak baltayı, kırmadığı büyük putun omzuna asmıştı.[319] Bayram şenliğine giden halk dönüşte putların kırılmış olduğunu görünce *"Sen mi yaptın bunu ilâhlarımıza ey İbrahim"*[320] diye sormaları üzerine Hz. İbrahim kavmini alaya alarak ayette geçen cevabı vermiştir.[321]

---

[316] Tevbe, 9/34.
[317] Âl-i İmrân, 3/153.
[318] Enbiya, 21/62-63
[319] RÂZÎ, *Tefsîru'l-Kebîr,* c. VIII, ss. 155-156.
[320] Enbiyâ, 21/62.
[321] ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 357.

Râzî, söz konusu ayetin tefsirini yaparken, kavim geri döndüğünde putlarının kırılmış olduğunu gördüklerini, Hz. İbrahim'in kırdığının söylenmesi üzerine ona eziyet etmek için itiraf ettirmeye çalıştıklarını, ancak Hz. İbrahim'den beklemedikleri ve şaşakaldıkları cevabı aldıklarında da ondan kurtulmanın çaresine bakmaya başladıklarını[322] söylemiştir.

Hz. İbrahim'in "بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا",*"Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır."* ifadesini kullanmasındaki amaç putları kırma işini büyük putun üstüne yıkmak değil, bilakis en büyük putlarının dahi acizliğini ortaya koymaktır.[323] Hz. İbrahim putları kendisinin kırdığını inkâr edip bu fiili büyük putun yaptığını ileri sürerek muhataplarının akıllarında bu putların ilahlığı ile ilgili şüphe uyandırarak onları kendileri ile bir muhakemeye sürüklemiş ve putların ilah olamayacağına dair onları düşünmeye sevk etmek istemiştir. Büyük putun bu eylemi gerçekleştiremeyeceğini bildikleri için de onlara büyük putun ilah olamayacağını dolaylı olarak kabul ettirmek istemiştir. Eğer bunlar gerçekten ilah olsalardı büyük putun etrafındaki putları koruması gerektiği gibi diğer putlarında kendilerine dokunan zararı def etme gücüne sahip olmaları gerekecekti. Netice olarak Hz. İbrahim gerek sağlam duran büyük puta, gerekse de kırılan putlara isnat edilen ilahlık davasını çürütmüştür.

Ayrıca ayet-i Kerime'de putların büyüğünün diğer putları kırmış olmasının ihtimal dairesinde görülmesi, birden çok ilahın olamayacağına dair bir delil içermektedir. Çünkü Hz. İbrahim büyük putun diğer putların kendisine ilahlıkta ortak olmalarından dolayı kızdığını ve bu yüzden onları kırdığını zihinlerine getirmiştir. Bu da vahdaniyet delilini ortaya koymaktadır.

Sonuç itibariyle Hz. İbrahim "بَلْ فَعَلَهُۥ كَبِيرُهُمْ هَٰذَا",*"Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır."* ifadesini kullanmak suretiyle fiili, öznesinin dışında başka bir şeye isnat ederek kavmi ile istihzâ etmiştir. Ayrıca İbn Âşûr ve Zerkeşî söz konusu ayette zikredilen ironi türünden farklı olarak emir kipi siğası kullanılması suretiyle yapılan ironi türü de bulunduğunu söylemişlerdir. Onlara göre Hz. İbrahim (a.s.) putların cevap vermekten aciz olduklarını bilmesine rağmen emir kipi sigasını kullanarak "فَسْـَٔلُوهُمْ", "Putlara sorun." demek suretiyle putperestlerle alay etmiş, böylelikle konuşamayan ve kendisinden bir

[322] RÂZÎ, *Tefsîru'l-Kebîr,* c. VIII, ss. 155-156.
[323] EZ ZERKEŞÎ, *el-Burhan,* c. II, s. 311.

sıkıntıyı dahi izale edemeyen bir varlığın ilah olamayacağını tariz yoluyla ifade etmiştir.[324] Hz. İbrahim (a.s.) bu cevabı verirken putları kırma eylemini büyük puta isnat etmeyi gerçek anlamda kast etmemiş olup tariz yoluyla ironi yapmıştır.

Ayetteki üslup arapların günlük konuşmalarında da kendini göstermiştir. *Bahru'l-Medîd* ve *Mefâtîhu'l-Ğayb* adlı tefsirlerde söz konusu ayetteki durum şu örneğe benzetilmektedir: Meşhur bir hattat güzel bir yazı kaleme alır. Yazıyı gören başka biri kendisine "Bunu sen mi yazdın?" diye sorunca hattat da ümmi olduğu herkesçe bilinen yanındaki zatı işaret ederek "Bu yazmıştır." diye cevap vermiştir. Aslında hattat verdiği cevap ile bu yazının kendisine ait olduğunu beliğ bir tarzda ifade etmiştir.[325]

Aynı şekilde Hz. Nuh'un (a.s), kavminin cehaletinden dolayı onlarla istihzâ etmesi de bu kısımda değerlendirilebilir. *"(Nûh) gemiyi yapıyordu. Kavminden ileri gelenler her ne zaman yanına uğrasalar, onunla alay ediyorlardı. Dedi ki:"Bizimle alay ediyorsanız, sizin bizimle alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz."*[326] Hz. Nuh (a.s.) kendisini cehaletle itham eden kavmine, azabın üzerlerine vuku bulacağı vakit cehaletlerini yüzlerine vuracağı bildirilmiştir. [327]

3. İroni Üslubunun İnkârcılar ve Müşrikler tarafından kullanılması

İroni üslubunu inkarcılar ve müşrikler kullandığında genelde kendisiyle istihzâ yapılan kişiler, peygamberler veya müminler olur. Bu tür bir ironi kullanımında ironi maddesi: Kendilerine gönderilen Peygamberin peygamberliği, Kur'ân'ın Hz. Peygambere indirilmesi ve diriliş ile ilgili olur.

Bu konuda şu ayet örnek olarak gösterilebilir.

قَالُواْ يَا شُعَيْبُ أَصَلاَتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَن نَّفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاء إِنَّكَ لَأَنتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ

---

324 İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr*, c. XVII, ss. 73, 74; EZ ZERKEŞÎ, *el-Burhan*, c. II, s. 311.

325 İBN ACÎBE, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdi el-Hasanî , v. 1224/1809, e*l-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd,* Thk.: Ömer Ahmed er-Ravi, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 2010, 3. Baskı, c. IV, s. 357; RÂZÎ, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. VIII, s. 156.

326 Hûd, 11/38.

327 BEĞAVİ, Hüseyin b. Mesud, v. h. 516, *Mealimu't-tenzil*, 2. Baskı, Thk. Mervan Sivar, Daru'l Marife, Beyrut, m. 1987, c. II, s. 383; ŞEVKÂNÎ, *Fethü'l-Kadîr*, c. II, s. 497.

"Dediler ki: Ey Şu'ayb! Babalarımızın taptığını, yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve aklı başında bir adamsın."[328]

Kendilerine Allah'ın (c.c.) elçisi olarak gönderilen Hz. Şuayb'ın (a.s.) peygamberliğini inkar eden ve onu küçümseyen medyen halkının birtakım ifadelerini konu edinen bu ayet, inkarcıların, peygamberleriyle istihzâda bulunmasının bir örneğini teşkil etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Şuayb'ın (a.s) Medyen[329] bölgesine peygamber olarak gönderildiği[330] ifade edilmekte ve gönderildiği kavim için Ashâbı Medyen (Medyen halkı)[331] tabiri kullanılmaktadır. Ayrıca Hz. Şuayb'ın gönderildiği kavim için Ashâbü'l Eyke (Eyke halkı)[332] ifadesi de kullanılmaktadır. Bir kısım müfessirler Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Şuayb'dan "Medyenliler'in kardeşi" diye söz edilmesinden[333] ve Eyke halkı için böyle bir ifade bulunmadığından yol çıkarak Hz. Şuayb'ın iki ayrı kavime gönderildiğini ileri sürmektedirler.[334] Ancak eyke kelimesi sık ağaçlar ve bol ağaçlı yer anlamına geldiğinden[335] ve Medyen halkı da sık ağaçlı bir yerde ikamet ettiklerinden dolayı kendilerine "Eyke halkı" denildiği görüşü[336] daha ağır basmaktadır. Nitekim her iki topluluğun Kur'ân'da anlatılan özelliklerinin benzerlik taşıması ve Hz. Şuayb'ın her

---

[328] Hûd, 11/87.
[329] Medyen, Mısır ile Filistin arasında ve Ürdün ile İsrail'in güneyinde bulunan dağlık bölgenin adıdır. Hz. Şuayb döneminde bu bölgede Arap kabileleri ikamet ediyordu. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 176. Medyen kelimesinin Arapça kökenli bir kelime olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Hz. Şuayb ve kendilerine gönderildiği kavmin Arap olduğunu savunanlar Medyen'in 'İkamet etmek" anlamın gelen müdûn kökünden veya "Hükmetmek" anlamına gelen "Din" kelimesinden türediğini söyleyenler olduğu gibi Medân'ın Arap dilinde bir put adı olduğunu da ileri sürenler olmuştur. Bununla birlikte Medyen'in, Arapça bir kelime olmayıp ibrânîce olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bkz: İBN MANZÛR, *Lisân'ul-Arab,"*Mdn''mad., c. XV, s. 223; HARMAN, Ömer Faruk, "Medyen", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), Ankara, 2003. c. XXVIII, s. 346.
[330] Ankebût, 29/36; Hûd, 11/84*;* Â'râf, 7/85.
[331] Hûd, 11/95; Hac, 22/43; Tevbe, 9/70; Tâ Hâ, 20/40; Kasas. 28/45.
[332] Kâf, 50/14; Sâd 38/13; Şu'arâ, 26/176, 177; Hicr, 15 /78; Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali,* s. 285.
[333] Â'râf, 7/85.Hûd, 11/84*;* Ankebût, 29/36;
[334] İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İmadü'd-Dîn İsmâil Ed-Dımeşkî, v. h. 774, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* Thk. Mustafa Seyyid Muhammed, Muhammed Seyyid Reşad, Muhammed Fadl el- Acmavi, Ali Ahmed Abdulbaki, Hasan Abbas Kutub, Mektebetu Evladi'ş-Şeyh li't-Turas, Kahire, 2000, 1. Baskı, c. III, s. 250.
[335] İBN MANZÛR, *Lisân'ul-Arab,"*Eyk''mad., c. VIII, s. 403.
[336] ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c. XIV, s. 47; ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali,* s. 285.

ikisine de aynı minvalde tebliğlerde bulunması[337] da aslında bir topluluğun farklı isimlerle[338] adlandırıldığını göstermektedir.

Ayette kullandıkları birtakım ifadelere yer verilen Medyen[339] halkı, kendilerine elçi olarak gönderilen Hz. Şu'ayb (a.s.) ile alay ediyorlar ve Allah katından onlara getirdiği mesajları yalanlıyorlardı. Bunu yaparken de Hz. Şuayb'ın tebliğ ettiği ticaret ahlakı, adalet dürüstlük, tevhid inancı vs. ile ilgili hususları kabul etmemekle yetinmeyerek getirdiği ilkeleri değersiz kılıp etkisini minimize etme amacı güdüyorlardı. Çokça namaz kılmakla meşhur olan Hz. Şuayb (a.s.)[340] ise böyle bir topluma ibadetler içerisinde çok önemli bir yere sahip olan ve insanoğlunu kötülüklerden, hayâsızlıktan alıkoyan,[341] alışagelmedikleri dinin direği olan namazı emretti. Medyen halkı ise, doğru bildikleri yoldan kendilerini alıkoyan her inancın batıl olduğuna, aklı başında bir kimsenin de kendilerinden böyle bir talepte bulunmayacağına inandıklarından[342] namaz ibadetine müspet anlamda bakmamışlardır. Sonuç itibariyle her toplumun içerisinden namazı inkâr eden ve namazı dillerine dolayan inançsız kimseler olduğu Hz. Şuayb'ın gönderildiği kavmin içerisinden de böyle kişiler ortaya çıkmıştır. Ancak bunlar namazı inkar etmekle kalmamış Hz. Şuayb'ın peygamberliğini alaya almak için onun getirdiği ve hoşlarına gitmeyen her şeyi kıldığı namazla ilişkilendirmişler ve namaz kılanlarla sürekli alay etmişlerdir.[343]

Hz. Şuayb'ın çokça namaz kıldığını görev kavminin, bu kadar namaz kılmasının neticesinde eline ne geçtiğini, namazın kendisine ne kazandırdığını sormaları üzerine, Hz. Şuayb, "Namaz iyiliği emreder ve kötülükten de sakındırır" şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine kavmi alayvari bir üslupla. "*Babalarımızın taptığını, yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor*." ifadesini kullanmışlardır. Yani babalarının taptıkları putlara tapmamaları ve mallarını satarken veya alırken tartıya riayet etmeleri konusundaki talimatı namazından mı aldığını kendisine

---

[337] Medyen halkına yaptığı uyarılar için bkz: Hûd, 11/84-86; Â'râf, 7/85; Ankebût, 29/36. Eyke halkına yaptığı tebliğler için bkz: Şuara, 26/177-183.

[338] ASHÂBÜ'l-EYKE: Hz. Şuayb'ın (a.s.) peygamber olarak gönderildiği kavim. Ashâb-ı Medyen ismiyle de anılır. Bkz: "ASHÂBÜ'l-EYKE" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul 1988, c. , s.

[340] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. II, s. 78; İBNU'L CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, el- Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût, 1984, c. s. 669.

[341] ANKEBÛT, 29/45.

[342] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. III, ss. 225, 226; BEYDÂVÎ, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* c. III, s. 145.

[343] YAZIR, Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. 5, s. 35.

sormuşlardır.[344] Medyen halkının, namaz ibadetini kabul etmedikleri ve namazın insan hayatındaki ehemmiyetinin farkına varmadıkları göz önünde bulundurulduğunda ayette geçen ifadeleri kullanırken, bu ibadetin Hz. Şuayb'a güzel şeyler emretmesini kastetmedikleri çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Medyen Halkı ayette geçen ifadeyi kullanmak suretiyle, namaz ibadetini, kendi açılarından adeta kötülüğü emreden bir şey konumunda lanse etmiş ve ironi üslubunu kullanarak Hz. Şuayb ve namaz ibadetiyle istihzâda bulunmuşlardır.[345] Nitekim, bu kavmin, peygamberlerini namaz kılarken gördüklerinde kaş göz işaretleri yaparak birbirleriyle gülüştükleri[346] şeklindeki rivayetler de, söz konusu ayetteki ifadeden maksadın namazla alay etmek olduğu görüşünü desteklemektedir.

Ayrıca ayette zikredilen hususları hakiki anlamda emredenin namaz olmadığı, bilakis bunların Allah (c.c.) tarafından, kavmine tebliğ etmek üzere Hz. Şuayb'a vahyedildiği bilinmesine rağmen, sanki sakındırma işlemini namaz emrediyormuş gibi bir ifade kullanılarak mecaz yoluna gidilmiştir.[347] Ayrıca, Zemahşeri ve Beydâvî'nin tefsirlerinde, inkarcıların, sakındırma fillini namaz ibadetine nispet etmelerinde de bir ironi olduğu, onların istihzâ etmek amacıyla böyle bir mecaz yoluna gittikleri zikredilmiştir.[348]

Ayrıca, "صلوة" kavramı din, namaz ve kıraat anlamlarına geldiğinden, kavmi tarafından, bu ifadeyle Hz. Şuayb'ın namazının hedef alındığı söylenebileceği gibi dini ve kıraatinin de hedef alındığı söylenebilir.[349]

Bu ayette ironiye konu olan durum (ironi maddesi) medyenlilerin, kendilerine gönderilen Peygamberin peygamberliğini inkâr etmeleridir.

Ayrıca "*Dediler ki: "Ey kendisine Zikir (Kur'ân) indirilen kimse! Sen mutlaka delisin!"*[350] *ve "İnkâr edenler ise ayetlerimizi ve kendilerine yapılan uyarıları alaya alırlar".*[351] ayetlerinde de aynı tür ironi bulunmaktadır.[352]

---

[344] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. II, s. 78.
[345] İBNU'L CEVZÎ, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, c. IV, s. 151.
[346] İnkarcılar, Allah'ın (c.c.) huzurunda kıyama durmanın ve secdeye kapanmanın hazzına varamadıklarından dolayı bu ibadeti faydasız bir iş, boş bir çaba olarak görmekte, bu nedenle de öteden beri namaz kılanlarla eğlenerek onları alaya almaktadırlar. Bkz; YAZIR, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, c. 5, s. 35.
[347] İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr,* c. XI, s. 313; NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. II, s. 78.
[348] Zemahşerî, *Keşşâf*, c s. 494; BEYDÂVÎ, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, c. 3, s. 145.
[349] İBNU'L CEVZÎ, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, c. IV, s. 155.
[350] Hicr, 15/ 6.
[351] Kehf, 18/56.
[352] ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c. I, s. 166. Bkz. a: Ayetle ilgili izafet ile tahsis bölümüne bakılabilir s. 46,47.

B. Kur'ân-ı Kerim'de İroninin Üslubunun Uygulama Biçimleri

İroni üslubu Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde farklı uygulama biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu başlık altında ironi üslubunun uygulama biçimlerinin bir kısmını incelemeye çalışacağız.

1. Övgü Makamında Yergi Lafzının Kullanılması

لَوْ خَرَجُواْ فِيكُم ما زَادُوكُمْ إِلاَّ خَبَالاً ولأَوْضَعُواْ خِلاَلَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ

"Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşuşturacaklardı.."[353]

Bu ayet bir önceki ayette geçen *"Allah onların harekete geçmelerini istemedi de onları geri bıraktı"*[354] cümlesinin beyanı mahiyetindedir. Konumuzla ilgili ayette münafıkların, Müslümanlarla birlikte savaşa katılmalarının engellenmesinin hikmetinin Müslümanlara onlar tarafından gelebilecek zararları bertaraf etme olduğu beyan edilmiştir. Zira münafıklar, kalplerinde Müslümanlara karşı hilekârlık beslediklerinden savaşa isteyerek katılmayacaklar, dolayısıyla da müminlere bir fayda sağlamayacaklardı. Malum olduğu üzere hak üzerine olduğuna inanmayan bir ordunun da savaşmasında fayda yoktur.

Ayeti kerimede münafıkların düşmanı mağlup etmeye yarayacak bir katkı sağlamayacakları bildirilirken kullanılan ve bozgunculuk anlamına gelen "خَبَالاً" ifadesi de mahzuf olan mefulden istisna edilmiştir. Bu durumda "ما زَادُوكُمْ" ifadesinin kullanılması, ilk olarak zihinlerde, cümlenin devamında fayda sağlamaya yönelik bir ifadenin gelmesini çağrıştırmaktadır. Ancak hemen ardından gelen "إِلاَّ خَبَالاً" ifadesi ile durum tersine dönmüş ve medh (övgü) makamında zem (yergi) ifadesi kullanılması suretiyle münafıklar yerilerek ironi üslubu kullanılmıştır.[355] Ayrıca bozgunculuk dışında bir katkılarının olmayacağı belirtildikten sonra ayetin devamında münafıkların, Müslümanları fitneye düşürmek amacıyla koşturacaklarının ifade edilmesi de bu durumu te'kit etmiştir.

2. Yergi Makamında Övgü Lafızlarının Kullanılması

قَالُواْ يَا شُعَيْبُ أَصَلاَتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَن نَّفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاء إِنَّكَ لَأَنتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ

---

[353] Tevbe, 9/47.
[354] Tevbe, 9/46.
[355] İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr,* c. X, ss. 111, 112.

"Dediler ki: Ey Şu'ayb! Babalarımızın taptığını, yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve aklı başında bir adamsın."[356]

Hz. Şuayb da bütün peygamberler gibi, gönderildiği kavmini çok tanrılı inançtan kurtarmaya çalışmış ve Allah'ın (c.c.) tek ma'bud olduğu, onun dışında hiçbir varlığa tapılmaması gerektiği uyarısında bulunarak kavmini Allah'a karşı gelmekten sakınmaya davet etmişti. Bununla birlikte helâl kazancın kendileri için daha hayırlı olduğunu söyleyerek tartıda ve ölçüde hakkaniyetli olmalarını, bu konularda adaletten sapmamalarını, alışverişlerinde ve ticaretlerinde haksızlık yapmayarak dürüst davranmalarını istemiş, bozgunculuk çıkarmak, kendilerini ve önceki ümmetleri yaratan Allah'ın (c.c.) hak yolunu çelişkili göstererek iman edenleri saptırmaya çalışmak vb. davranışlarına son vermelerini öğütleyerek onları ıslah etmek istemiştir. Ancak bolluk içerisinde yaşayan Medyen halkının[357] ileri gelenleri Hz. Şuayb'a (a.s.) karşı çıkmış, kısmı sıradan bir insan olduğunu ve büyülendiğini iddia etmiş[358] diğer bir kısmı ise onu yalancılıkla itham etmiş,[359] ona iman edenlere tehditler savurarak kendisiyle birlikte ona inananları sürgün etmekle tehdit etmiş[360] ve örnek olarak verdiğimiz ayet ve benzerlerinde[361] olduğu gibi onu küçümseyici ifadeler sarf etmişlerdir.

Hz. Şuayb (a.s.) onların bu tutumlarına rağmen yine de onları düzeltmek istemiş[362], dünya hayatında diğer kavimlerin başlarına gelen musibetlere[363] ve kıyamet gününün dehşetli azabına maruz kalmamaları için onları uyarmış[364] ve merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'tan (c.c.) bağışlanma dilemeleri halinde onların tövbesini kabul edileceğini söyleyerek[365] onları doğru yola iletme çabasından vazgeçmemiştir. Ancak Eyke

---

[356] Hûd, 11/87.

[357] Arap yarımadasının güneyinden ve Yemen bölgesinden yola çıkarak Suriye ve Filistin bölgelerine seyahat eden ticaret kervanlarının yollarının üzerindeydi. Aynı şekilde Amorilerin ve kuzey Araplarının, Filistin ve Sîna yarımadasına göç ederken kullandıkları yolun üzerinde bulunmakta idi. Bununla birlikte Kızıldeniz üzerinde bulunan ve aktif bir şekilde kullanılan deniz yolu istikametinde de önemli bir yer konumundaydı. Bkz: HARMAN, Ömer Faruk, "Medyen", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara, 2003. c. XXVIII, ss. 346, 347; Ayeti kerimede, Medyen bölgesinin işlek bir yol üzerinde bulunduğu zikredilmektedir. Bkz: Hicr 15/79.

[358] Şu'arâ, 26/185, 186.

[359] Ankebût, 29/37; Şu'arâ, 26/176, 186, 189; Â'râf, 7/92.

[360] Â'râf, 7/88, 90.

[361] *Dediler ki: "Ey Şu'ayb! Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Hem biz seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı, seni taşa tutardık. Zaten sen bizce itibarlı biri değilsin*." Hûd, 11/91.

[362] "*Şu'ayb, şöyle dedi: Ben sadece gücüm yettiğince (sizi) düzeltmek istiyorum*." Hûd, 11/88

[363] "*Ey Kavmim! Bana karşı olan düşmanlığınız, Nûh kavminin, veya Hûd kavminin, yahut Salih kavminin başına gelenin benzeri gibi bir felaketi sakın sizin de başınıza getirmesin*." Hûd, 11/88

[364] Ankebût, 29/36; Şu'arâ, 26/177-184; Hûd, 11/84-86, 88, 89; Â'râf, 7/85,86.

[365] Hûd, 11/90.

halkının, olumsuz tutum ve davranışlarına devam etmeleri ve Hz Şuayb'a inanmaları için gökten üzerlerine azap indirmesini istemeleri[366] üzerine Allah (c.c.), Hz. Şuayb (a.s.) ve ona inananları kurtarıp[367] zalimleri ise korkunç bir gürültü ve şiddetli depremle cezalandırarak yurtlarını darmadağın etmiş ve bu suretle onlardan intikam almış[368] ve medyen halkı daha önce aynı bölgede ikamet eden Lût ve Semûd kavimleri gibi volkan patlamasının meydana getirdiği sarsıntı ve gürültü nedeniyle helak olmuşlardır.[369]

Peygamberlerini alaya alan medyen halkının söylemlerine yer verilen bu ayet inkârcı kavmin, kendilerine gönderilen peygambere karşı yaptıkları ironiye bir örnektir.[370] Ayette Hz. Şuayb için kullanılan "إِنَّكَ لَأَنتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيد", "Sen gerçekten yumuşak huylu ve aklı başında bir adamsın."[371] ifadesi, İlk bakışta kavminin onu, aklı başında ve halim biri olarak nitelendirdiği izlenimini vermekte ise de, medyen halkının Hz. Şuayb'a iman etmemiş olması ve onun namazını alaya almalarından hareketle, onların samimi duygularla bu ifadeleri kullanmadıkları ve farklı bir amaçlarının olduğunu anlaşılmaktadır.[372]

Hz. Şuayb (a.s.) her ne kadar mekzur vasıfları taşısa da onların, Hz. Şuayb'ın peygamberliğini kabul etmemeleri ve büyüklük taslamalarından dolayı[373] Hz. Şuayb'ı bu vasıflarla nitelemek istemeyecekleri açıktır. Onlar Hz.Şuayb hakkında sahip oldukları olumsuz düşüncelerin tam tersini ifade eden kavramları kullanarak ironi üslubu yoluyla peygamberleriyle alay etmek istemişler[374] ve aklı başında bir kişiden bu tür davranışların

---

[366] Şu'arâ, 26/187.
[367] (Azap) emrimiz gelince, Şu'ayb'ı ve onunla birlikte iman edenleri, katımızdan bir rahmetle kurtardık. Bkz: Hûd, 11/94.
[368] Ankebût, 29/37; Hûd, 11/94; Â'râf, 7/91; Hicr, 79; Ayrıca bir ayette de "*Derken gölge gününün azabı onları yakaladı. Şüphesiz o, büyük bir günün azabı idi.*" denilerek gölge gününün azabından bahsedilmektedir. Bkz: Şu'arâ, 26/189. Bazı tefsir ulemasının bu ayet üzerine yaptıkları açıklamalardan; Hz. Şu'ayb'in gönderildiği kavmin, yedi gün boyunca şiddetli sıcakla sınandıkları, nefes alamaz duruma geldiklerinde ise rahatlamak için gökyüzünde beliren siyah bir bulutun gölgesine sığındıkları, ancak bu bulutun, ateşe dönerek üzerlerine indiği ve kavmi yok ettiği anlaşılmaktadır. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'ân-ı Kerim Meali*, s. 412.
[369] Medyen halkının, korkunç bir ses veya deprem nedeniyle, Eyke halkının da gündüzü geceye, aydınlığı karanlığa çeviren dehşetli kasırga manasında kullanılan "Gölge gününün azabı" ile tecziye edildikleri belirtilmektedir. Bkz: Ankebût, 29/37; Hûd, 11/94; Â'râf, 7/91; Şu'arâ, 26/189; Medyenlilerin ve eykelilerin aynı kavim olduğu iddiasında bulunanlar, bulutların getirdiği ateşle birlikte korkunç bir gürültü ve şiddetli sarsıntının meydana geldiğini söylemektedirler. Bkz: HARMAN, Ömer Faruk, "Medyen", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), Ankara, 2003. c. XXVIII, s. 346.
[370] El ALEVİ, *et-Tirazu'l- Mutedammin li Esrari'l-Belâğa,* c. 3 ss. 162, 164.
[371] Hud, 11/87.
[372] İBN KESÎR, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* c. IV, s. 356; Karaman ve Diğerleri, Kur'ân Yolu, c. 3, s. 194; EL HİFNÎ, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, s.* 45.
[373] Â'râf, 7/88.
[374] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. II, s. 78, 79. Ayrıca Nesefî ayetle ilgili farklı bir yorumda bulunarak, onların Hz. Şuayb'a "Sen yumuşak huylu ve aklı başında bir adamsın" ifadelerini istihza amaçlı kullanmamış olabileceklerini de söylemiştir. Bu yoruma göre kavmi, Hz. Şuayb için bu ifadeleri

beklenmediğini bildirmek istemişlerdir.[375] Bu ifadelerin asıl amacı ise, Hz. Şuayb'ın cahil biri olduğuna işarette bulunarak onu itibarsızlaştırmaktır.

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

"Şayet dedikleriniz doğruysa ne zaman gerçekleşecek şu tehdit?" diyorlar.[376]

Müşrikler Ayeti kerimede bir şahıs olan Hz Muhammed'e (s.a.v.) "كُنْتُمْ" ifadesi ile hitapta bulunmuşlardır. Bu kelime "siz" anlamına gelen "اَنتُمْ" zamirini içerdiğinden dolayı çoğulluk anlamı ifade etmektedir. Ayette yerme makamında Hz. Peygamberi yücelten bir ifade kullanmak suretiyle ironi üslubunu kullanmışlardır.[377]

3. Uyarma İfade Eden Lafzın Yerine Müjdeleme Lafzının Kullanılması

اِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّنَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ

"*Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, Peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adaleti emredenleri öldürenler varya, onları elem dolu bir azap ile müjdele"*[378]

İroni'nin en bariz olarak görüldüğü yerlerden biri de uyarma anlamı ifade eden bir kelimenin kullanılması gereken yerde müjdeleme anlamı ifade eden bir kavramın kullanılması yoluyla yapılan istihzâdır. İroni için yapılan tanımlamalar ve verilen örneklere bakıldığı zaman bu durum açıkça görülmektedir. Nitekim, *Tahriru't-tahbîr* isimli meşhur kitabında ve *Bedi'u-l- Kur'ân* adlı eserinde ironi konusuna yer veren, bu terimi ilk olarak bedi' ilmi içerisine yerleştiren[379] ve bu alanda öncü olan[380] Mısrî'nin ironi için yaptığı tanıma baktığımızda bu bölümde zikrettiğimiz kısmın ironi içerisinde çok önemli bir paydaya sahip olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Zira Mısrî, ironi'yi, muhatabı küçümseme, onunla alay etme, onu hafife alma kasdıyla, korkutma ifadesi yerine

---

kullanarak, kendilerine yaptığı muamelede ve kendilerinden istediği şeylerde bu vasıflarına tam zıt şekilde hareket ettiğini ifade etmek istemişlerdir. Bkz; NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. II, s. 79.

[375]EL HİFNÎ, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, s.* 48.

[376] Yûnus, 10/48.

[377] İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr,* c. XI, s. 189.

[378] Âl-i İmrân, 3/21, İnşikâk, 84/24; Lokman, 31/7.

[379] EL- HAMEVİ, *Hizanetu'l Edeb,* c. II, s. 194; SUYÛTÎ, *Şerhu Ukudi'l Ceman fi İlmi'l Meani Ve'l Beyan*, Daru İhyai'l Kutubi'l Arabiyy, s. 130.

[380] EL- HAMEVİ, *Hizanetu'l Edeb*, c. II, ss. 191-194; SUYÛTÎ, *Şerhu Ukudi'l Ceman fi İlmi'l Meani ve'l Beyan*, s. 131.

müjdeleme lafzını veya vaîd (tehdit gözdağı) yerine va‘di (söz vermeyi) kullanmaktır şeklinde tarif etmiştir.[381]

Bu ayet peygamberleri ve kendilerine adaleti emredenleri haksız yere öldürerek amellerinin dünyada da ahirette de boşa gitmesine sebep olan inkârcılar hakkında inmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) bir hadisi şeriflerinde, israiloğullarının, günün başlangıcında bir saat içerisinde 43 peygamberi öldürdüklerini, israiloğullarından, sürekli ibadetle meşgul olan112 kişinin peygamberleri öldüren cellatları bu kötü fiillerinden sakındırmak ve iyiliğe yönlendirmek için mücadele ettiklerini, ancak bu 112 kişinin de aynı günün sonunda öldürüldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca ayetin, babalarının peygamberleri öldürmesine göz yummaları nedeniyle bu günaha ortak olan ehli kitap hakkında indiği de rivayet olunmuştur.[382]

Beydâvî ve Ebu’s-Suud ayette, güzel durumlar için kullanılagelen müjdeleme kavramının azap için kullanıldığını ve bu suretle ironi yapıldığını ifade etmişler,[383] Râzî ve Ferrâ da benzer şekilde bir yorumda bulunarak hayırlı işler için kullanılan müjdeleme kavramının, bu ayette, konulduğu anlamdan farklı olarak şerli bir durum olan tehdit ve korkutma anlamını ifade ettiğini, ayette korkutma ifadesi yerine müjdeleme ifadesi kullanılarak ironi yapıldığını ifade etmişlerdir.[384] İroni’yi, birbirine zıt olan iki kavramın, alay veya göndermede bulunmak amacıyla birbirinin yerine kullanılması şeklinde tanımlayan Sekkâkî’ye[385] göre ise müjdeleme ile korkutma arasında bir zıtlık söz konusu olduğundan ayette, uyarma ve korkutma ifadesi yerine müjdeleme kelimesi kullanılarak ironi yapılmıştır.

Ayette övme anlamı taşıyan bir kelimenin yerme anlamında kullanıldığını söyleyenlere göre ise müjde anlamında kullanılan “بَشِّر” kelimesi yerme anlamında kullanıldığından söz konusu ayette istiaretü’l-temlîhiyye diğer ismiyle ise istiaretü’t-tehekkumiyye söz konusudur.[386]

---

381 EL-MISRİ, *Bediu’l Kur’an*, s. 283.

382 NESEFÎ, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. I, s. 244; TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’an,* Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire, 2001, c. II, s. 216.

383 BEYDÂVÎ, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl,* c. 1, s. 72; EBU’S-SUUD, *İrşad-u Akli’s-Selîm* c. 1, s. 229.

384 FERRÂ, *Meâni’l-Kur’ân*, c. I, s. 239; RÂZÎ, *Tefsîru’l-Kebîr,* c. VII, s. 664.

385 SEKKÂKÎ, *Miftâhu’l Ulûm*, s. 375.

386 ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâğat,* s. 87.

4. Bir Şeyin, Zıddı Olan Başka Bir Şeyle Desteklenmesi

وَكَأَيِّن مِّن آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللهِ إِلاَّ وَهُم مُّشْرِكُونَ

"Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki yanlarına uğrarlar da (görürler de) onlardan yüzlerini çevirerek geçerler. Onların çoğu Allah'a ancak ortak koşarak inanırlar."[387]

Gramer açısından incelediğimizde ayeti kerimede geçen "وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللهِ" cümlesinin "يَمُرُّونَ" kelimesinin içerisinde bulunan zamirden hal olarak geldiğini, " وَهُم مُّشْرِكُونَ" ifadesinin ise "يُؤْمِنُ" fiilinin faili konumunda olan "أَكْثَرُهُمْ" isminden hal cümlesi olarak geldiğini görmekteyiz. Ayette geçen "أَكْثَرُهُم" kelimesindeki zamir bir önceki ayette geçen "الناس" kelimesine dönmektedir. Buradaki "أَكْثَرُهُم" yani insanların çoğu ifadesinden de müşrik Araplar kast edilmiştir.[388]

Bu ayetten maksat onların içinde bulundukları durumun çirkinliğini ortaya koymaktır. Müşrikler, Allah'ın (c.c.) varlığına inanmakla birlikte, kendilerine tapmak suretiyle ilâh edindikleri varlıkları Allah ile aralarında bir aracı olarak gördüklerinden[389] veyahut ancak Allah'a (c.c.) isnat edilmesi mümkün olan özellikleri taptıkları varlıklara yüklediklerinden dolayı çoğunun tevhid inancından uzak oldukları bilinmektedir.

Ayette bir şeyin, zıddı olan başka bir şeyle desteklenmesi suretiyle ironi yapılmıştır.[390] Şöyle ki: ayetin başında geçen "وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللهِ إِلاَّ", 'onların birçoğu Allah'a (c.c.) iman etmezler, ancak' ifadesi görüldüğünde istisna edatından sonra müspet bir durumun geleceği düşünülürken ayetin devamında "وَهُم مُّشْرِكُونَ" 'Allah'a ortak koşarlar' denilerek iman etmemeleri durumu imanın zıddı olan şirk ile desteklenmiş ve bu yolla ironi yapılmıştır.

Ayette "أَكْثَرُهُمْ" yani onların çoğu ifadesinin kullanılmasından, onlardan bir kısmının başka bir ilahı ortak koşmadan Allah'a iman ettikleri anlaşılmamalıdır. Onlardan bazen şirk içermeyen ifadeler sadır olduğundan ayette bu durumlarına vurgu yapılarak onların söz ve durumlarının çoğunda müşrik oldukları ifade edilmiştir. [391]

---

[387] Yusuf, 12/105-106.
[388] İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr,* c. XII, s. 124.
[389] Nitekim Zümer Suresi 3. Ayette Allah'ı bırakıp da başka dostlar edinenlerin, *"Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz"* şeklindeki sözlerinden de bu durum anlaşılmaktadır.
[390] İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr,* c. XII, s. 124.
[391] İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr,* c. XII, s. 124.

5. Tahkîr Makamında Yüceltme Lafızlarının Kullanılması

İroni üslubunun yaygın olarak kullanıldığı uygulama biçimlerinden biri de bir kişiyi veya topluluğu yerme amacıyla kullanılan bir cümle içerisinde muhatabı yüceltmeye yönelik ifadelerin sarf edilmesi olarak karışımıza çıkmaktadır.392

Bu konu ile ilgili olarak şu ayet örnek verilebilir.

ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ

"Deyin ki: Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!?"[393]

İroni üslubunun çok bariz bir şekilde görüldüğü bu ayet[394] Allah'a inanarak salih amel işleyen mü'minlerin ve ahirete iman etmeyen inançsızların, hesap gününde karşılaşacakları akıbetin konu edildiği bir bağlamda zikredilmiştir. Allah (c.c.), kendisine karşı gelmeyen kulların ahiret yurdunda güven içerisinde olacaklarını, siyah ve iri gözlü hurilerle evlendirileceklerini, canlarının istediği her şeye ulaşabileceklerini ve çeşitli ipek türlerinden elbiseler giyeceklerini zikretmiştir.[395] Kıyamet ve öldükten sonra ahirette tekrar dirilme gibi bir durumun söz konusu olmadığını savunan ve bunlara inanmaları için Hz. Muhammed (s.a.v.) ve müminlerden, ölmüş olan babalarını diriltmelerini şart koşan kureyşli kâfirlerden bahsederken ise kimsenin kimseye faydasının olmayacağı hüküm gününde[396] bu kişilere yiyecek olarak zakkum ağacının[397] verileceğini, görevli melekler tarafından zoraki bir şekilde cehennemin ortasına sürükleneceklerini, başlarının üstüne kaynar suların döküleceğini ve ahireti inkar etmelerinden dolayı bu kimselere "Tat bakalım! Sen güçlüydün, şerefliydin!?" denildiğini[398] ifade etmiştir.

Ayette yerme makamında yüceltme anlamı taşıyan ifadeler kullanılarak ironi yapılmıştır.[399] Zira ayetin başında inkârcıların azabı tatmaları konusu işlendiğinden devamında da onlar hakkında olumsuz birtakım ifadeler kullanılması beklenirken tam aksine hak etmedikleri halde güç ve saygınlık sıfatları ile nitelendirilmişlerdir. Nesefi

---

392 EL MEDENİ, *Envaru'r rebi' fi envai'l bedi',* c. II, s. 185.
393 Duhân, 44/49.
394 Nitekim ironi konusuna ilk temas eden kişilerden biri olan Suyûtî'nin, *İtkan* isimli eserinde Kur'an'ın hitap çeşitlerinden biri olan ironiye ilk etapta bu ayeti örnek olarak vermiştir. Bkz: SUYÛTÎ, *el-İtkân fi Ulûmi'l Kur'an*, c. 2, s. 74.
395 NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. III, s. 295; Duhân, 44/51, 53-55.
396 NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. III, s. 292; Duhân, 44/34, 35, 41.
397 Bu ağaç şeklen dünyada bulunan ağaçlara benzemekle birlikte ateş içerisinde bulunur ve meyvesi zeytin yağının altında kalan tortuya benzeyen zakkumdan ibarettir. Bu meyve, kendisini yiyenlerin karınlarında kaynar su misali fokurdar. NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. III, ss. 293, 294; Duhân, 44/43, 44.
398 NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. III, s. 294; Duhân, 44/47-49.
399 EBU'L FETH, *Sirru Sinaeti'l İ'rab,* c. I, s. 405.

ayetle ilgili yorum yaparken, "إِنَّـكَ" kelimesinin başında mahzuf bir "ل" edatının bulunduğunu cümlenin açılımının "لأنّك أَنتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ" şeklinde olduğunu, yani "Çünkü sen güçlüydün, şerefliydin" denilerek kendileriyle istihzada bulunulduğunu söylemiştir.[400]

جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْاَحْزَابِ

"Onlar, çeşitli gruplardan oluşmuş ve şuracıkta bozguna uğrayacak derme çatma bir ordudur."[401] Ayeti de örnemk olarak verilebilir.

Söz konusu ayetin sonunda geçen "مَهْزُومٌ مِنَ الْاَحْزَابِ" ifadesi küçük düşürme ve azımsama ifade ederken, ayetin başında bulunan "جُنْدٌ مَا" ifadesi ise içerisinde bulunan "مَا" edatından dolayı çoğulluk ve yüceltme anlamı barındırmaktadır. Ayette aşağılama ifadeleri ile birlikte yüceltme ifadesi kullanılarak istihzâ üslubuna yer verilmiştir.[402]

II. KUR'ÂN-I KERİM'DE KULLANILAN İRONİ KALIPLARI

A. Sarf İlmi Bağlamında İroni Kalıpları

1. Çoğul Kalıbı ile Yapılan İroni

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ كَافِرُونَ

"Biz hangi memlekete bir uyarıcı göndermişsek oranın şımarık zenginleri, "Biz, sizinle gönderileni inkâr ediyoruz." demişlerdir."[403]

Ayeti Kerime'den her toplumun sefahate dalmış, şımarık ve önde gelen kişilerinin kendilerine gönderilen peygamberlerine *"Biz, sizinle gönderileni inkâr ediyoruz."* şeklinde hitap ettikleri anlaşılmaktadır. Âlûsî bu ayetteki (أُرْسِلْتُم) ifadesinin çoğul olarak kullanılmasının ironi amaçlı olduğunu ifade etmektedir. Her toplumda kendilerine gönderilmiş olan peygambere çoğul kipiyle hitap eden bir kesim çıkmış, bu ifadeleriyle de bütün peygamberlerin getirdikleri mesajları ironik bir uslupla inkâr etmişlerdir.[404] İbn Aşur ise ayetteki ironi üslubunun çoğul kipinin kullanılmasından dolayı olmadığını, bilakis (كَافِرُونَ) ifadesinin karinesiyle (أُرْسِلْتُم) lafzında ironinin gerçekleştiğini vurgulamıştır.

---

[400] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. III, s. 295.
[401] Sâd, 38/11.
[402] ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. XII, s. 162.
[403] Sebe', 34/34.
[404] ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c.XII, s 214.

Buradaki ironi, bir taraftan peygamberlere "Sizin kendisiyle gönderildiğiniz şey" denilerek gönderildiklerini kabul eder gözükürlerken sonra gelen (كَافِرُونَ) ifadesiyle aslında kabul etmediklerini bildirmeleri suretiyle olmuştur.[405] Ayette inkârcıların kullanmış olduğu çoğul kipinin peygamberlik müessesesine veya peygambere tabi olan mümin kimselere yönelik kullanıldığı da ifade edilmiştir.[406] Bu görüşe göre ise ironi üslubu söz konusu olmamaktadır.

2. اِفْتِعَالٌ Masdarından Türeyen Bir Kelime İle Yapılan İroni

أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِن دُونِي أَوْلِيَاء إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا

"İnkâr edenler, beni bırakıp da kullarımı dost edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi kâfirlere konak olarak hazırladık."[407]

Allah (c.c.) bu ayeti Kerime'de hazırladık (أَعْتَدْنَا) ifadesini kullanarak kâfirlere karşı ironi yapmış ve hatalı olduklarını gösterip, hatalarını beyan etmiştir. Çünkü Onların Allah dışında dost edinmeleri, kendilerine göre ahirete hazırlık amacıyla yaptıkları bir şeydi. Allah (c.c.) kendileri için yaptıkları hazırlıkların yerine onlara cehennemi hazırladığını ifade ederek onlarla istihzâ etmiştir.[408]

Ayrıca ayette bir şeyi zıddı ile ifade etmek suretiyle yapılan ironi türü de bulunmaktadır. Şöyle ki: Misafir için hazırlanan yer anlamında kullanılan (نُـزُلًا) kelimesinin cehenneme girecek kimseler için kullanılması yoluyla ironi yapılarak onlarla istihzâda bulunulmuştur.[409] Nesefî bu ayetteki ironinin "فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ"[410] ayetiyle aynı doğrultuda bir ironi türü olduğunu söylemektedir.[411]

---

405 İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr,* c. XXII, s. 75.
406 ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c. XII, s. 214.
407 Kehf, 18/102.
408 İBN ACÎBE, e*l-Bahru'l-Medîd,* c. IV, s. 201.
409 İBN ACÎBE, e*l-Bahru'l-Medîd,* c. III, s. 310.
410 Âli imrân, 3/21.
411 NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. II, s. 322. Ayrıntılı bilgi için bakınız yuk.: uyarma ifade eden lafzın yerine müjdeleme lafzının kullanılması, ss. 50-52.

3 Tafdil Kalıbı ile Yapılan İroni

مِّنَ الَّذِينَ هَادُواْ يَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ

"Yahudilerden öyleleri var ki, peygambere hitaben 'İşittik, karşı geldik', 'İşit, işitmez olası!' derler. Hâlbuki onlar, 'İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak' deselerdi, bu kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu."[412]

Âlûsî, Ayette geçen (خَيْرًا) و (أَقْوَمَ) kelimelerinin ziyadeliği ifade eden tafdil kalıpların da olmakla birlikte ironi amaçlı kullanılmış olabileceklerini ifade etmektedir.[413] Ayeti kerimede ehli kitabın sarf etmedikleri سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانظُرْنَا İfadelerinin kullanılmasının daha hayırlı ve daha doğru olacağı[414] belirtilmiştir. Burada tafdil kalıplarının kullanılması yoluyla ehli kitaba ironi üslubuyla istihzâda bulunulmuştur. Bu durumda tafdil kalıplarının özelliği olan ziyadelik anlamı kast edilmemiştir.[415]

يَدْعُو لَمَن ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِن نَّفْعِهِ لَبِئْسَ الْمَوْلَى وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ

"*Zararı faydasından daha yakın olana tapar. O (taptığı) ne kötü yardımcı, ne fena yoldaştır*!"[416]

İbn-i kesir, ayette geçen putların zararının faydasından daha yakın olması ifadesini, ahiretteki zararlarının kesin olarak meydana geleceği, dünya hayatındaki zararlarının ise faydalarından daha yakın olacağı şeklinde yorumlamıştır.[417] Taptıkları mabutlarının hiçbir yararları bulunmamasına rağmen ayette tafdil kalıbının (أَقْرَب) kullanılması ileri derecede bir kınama barındırmakla birlikte onların durumlarının çirkinliğini ortaya koymak içindir.[418] Asıl itibariyle hiçbir faydası olmayan putlarla ilgili sanki faydaları varmışta zararları daha yakınmış gibi bir ifade kullanılarak kâfirlerle ironi yoluyla istihzâda bulunulmuştur.[419]

---

412 Nisâ, 4/46.
413 ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. IV, s. 71; EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. II, s. 297.
414 Bu ifadeden onların kullanmış oldukları *"İşittik, karşı geldik", "İşit, işitmez olası!" "Râ'inâ" ifadelerinin de hayırlı olduğu anlamı çıkmamaktadır. Zira ayette* (خَيْرًا) و (أَقْوَمَ) şeklinde kullanılmış olan tafdil kalıplarının kullanımı klasik tabirle ala ğayri babihi' dir. Yani buradaki tafdil kalıbı standartın dışında kullanılmıştır. Efalu tafdil İki kısma ayrılır. 1-Ala Babihi 2- Ala ğayri babihi
415 ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. IV, s. 71.
416 Hac, 22/13.
417 İBN KESÎR, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. X, s. 22.
418 EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. V, s. 14.
419 EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. V, s. 14; ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî, c. V, s.187.*

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا

"Onlar, yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar kendilerinden daha kuvvetli idiler. Yeryüzünü sürüp işlemişler ve orayı kendilerinin imar ettiğinden daha çok imar etmişlerdi."[420]

Ayeti Kerime'de Allah (c.c.) ironi yolu ile Mekkelilerle istihzâ etmektedir. Mekkeliler kendilerinden öncekilerden durum olarak daha zayıf olmaları ve daha çolak bir coğrafyada yaşamalarına rağmen dünyaya aldanıp onunla övünen kimselerdi. Allah (c.c.) yeryüzünü sürüp biçmede, imar etmede son derece ileri seviyeye ulaşmış olan ve Mekkelilerle kıyaslanmayacak derecede güçlü kimselerin akıbetlerini hatırlatarak ibret almadıklarından dolayı onlarla istihzâ etmiştir.[421] Daha güçlü olup helak olan önceki toplumlardan ibret almayan Mekkelilerin gücü küçümsenmekte ve onlarla alay edilmektedir.

ويَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا

"Allah, doğruya erenlerin hidayetini artırır. Kalıcı salih ameller, Rabbinin katında sevap bakımından da daha hayırlıdır, sonuç itibari ile de." [422]

Allah (c.c.) daha önceki ayetlerde küfür halinde olanların delaletini arttırdığını, bu ayette ise iman edenlerin hidayetini arttırdığını ifade etmektedir. Salih amellerin gerek sevap açısından ve gerekse akıbet açısından kâfirlerin övündüğü şeylerden daha hayırlı olduğunu zikrederken ismi tafdil kalıbını kullanmak suretiyle kâfirlerle istihzâ etmektedir. Çünkü kâfirler kendilerini müminlerle karşılaştırarak bulundukları konum bakımından daha hayırlı olduklarını iddia ediyorlardı. Allah (c.c.) ise söz konusu ayette onlara ironi üslubuyla cevap vermiştir. [423]

---

[420] Rum, 30/9.
[421] EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. V, s. 345.
[422] Meryem, 19/76.
[423] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. II, s. 349.

4. اِسْتَفْعَالْ Masdarından Türeyen Bir Kelime İle Yapılan İroni

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَن يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ

"Bir de senden acele azap istiyorlar. Hâlbuki Allah asla va'dinden caymaz."[424]

Bu âyet-i kerime Kureyş ahalisinin Peygamber efendimiz'e (s.a.v.) karşı yaptıkları ironiye örnek olarak verilebilir. Peygamberimiz (s.a.v.) kureyşlileri Allah'ın (c.c.) azabına karşı uyarıyor ve onları azabın gelmesiyle tehdit ediyor, onlara bununla gözdağı veriyordu. Kureyş ehli ise azabın olacağına inanmıyor ve şiddetle inkâr ediyorlardı. Hakikatte azabı arzu etmemelerine rağmen Peygamberimizle (s.a.v.) alay etmek ve kendilerince onu aciz bırakmak için azabın bir an önce gelmesini istiyorlardı. Cenabı Allah ayetin devamında onların heveslerini kursaklarında bırakmış ve azabın belirlenen zamandan önce gelmeyeceğini ve va'dettiği azabın muhakkak surette vuku bulacağını ifade etmiştir.[425]

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِمُ الْمَثُلاَتُ

"Bir de senden, iyilikten önce kötülüğün acele gelmesini istiyorlar. Oysa onlardan önce ibret alınacak birçok azap gelip geçmiştir."[426]

Bu âyet Kafirlerin Peygamber efendimiz'e (s.a.v.) karşı yaptıkları ironiye örnek olarak verilebilir. Âyeti kerimede geçen "Hasene" ve "seyyie" ifadeleriyle, kâfirlerin kendilerine iyilikten[427] önce kötülüğün gelmesini isteyerek alay etmeleri ve yalanlamak için azabın hemen gelmesini istemeleri kast edilmiştir.[428] Rûh'ul-Meânî'de de ayetteki hasene ve seyyie hakkında buna benzer bir yorum geçmektedir.[429] Aynı şekilde ibni Cerir et-Taberî ve başka âlimlerin katade'den aktardığına göre; Müşrik araplar hayırdan önce alelacele Şerri istediler ve şöyle dediler: اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاء أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ "*Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise*

---

[424] Hac, 22/47.
[425] ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c. X, s. 251.
[426] Ra'd, 13/6.
[427] Burada geçen iyilikten kasıt afiyet ve mühlet verilmesidir.
[428] ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c. II, s. 494.
[429] ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c. VIII, ss. 151, 152.

hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir.''[430] Bu ayette de üzerlerine taş yağdırılmasını istihzâ amaçlı istemektedirler.[431]

Sonuç olarak Müşrikler Efendimiz'in (s.a.v.) azapla korkutmasıyla alay ederek azabın kendilerine bir an önce gelmesini istediler. Cenabı Allah (c.c.) ise ayetin devamında "*Oysa onlardan önce ibret alınacak birçok azap gelip geçmiştir*" buyurarak onların alayvari bir üsupla cezanın bir an evvel gelmesini talep etmelerinin yanlış olduğunu vurgulamış ve içerisinde bulundukları gaflet durumundan çıkmaları için kendilerine mühlet vermiştir.

Ayrıca şu ayetlerde de; وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَجَاءهُمُ الْعَذَابُ *''Senden azabın çabucak gelmesini istiyorlar. (hikmet gereği) belirlenmiş bir süre olmasaydı, azap onlara mutlaka gelirdi.''*[432] يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ يَوْمَ يَغْشَيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِم ***"**Senden azabın çabucak gelmesini istiyorlar. Oysa azap kâfirleri üstlerinden ve ayaklarının altından bürüyeceği gün, şüphesiz cehennem onları mutlaka kuşatmış olacaktır.''* istifal kalıbında kullanılarak yapılmış bir ironi çeşidi bulunmaktadır.[433]

5. İsmi Fail Kalıbı ile Yapılan İroni

وَإِذَ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا

''Hani onlardan bir topluluk demişti ki: ''Siz, Allah'ın helâk edeceği veya şiddetli bir azaba uğratacağı bir kavme ne diye (boş yere) öğüt veriyorsunuz?''[434]

Cumartesi yasağı konusunda haddi aşanlar, kendilerine nasihatte bulunup helak ve azapla korkutanlarla alay etmek için bu ifadeyi kullanmışlardır.[435] Şöyle ki: kendilerine azap edileceğine inanmamalarıyla birlikte kendilerini azap edilecek kimseler olarak ifade etmek suretiyle uyarıcılara karşı ironi yapmışlardır. Ayrıca İrşad-u Akli's-Selîm'de ise bu ifadeyi kullananların, Cumartesi yasağı konusunda haddi aşanlar olduğu açıkça

---

430 Enfâl, 8/32.

431 ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c.VIII, ss. 151, 152. Bkz. a.: Ayırıcı zamir, zamiri fasıl ile tahsis etmek yoluyla yapılan ironi bölümüne bakılabilir. S.50.

432 Ankebut, 29/53.

433 Ankebut, 29/54.

434 A'raf, 7/164.

435 ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c.VI, s. 134.

belirtilmemekle birlikte bu kişilerin helak olmuş kimselerden bir grup olduğu ve bu ifadeyi nasihatçilere karşı aynı şekilde ironi amaçlı kullanmış oldukları ifade edilmiştir.[436]

6. Mübalağa Sığası ile Yapılan İroni

وَيَدْعُ الإِنسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الإِنسَانُ عَجُولاً

"İnsan hayra dua eder gibi şerre dua eder. İnsan çok acelecidir."[437]

Zemahşerî, Allah'ın (c.c.) insandan kastının kâfir olabileceğini ifade etmiştir. Kâfir bir kimse, Sıkıntılı durumlarında duaya iltica edip yakardığı gibi aynı şekilde azabın gerçekleşeceğine inanmadığından dolayı da şerri yani azabı sırf istihzâ amaçlı istemekte ve yine istihzâda bulunmak amacıyla bu talebinin bir an önce gerçekleşmesi için ısrar etmektedir.[438] Söz konusu ayette kafir olan kişinin ihtiyaç duyduğu anda hayrı istediği, ancak inançsızlığından dolayı şerri de istediği ifade edilmiştir.

B. Nahiv İlmi Bağlamında İroni Kalıpları

Tekil bir kelimenin anlamının tam manasıyla belirlenebilmesi ancak bir cümle içerisinde kullanıldığında veya siyak-sibak ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda mümkün olur. Bir kelimenin luğavi anlamına uygun bir şekilde cümlede içerisinde kullanılması siyak-sibak ilişkisine dayanmaktadır. Bundan dolayı nahvi ironi kalıplarını incelemekte fayda vardır.

Arapçada iki çeşit cümle vardır. Bunlar Haberi ve İnşai cümlelerdir.

Haberi cümle: Doğru veya yalan olduğu hükmüne varılabilen diğer bir ifadeyle söyleyeni için: "Doğru söylüyor" veya "Yalan söylüyor" denilmesi mümkün olan sözdür. Söylenen söz gerçeğe uygun ise o söz doğru, gerçeğe uygun değilse yalandır. [439] Yani hüküm/yargı ifade eden cümle türüne haber cümle denir.

İnşai cümle: Doğru veya yalan olduğu hükmüne varılamayan, diğer bir ifadeyle söyleyeni için: "Doğru söylüyor" veya "Yalan söylüyor" denilmesi uygun olmayan, yani hüküm/yargı değil istek ifade eden cümle türüdür.[440]

---

[436] EBU'S-SUUD*, İrşad-u Akli's-Selîm,* c. III, s. 259.
[437] İsra, 17/11.
[438] ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c. II, s. 626.
[439] ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâğat,* s. 14.
[440] ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâğat,* s. 24.

Şimdi de haberi ve inşai üslupları ayrı bölümler halinde işleyeceğiz.

1. Haberi Üsluplar

a. Üslubu Hakîm Yoluyla Yapılan İroni

Üslubu Hakîm: muhatabın sorduğu soruya beklemediği bir cevapla karşılık verilmesidir. Bu üslup daha çok verilen cevabın amaca daha uygun olduğuna işaret etmek maksadıyla kullanılmaktadır.[441]

وَإِذَا قِيلَ لَهُم ماذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ قَالُواْ أَسَاطِيرُ الأَوَّلِينَ

“Onlara “Rabbiniz ne indirdi?” denildiği zaman, “Öncekilerin masalları (hikâyeleri)” dediler.”[442]

Ayette geçen “Rabbiniz ne indirdi.” sorusuna muhatap olanlar, ahirete inanmayan, büyüklük ve kibir gibi hasletleri kalplerinde taşıyan inançsızlar grubudur. Daha önceki ayetlerde bu kişilerin hak yoldan saptıkları bildirilmiş[443] bu ayette ise onların, başkalarını saptırdıkları beyan edilmiştir. Bir başka görüşe göre ise ayette geçen sualin muhatapları Peygamber efendimiz’e (s.a.v.) hakikati öğrenmek üzere giden kişinin geçeği yolda duran Mekkeli müşriklerdir. Katade’den rivayet edildiğine göre hakikati öğrenmek isteyen kişi yoldaki müşriklere hitaben “Rabbiniz Muhammed’e (s.a.v.) ne indirdi.” diye sorunca onlar da “Öncekilerin hikayeleri” şeklinde cevap vermişlerdi.[444]

Ayetteki soruyu soranların kimler olduğu hakkında da farklı görüşler serd edilmiştir. Bir görüşe göre soruyu soranların, müşriklerin inen ayetler hakkındaki düşüncelerini öğrenmek isteyen Müslümanlar olduğu söylenirken, başka bir görüşe göre ise soru soran kişilerin kâfirlerden bir grup olduğu ifade edilmiştir. İkinci görüşe göre kafirler indirilen ayetlere inanmadıkları halde sırf alay etmek amacıyla kendileri gibi düşünen gayrimüslimlere “Rabbiniz Muhammed’e (s.a.v.) ne indirdi.” diye soruyorlardı. Buna göre inkârcılar, kendileri de aynı fikirde olmalarına rağmen iç dünyalarındaki düşüncelerini kendileri gibi düşünen kişiler aracılığıyla izhar etmek suretiyle istihzâda bulunarak ironi üslubunu kullanmışlardır.[445]

---

[441] ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâğat,* s. 71.
[442] Nahl, 16/24.
[443] Nahl, 16/20, 16/22.
[444] ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî,* c. VIII, s. 180-182.
[445] ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî,* c. VIII, ss. 180, 182.

Ayette soruyu soranların Müslümanlar olduğunu bildiren görüşe göre soru ile verilen cevap arasında bir uyumun olmaması bakımından ayrıca bir ironi çeşidi daha mevcuttur. Yani inançsızlar, indirilen ayetlerin mahiyeti ile ilgili soru soran Müslümanlara "Öncekilerin masalları" şeklinde cevap vererek onlarla istihzâda bulunmuşlardır. Çünkü inen şeylerin masallar olmadığı malumdur. Ayette Üslubu hakim metodu kullanılarak sorulan soruya mutabık bir cevap verilmediğinden indirilen şeyi reddetmede beliğ bir inkar üslubu kullanılmıştır.[446]

b. İstisna Yolu İle Yapılan İroni

وَيَوْمَ يِحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُم مِّنَ الإِنسِ وَقَالَ أَوْلِيَآؤُهُم مِّنَ الإِنسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلاَّ مَا شَاء اللّهُ

"Herkesi bir araya getireceği gün 'Ey cinler! İnsanların çoğunu saptırdınız.' diyecektir. Onların insanlardan olan dostları, 'Rabbimiz! biz birbirimizden yararlandık' diyecekler. Allah da diyecek ki: Allah'ın diledikleri hariç, içinde ebedî kalmak üzere duracağınız yer ateştir."[447]

Allah (c.c.) ayeti kerimede birbirlerinden faydalanan, dostluk ilişkisi kuran insan ve cinlerden bahsetmektedir. İnsanların cinlerden faydalanma şekli, cinlerin onlara şehevi arzuları ve bu arzulara ulaşma yollarını göstermeleri suretiyle olmuştur. Ayrıca ıssız ve korunaksız bir yerden geçen insanların cinlerin büyüklerini kastederek "Vadinin rabbine sığınırım." diyerek cinlere sığınmaları da insanların cinlerden faydalanmasının bir başka şeklidir. Cinlerin insanlardan faydalanma şekli ise insanların kendilerine itaat etmeleri ve cinlerin, amaçlarına ulaşma konusunda onlardan yardım almaları şeklinde kendini göstermekteydi.

Ayette istisna edatı kullanılmasıyla cehenneme girecek kimseler arasında cehennemde kalma süresi hususunda bir istisna olacağına dair umut meydana getirilerek kâfirlere karşı ironi yapılmıştır. Bir görüşe göre buradaki istisna cehennemliklerin ateş azabından şiddetli soğuk olan zemherir azabına nakledilme vakitleri ile ilgilidir. Bu görüşe göre istisnanın anlamı ateşten kurtulma değil bilakis azap şeklinin değiştirilmesi anlamındadır. Nitekim bir rivayetten anlaşıldığı üzere zemherirden olan bir vadiye giren

[446] ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c. VIII, ss. 180, 182.
[447] En'âm, 6/128.

kâfirlerin şiddetli soğuğundan dolayı eklemleri birbirinden ayrılacak ve bundan dolayı da ateşe geri döndürülmeyi talep edeceklerdir.[448] Ayetteki istisnayı farklı olarak değerlendirenlere göre kâfirler cehennemde iken, bulundukları yöne doğru cennetten bir kapı açılacak ve onlar o yöne doğru hızlıca koşacaklardır. Oraya vardıklarında da o kapı yüzlerine kapatılacaktır. Zikredilen bu iki görüşe göre ayetteki istisna istihzâ amaçlı olup ironi üslubu barındırmaktadır.[449]

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا ائْتُوا بِآبَائِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

"Onlara âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman onların delilleri ancak, "Doğru söyleyenler iseniz babalarımızı getirin" demek oldu."[450]

Ayeti kerime, Nefsinin arzusunu ilâh edinen, akli ve nakli delilleri olmadığı halde sadece zanda bulunarak ve kendilerine va'd olunan ahiret hayatını redderek "*İçinde bulunduğumuz dünya hayatından başka hayat yoktur."[451]* diyen inkarcılarla ilgilidir. Bu kimseler, kendilerine yeniden dirilmenin mümkün ve gerekli olduğu ile ilgili Allah'ın (c.c.) apaçık ayetleri okunduğu zaman, inançları gereği ayetlere karşı mantıklı bir delil getirmeye çalışmak yerine -ayetleri çürütebilecek delil getiremediklerinden dolayı- sürekli olarak zihinleri bulandırmaya çalışmışlardır. Bunun bir örneği de Hz. Muhammed (s.a.v.) ve müminlerden, kendilerinin ölmüş olan babalarını geri getirerek yeniden dirilmenin hak olduğunu ispatlamalarını istemeleri olmuştur.[452]

"مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا ائْتُوا بِآبَائِنَا" ifadesi onların delil getirmek yerine lafı gevelediklerinin, acizlerin silahı olan büyüklenme ve mevzunun dışına çıkma gibi tavırlar sergileyerek konuyu kapatma eğiliminde olduklarının göstergesidir.

Ayette "إِلَّا أَن قَالُوا" ifadesi "حُجَّتَهُمْ" ifadesinden istisna olarak zikredilmiştir. Buradaki istisna, istisnanın üç kısmından[453] biri olan istisnai muttasıl türündendir. İstisna, muttasıl olduğunda müstesna (istisna edilen şey), müstesna minh'in (kendisinden istisna yapılan şey) kapsamına girerek adeta onun bir ferdi olmaktadır. İnkarcıların ayette geçen sözleri sadece insanların kafalarını karıştırmaya yönelik bir talepten ibaret olduğu ve arzu ettikleri

---

448 ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c. II, ss. 62, 63; NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. 1, s. 537; EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm,* c. III, ss. 121, 122.
449 EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm,* c. III, s. 122.
450 Câsiye, 45/25.
451 Câsiye, 45/24.
452 İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr,* c. XXV, s. 379; İBN ACÎBE, *el-Bahru'l-Medîd,* c. VII, ss. 74, 75.
453 İstisna üç kısma ayrılır. A) İstisna-i Muttasıl B) İstisnai Munfasıl C) İstisnai Muferrağ

şey de hüccet (delil, kanıt) olmadığı halde istisna edatı kullanılarak sanki hüccetmiş gibi ifade edilmiş ve bu şekilde kendileriyle istihzâda bulunularak ironi üslubu kullanılmıştır.[454]

Zemahşerî, *Keşşâf*' isimli eserinde kâfirlerin sözleri hüccet olmadığı halde neden hüccet olarak isimlendirilmiştir? şeklinde soru soranlara şöyle cevap vermektedir: müddei davasını ispat etmek amacıyla delil getirdiği gibi kâfirlerde ifadelerinde kendilerince deliller üretiyor ve davalarını ispat etmeye çalışıyorlardı. Ayette söyledikleri şeylerin hüccet olarak ifade edilmesi ise birkaç sebebe dayanmaktadır.

1- İnkârcıların bu ifadelerinin hüccet olarak isimlendirilmesi ironi amaçlıdır.[455]

2- Onların değerlendirme ve varsayımlarına göre hüccet olduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir.

3- Onların hiçbir hüccetinin olmadığı anlamında kullanılmıştır. Bunun bir benzeri

تَحِيَّةُ بِيَنِهِمْ ضَرْبٌ وجيعٌ[456]

Mısrasında mevcuttur. Buna göre ayette geçen ifadeden, inkârcıların kesinlikle bir hüccetlerinin olmadığı anlaşılmaktadır.[457]

Bahr'ul Medîd adlı eserde de Zemahşerî'nin değerlendirmesine benzer bir değerlendirme yapılmış ve yukarıda geçen şiirin üslubunda ironi bulunduğu gibi ayeti kerimede de ironi olduğu söylenmiştir.[458]

c. Kasr Yoluyla Yapılan İroni

Kasr yoluyla ironi iki şekilde yapılmaktadır.

a) Haberin mubtedadan önce gelmesi suretiyle yapılan ironi:

وَيَجْعَلُونَ لِلهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُم ما يَشْتَهُونَ

"Onlar, kızları Allah'a nispet ediyorlar -ki O, bundan uzaktır- kendilerine ise, canlarının istediğini".[459]

---

[454] İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr,* c. XXV, s. 379.
[455] Ayrıntılı bilgi için bkz. yuk.: s 59.
[456] Şiirin manası: 'Onların aralarındaki selam acı veren bir vuruştur.' Bu mısrada anlatılmak istenen aslında bahse konu kişilerin aralarında hiçbir selamlaşma olmadığıdır.
[457] ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c. 4, s. 284.
[458] İBN ACÎBE, *el-Bahru'l-Medîd,* c. IV, s. 76
[459] Nahl, 16/57.

Önceki ayetlerde kendilerine bir sıkıntı ve zarar dokunduğu zaman yalnız Allah'a yalvarıp yakaran, sıkıntıları giderilince de kendilerine verilen nimetlere karşı nankörlük edip, Rablerine ortak koşan kimselerin, kendilerine verilen rızıklardan, mahiyetini bilmedikleri putlara pay ayırmalarından bahsedilirken[460] bu ayette de aynı kişilerin melekleri Allah'ın kızları olarak kıldıkları, erkek çocuklarını ise kendilerine nispet ettiklerinden söz ediliyor.

Ayette yüce Allah'ın onlara hem kız hem de erkek evlat bahşettiği ifade edilmekle birlikte onların, içerisinde bulundukları küfür çeşidi de ortaya konulmuştur.

Ayeti kerimede geçen "ما يَشْتَهُونَ" ifadesi mubteda (özne) "لَهُم" ifadesi ise haberdir (yüklem). Arapça gramer kurallarına göre normal şartlarda mubteda haberden önce gelmesi gerekirken bazı durumlarda haber mubtedadan önce gelebilmektedir. Haberin mubtedadan önce gelme nedenlerinden bir tanesi de haberin önemini ön plana çıkarmaktır. Ayette haber olan "لَهُم" ifadesi mubtedadan önce zikredilerek onlara önem veriliyormuş gibi bir izlenim oluşturulmuş, oysaki onların dilediklerini kendileri için almalarıyla adeta alay edilerek ironi üslubu kullanılmıştır.[461]

b) Car ve mecrurun takdim edilmesi suretiyle yapılan ironi: [462]

أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَى

"Erkek size de, dişi O'na mı?" [463]

Âyette müşriklerin, meleklerin Allah'ın kızları oldukları şeklindeki inançları kınanmakta, evlat sahibi olma gibi ancak bir beşere atfedilebilecek durumları Allah'a isnat etmelerinin bir çeşit şirk ve putperestlik olduğu ifade edilmektedir. Müşrikler erkekleri üstün görüyor kızlardan ise tiksiniyorlardı. Allah (c.c.) daha üstün, daha faziletli olana layıkken kendi zanlarınca üstün olan erkeleri kendilerine has kılarak taptıkları putlar olan Lât, Uzzâ ve Menât ile meleklerin, Allah'ın kızları olduğuna inancı içerisinde idiler.[464] önceki ayetin bağlamıyla birlikte düşünüldüğünde mezkûr ayette, Lât, Uzzâ ve Menât

[460] Nahl, 16/53-56.
[461] İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr,* c. XIII, ss. 146, 147.
[462] Bu kısım ironi bir önceki ironi kısmına şeklen lafız bakımından benzerlik gösteriyorsa bile ayrıldığı nokta buradaki takdimin kasr ile birlikte ihtisas anlamı taşımasıdır.
[463] Necm,53/21.
[464] Nitekim ahirete iman etmeyenlerin, melekleri dişi isimleriyle adlandırmalarından da bu durum anlaşılmaktadır. Bkz: Necm, 53/27.

putlarının, Allah'ın (c.c.) kızları olduğunu iddia edip, kızları Allah'a (c.c.) nispet ederek kendiniz içinde erkek evlatları mı arzuluyorsunuz denilmek suretiyle iddiaları reddedilmiş ve içerisinde bulundukları küfrün çirkinliği bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

Ayeti Gramer açısından incelediğimizde haber konumunda bulunan "لَكُمُ" ve "لَهُ" ifadelerinin, mubteda konumunda bulunan "الذَّكَر" ve "الْأُنثَى" kelimelerinden önce geldiği görmekteyiz. Normal şartlarda mubtedanın haberden önce gelmesi gerekir, ancak burada her iki haberde bulunan "ل" harfi cerri ihtisas anlamı barındırdığından dolayı haberler mubtedaların önüne geçmiştir. Müşrikleri küçük düşürme amacıyla yapılan bu takdim neticesinde sanki erkek çocukları müşriklere hasmış gibi bir anlam ortaya çıkmış ve bu suretle müşriklerle istihzâ edilerek ironi üslubu kullanılmıştır.[465] Ayrıca ayetteki takdimin sebebiyle haberin önemi de ön plana çıkarılarak müşriklere önem veriliyormuş gibi bir izlenim oluşturulmuş ve bu suretle aynı ayette iki farklı şekilde ironi üslubu uygulanmıştır.

d. Karşı Koyma Yoluyla İroni

وَقَالُواْ مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِن آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ

"Dediler ki: "Bizi büyülemek için her ne getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz."[466]

Allah (c.c.) Firavun ve ahalisini Hz. Mûsâ'nın asa'sı, uzun kıtlık yılları, ürünlerde eksiltme ve türlü türlü musibetlerle imtihan etmiştir. Allah (c.c.) her seferinde iman edeceklerini beyan ettiklerinden dolayı onları başlarına gelen belalardan kurtarmış, ancak onlar sıkıntılarından kurtulup normal hayata döndüklerinde tekrar inkâra düşmüşlerdir. Bu durum kurbağa, kan, ürün güvesi (haşerat), çekirge ve tufan şeklinde inen musibetlerde de aynı hal üzere devam etmiştir.[467] Bütün bu musibetlerle imtihan olmalarına rağmen Firavun ve ahalisi büyüklük taslamaya ve küfür içerisinde kalmaya devam etmişler ve bu küfür ve inatlarından pişmanlık duymadan Hz. Mûsâ'ya, her ne getirirse getirsin ona inanmayacaklarını ve hiçbir şekilde onları büyüleyemeyeceğini söylemişlerdir.

Ayeti kerimede Firavun ve ahalisi, peygamberleri tarafından gösterilen mucizeleri inkâr edip getirilen delilleri kabul etmemelerine rağmen "مِن آيَةٍ" yani mucize ifadesini kullanmışlardır. Onların bu ifadeyi mucize ve delilleri kabul edip inandıklarından dolayı

---

[465] İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr,* c. XXVII, ss. 108, 111.
[466] A'raf, 7/132.
[467] A'raf, 7/130-133.

değil, bilakis Hz. Mûsâ'ya karşı koymak ve onun getirdiği delillerinin kendilerini yollarından alıkoyamayacağını hissettirerek alay etmek için kullanmışlardır. Nitekim ayette geçen "لِّتَسْحَرَنَا بِهَا" ifadesinden onların gösterilen delil ve mucizeleri sihir olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Bu ifadeyle mucizelerin Onlarda etki meydana getirmeyeceğini karşıya hissettirmek istemişlerdir.[468]

e. Fiilin, Öznesinin Dışında Bir Şeye İsnadı Yoluyla Yapılan İroni

Konu ile ilgili şu ayet örnek olarak verilebilir.

فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ

"Allah'ı bırakıp O'na yakınlık sağlamaları için edindikleri ilâhlar kendilerine yardım etseydi ya!? Aksine onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kayboldular."[469]

Ayeti Kerime'de Allah'ın dışındaki varlıklara tapan ve onlardan yardım dileyen topluma yönelik bir kınama vardır. Buradaki kınamanın hedefi helak olan toplumlardır. Bu kınamadan maksat kendilerine yardım etsinler ve kendilerini savunsunlar diye putları ilah edinen toplumların hatalı tutumlarını ortaya koymaktır. Ayette benzetme ve temsili kıyas kullanılıp, Allah (c.c.) dışındaki varlıklara ibadet edenlere bir tariz yapılmıştır.[470]

Putlara tapanlar, taptıkları varlıkların kendilerine şefaatçi olacaklarını ve zor zamanlarında yardımcı olup sıkıntılarını gidereceklerine inanıyorlardı. Allah (c.c.) İroni yoluyla onların bu inançlarının batıl olduğunu, taptıkları varlıkların da kendilerine ne bir fayda dokundurabileceklerini nede bir zarar verebileceklerini bildirmiştir. Ayeti kerimede geçen (ضَلُّوا عَنْهُمْ) yüz üstü bırakıp gitme eylemi putlara nispet edilerek mecaz yoluna gidilmiştir.[471]

قَالُواْ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُواْ فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ

468 ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. VI, s. 50.
469 Ahkâf, 46/28
470 İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr*, c. XXVI, s. 47.
471 EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c.VI, s 136; ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. XIV, ss. 44, 45.

"Onlar, (inkâra yönelerek) 'Dinledik, karşı geldik' demişlerdi. İnkârları yüzünden buzağı sevgisi onların kalplerine sindirilmişti. Onlara de ki: imanınızın size emrettiği şey ne kötüdür, eğer inanan kimselerseniz!"[472]

Tevrat'ta buzağıya tapma gibi bir emir bulunmamasına rağmen cenabı Allah (c.c.) bu ayette İsrail oğullarına hitaben Tevrat'a beslediklerini iddia ettikleri imanlarının kendilerine emrettiği şeyin son derece kötü olduğunu ifade etmiştir. Ayete bakıldığında "إِيمَان" kelimesinin inkârcılara dönen "كُمْ" zamirine izafe edilmesinde ironi yapıldığı görülmektedir. Yani sizin varsaydığınız ama gerçekte olmayan imanınız ne kötü emrediyor denilerek onların imanlarıyla istihzâ edilmiştir. Zaten bu ifadenin geçtiği cümlenin hemen öncesinde aynı kişilerin inkârcılardan olduklarından bahsedilmesi de bu durumu teyit etmektedir. Ayrıca "يَأْمُرُكُمْ" fiilinin hakiki faili olmayan "إِيمَان" kelimesine isnat edilmesinden hareketle bu ayette başka bir ironi çeşidinden de bahsetmek mümkündür. Bu ironi türü kavminin Şuayb'a (a.s.) hitaben "أَصَلاَتُكَ تَأْمُرُكَ" "*Sana namazın mı emrediyor*"[473] ifadelerinde geçen ironinin benzeridir.[474]

f. İzafet ile Tahsis Yoluyla Yapılan İroni

أَمِ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ

"Yoksa ondan başka ilâhlar mı edindiler? De ki: "Haydi getirin delilinizi!"[475]

Cenab-ı Allah bu ayette Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hitaben, onun aracılığıyla kâfirlerden mantıklı ve sahih nakle uygun deliller getirmelerini istemektedir.

Ayeti kerimede "هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ" (Delillerinizi getirin) ifadesi kullanılarak inkârcıların ellerinde sunabilecekleri herhangi bir delilleri bulunmamasına rağmen sanki delilleri varmış gibi bunları getirmeleri talep edilmiş ve bu şekilde ironi üslubu kullanılarak kendileriyle istihzâda bulunulmuştur.[476]

Ayrıca aşağıda zikredilecek ayeti kerimelerde de aynı türden ironi örnekleri mevcuttur.

وَقَالُواْ لَن يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلاَّ مَن كَانَ هُوداً أَوْ نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُواْ بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

---

472 Bakara, 2/93.
473 Hud, 11/87.
474 ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf*, c. 1, s. 166. Bkz. yuk: fiilin, öznesinin dışında bir şeye isnadı yoluyla yapılan ironi bölümüne bakılabilir. S. 41.
475 Enbiya, 21/24.
476 ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. X, s. 46.

"Bir de; 'Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek' dediler*. Bu, onların kuruntuları! De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz delilinizi getirin."*[477]

أَإِلَهٌ مَّعَ اللَّهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

"Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? De ki, "Eğer doğru söyleyenler iseniz (iddianızı ispat edecek) delilinizi getirin."[478]

وَنَزَعْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ

"Her ümmetten bir şahit çıkarırız ve (kâfirlere), 'Kesin delilinizi getirin' deriz."[479]

Zikredilen bu ayetlerde bulunan (بُرْهَانَكُمْ) ifadesinde kelimenin zamire izafe edilmesi suretiyle yapılmış ironi türü bulunmaktadır.

يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا

"*Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi*."[480]

Bu âyet Hz. Meryem doğumdan sonra nifas'tan temizlenip kucağında Hz. İsa ile kavminin yanına geldiğinde kendisine söylenen sözleri konu edinmektedir. Ayette geçen Harun'un kim olduğu hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Bir görüşe göre Hz. Mûsâ'nın (a.s.) kardeşi Hz. Harun (a.s.) olduğu söylenir. Bu görüşe göre Hz. Meryem, ya Hz. Harun'la aynı tabakada olan kardeşinin zürriyetindendir veyahut Hz. Harun'un soyundandır. Diğer bir görüşe göre ise ayette geçen Harun, o dönemde yaşayan kötü bir adam olup Hz. Meryem ile alay etmek için o şahsa benzetmişlerdir.[481] İzah edilecek olursa; Hz. Meryem'in kavmi, evli olmadığı halde kucağında çocukla geldiği için onu kötülemek ve yaptığı işten dolayı onunla alay etmek istediler. Bahsedildiği üzere ikinci görüşe göre ayette geçen Harun iyi bir yaşantıya sahip olmayan bir kişi olduğu için "أُخْت" kelimesini

---

[477] Bakara, 2/111.
[478] Neml, 27/64.
[479] Kasas, 28/75.
[480] Meryem. 19/28.
[481] BEYDÂVÎ, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* c. II, s. 30; NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. II, s. 333.

"هَارُون" ismine izafe ederek aslında kardeşi olmadığı halde Hz. Meryem'e "Harun'un kardeşi" şeklinde hitapta bulunarak bu amaçlarına ulaştılar.

فذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاء يَوْمِكُمْ هَذَا

"(Onlara şöyle denilecek:) 'O hâlde, bu gününüze kavuşmayı unutmanıza karşılık azabı tadın.'"[482]

Bu ayet kâfirlerin inkâr edegeldikleri gerçeğin doğruluğunu kabul ettiklerini ifade eden "*Rabbimiz! (gerçeği) gördük ve işittik. Artık bizi (dünyaya) döndür ki, Salih amel işleyelim.*"[483] sözlerine karşılık cenabı Allah'ın verdiği cevaptır.

(يَوْم) kelimesi Arapların kullanımında bir kavmin diğer bir kavme karşı zafer, galibiyet ve başarı elde ettiği durumlarda kavim veya cemaat kelimesine izafe edilir. Örneğin; "ايام بني فلان على فلان" denildiğinde bir kavmin diğer kavme karşı olan zafer günleri anlaşılır.

Ayeti kerimede (يَوْم) kelimesi istiare-i tehekkumiye[484] yoluyla kullanılmıştır. Normalde (يَوْم) kelimesi kavim kelimesine izafe edilince onların zafer ve mutluluk günleri anlaşılırken ayette hesap günü anlamına gelen (يَوْم) isminin inkarcılara dönen zamire izafe edilmesinde istiare yapılmış ve o dönem dildeki kullanımın tersine bir anlam yüklenerek inkarcılarla ironi yapılmıştır. Çünkü kâfirler kıyamet gününü inkâr ettiklerinden dolayı ve o gün onların zafer günü olmayıp tam aksine bir mağlubiyet günü, aşağılanma günü olduğu için böyle bir izafe kullanımı ile onlarla alay edildiği anlaşılmaktadır.[485]

Ayrıca aşağıda zikredilecek ayeti kerimelerde de aynı türden ironi örnekleri mevcuttur.

وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاء يَوْمِكُمْ هَذَا وَمَأْوَاكُمْ النَّارُ

"Onlara şöyle denir:"Bugüne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi, bu gün biz de sizi unutuyoruz. Barınağınız ateştir." [486]

وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يُنذِرُونَكُمْ لِقَاء يَوْمِكُمْ هَذَا

482 Secde, 32/14.
483 Secde, 32/12.
484
485 İBN ÂŞÛR, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr*, c. XXI, s. 157, 158.
486 Câsiye, 45/34.

"Cehennem bekçileri İnkâr edenlere 'Size içinizden bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? derler." [487]

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يُنذِرُونَكُمْ لِقَاء يَوْمِكُمْ هَذَا

"(O gün Allah, şöyle diyecektir:) Ey cin ve insan topluluğu! içinizden size bu gününüzün gelip çatacağı hakkında sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?"[488]

g. Fiilin Mecazi Meful İle Alakalandırılması Yoluyla Yapılan İroni

بَلَى مَن كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

"Evet, kötülük işleyip suçu benliğini kaplamış (ve böylece şirke düşmüş) olan kimseler var ya, işte onlar cehennemliklerdir."[489]

(كَسَبَ) fiilinin (سَيِّئَةً) le bağlantısında tahakküm vardır.[490] Şöyle ki: kazanılan şey seyyie değil seyyienin işlenmesi sonucunda tahakkuk edecek olan cezadır. Dolayısıyla ayeti kerimede mecaz yoluyla ironi yapılmıştır.

Ebu's-Suud ve Beydavi ise ayeti kerimede bulunan ironiyi farklı bir biçimde değerlendirmişlerdir. Onlara göre ayette bir şeyi zıddıyla ifade etmek suretiyle ironi yapılmıştır. Şöyle ki: (كَسَبَ) kelimesi yararlı şeyleri elde etmek anlamında kullanılan bir ifade iken (اِكْتَسَبَ) ise zararlı şeyleri elde etmek anlamında kullanılan bir tabirdir. Ayeti kerime'de seyyie yani zararlı şeyleri elde etmek için (كَسَبَ) kelimesi kullanılarak bir şeyi zıddıyla ifade etmek suretiyle ironi yapılmıştır.

Bu ayeti kerimede yapılan ironi, فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ "*Onları elem dolu bir azap ile müjdele*"[491] ayetinde yapılan ironiye benzemektedir. Çünkü Müjdelemek güzel durumlar için kullanılır. Azap için kullanılınca ironi yapılmış olmaktadır.[492]

---

[487] Zümer 39/71.
[488] En'am 6/130.
[489] Bakara, 2/81.
[490] ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. I, s. 482.
[491] Âli imrân, 3/21.
[492]BEYDÂVÎ, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* c. 1, s. 72; EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm,* c. 1, s. 229.

h. ‘ل’ ı İstihkak İle Tahsis Yoluyla Yapılan İroni

Râğıb el-İsfehânî istihkakı bildiren ‘ل’ ile milkiyet bildiren ‘ل’ arasında bir ayırıma gitmiştir. Ona göre istihkak anlamı barındıran ‘ل’ henüz gerçekleşmemiş ama gerçekleşmiş hükmünde kabul edilen durumlar için kullanılırken, Milk için olan ‘ل’ ise gerçekleşmemiş olan durumlarda kullanılır.[493]

وَلَهُم مَّقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ

“Onlar için bir de demirden topuzlar vardır.”[494]

Ayette geçen “وَلَهُم” ifadesinde bulunan ‘ل’ harfi istihzâ amaçlı olarak menfi ve aleyhte olan olumsuz bir durum için kullanılmıştır.[495] Şöyle ki: ل’ harfi genel itibariyle müsbet ve lehte olan olumlu durumların ifade edilmesi anlamına gelen istihkak için kullanılmaktadır. Burada Allah (c.c.) tam zıddı bir anlamda ifade kullanmak suretiyle inkârcılarla istihzâda bulunmuştur.

Aynı şekilde aşağıda zikredeceğimiz ayette Allah’ın (c.c.) kâfirlere karşı yaptığı ironi türüne örnek olarak verilebilir.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ

“İnsanlardan öylesi vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlenceye almak için, eğlencelik asılsız ve faydasız sözleri satın alır. İşte onlar için aşağılayıcı bir azap vardır.”[496]

Ayeti kerimede geçen “مَن يَشْتَرِي” ifadesindeki “مَن” edatından tekillik ifade ederken daha sonrasında gelen “أُولَئِكَ” ifadesinden çoğulluk kast edilmiştir. İsmi işaretin “أُولَئِكَ” şeklinde çoğul olarak kullanılması “مَن” edatının içeriğinde bulunan çokluk manasından kaynaklıdır. Ondan önceki “يَشْتَرِي”, “يُضِلَّ” ve “يَتَّخِذَ” kelimelerinin tekil olarak kullanılması ise “مَن” edatının lafız olarak tekil olmasından kaynaklıdır. Bir cümlede çoğul ve tekil kelimelerin bir arada kullanılması ise, ceza makamında çoğul kalıp kullanılmasının daha korkutucu olması, taaccüp makamında ise tekil kalıbın kullanılmasının daha beliğ

---

[493] EBU MUHAMMED, Abdullah, Cemaluddin b. Hişam el-Ensari, v. h. 761, *Muğni’l-lebib an Kutubi’l Earib,* Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Matbaatu’l Medeni, Kahire, t.y. c. I, s. 280; EL ISFAHANİ, Rağıb, v. h. 502, *El Mufredat fi garibi’l Kur’an*, 1. Baskı, Daru’l-Kalem, Beyrut, h. 1412, s. 755.
[494] Hac, 22/21.
[495] ÂLÛSÎ, *Rûh’ul Meânî,* c. X, s. 200.
[496] Lokman, 31/6.

olmasından dolayıdır. Böylece kelimeler arasındaki anlam ve şekil uyumu göz önünde bulundurulmuş, cümlenin anlamı en beliğ bir şekilde ifade edilmiştir.

Cenabı Allah iyi kimseler için ihsan edilen rahmetin tam tersi olan sürekli rezillik ve azabı kâfirler için tesis etmiştir. Bunu ifade ederken de faydalı olan şeylerde kullanılan ‘ل’ harfini va’z edildiği anlamın dışında olan azap için kullanmıştır. Dolayısıyla ayette geçen kişilere, yaptıkları olumsuz davranışlardan dolayı kendilerine azabın vaki olacağı ironi üslubu kullanılarak dile getirilmiştir. [497]

ı. İlave Cümle Kullanma Yoluyla Yapılan İroni

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَن يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِن يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَّا يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ

“Sizin Allah’tan başka taptıklarınız bir sinek dahi yaratamazlar, hepsi bunun için toplansalar bile. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de.”[498]

Ayette geçen “ضَعُفَ الطَّالِبُ” putlar âciz ve “وَالْمَطْلُوبُ” sinekte aciz cümlesinde, kendisini koruma iradesi gösteremeyen putlarla sineğin, zayıflık, acizlik ve iradelerini kullanamama bakımından eşit oldukları ifade edilmektedir. Hatta incelendiği takdirde putun sinekten çok daha zayıf olduğu anlaşılabilmektedir. Zira sinek küçücük bir canlı olmasına rağmen cansız bir varlık olan puta karşı galip gelebilen taraftır. Nitekim ayette de sineğin vereceği bir zarara karşı bile müdahale edemeyecekleri vurgulanmaktadır. İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre müşrikler, taptıkları putları zaferan’la yağlayıp başlarına bal sürüyorlar ve zarar görmemeleri için kapıları onların üzerine kapatıyorlardı. Sinekler ise duvardaki küçük oyuklardan girip putlara sürülen şeyleri emmektelerdi. Ayette putların, bir sineği dahi meydana getirmekten aciz oldukları vurgulandıktan sonra zayıflık ve acizlik içerisinde olduklarını teyit etmek amacıyla “ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ” ifadesi kullanılmış ve bu suretle ilave cümle kullanılarak onlarla istihzâda bulunulmuştur.[499]

Âlûsî’nin, talip ve matlupla alakalı yukarıdaki görüşün yanı sıra -Dahhak ve Suddi’den rivayet edildiği gibi- burada ki talibin Allah’ın (c.c.) dışındakilere ibadet eden

---

[497] El- BİKÂÎ, *Nazmu’d-Dürer fi Tenasubi’l Ayâti ve’s-Süver*, c XV, s 149.
[498] Hac 22/73.
[499] ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf*, c. 3, s. 167.

kimse olduğu, matlubun minh'in (Kendisinden talep edilen) ise kendilerine tapılan ilahlar olduğu görüşü de bulunmaktadır. Buradaki ibadet edenlere talip denilmesinin sebebi, onların putlardan istekte bulunması ve o ilahların kendilerine fayda vereceğine inanmalarından dolayıdır. Bu görüşe göre taliplerin zayıflığı fayda sağlayamayacak varlıklardan talepte bulunmalarından kaynaklanmaktadır.[500]

i. Ayırıcı Zamir, Zamir'i Fasıl İle Tahsis Etmek Yoluyla Yapılan İroni

"وَإِذْ قَالُواْ اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاء أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ"

"Hani onlar, Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir" demişlerdi."[501]

Ayette geçen "هُوَ" edatı fasıl zamiridir. Yani haberle sıfat arasında iltibas olabilecek durumlarda kendisinden sonra gelen kelimenin haber olduğunu ifade eder.

İnkârcılar Kur'ân-ı Kerim'in hak olmadığı iddiasında bulunmuşlar, Kur'ân'ın hak olması durumunda ise inkârlarına karşılık olarak eshabu'l fil olayında olduğu gibi gökten çamurdan pişmiş taş yağdırılmasını veya başka bir azabın vukuunu istemek suretiyle yüce Allah'a (c.c.) meydan okuma cüretinde bulunmuşlardır. Ancak, inkârcılar, inançsızlıklarından dolayı böyle bir azabın gerçekleşmesinin mümkün olmadığı kanaatini taşımaktadırlar.[502]

İbn Atiyye ise inanmayanların, ayette geçen ifadeyi üzerlerine gökten taş yağdırılmasını istemek amacıyla kullanmadıklarını, bilakis kıskançlıklarından dolayı Allah'u Teala'nın Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'i indirmiş olabileceğini çok uzak bir ihtimal olarak görmelerinden dolayı böyle bir ifade kullandıkları görüşünü serd etmiştir.[503]

Bu üslup inkâr bakımından beliğ bir üslubu barındırmaktadır. Ayette müminlerin genel olarak tahsis ve tayin yoluyla kullandıkları "هُوَ الْحَقَّ", "O haktır" ifadesi inkarcılar tarafından kullanılarak inananlara karşı ironi yapıldığı görülmektedir. [504]

---

[500] ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c. X, ss. 298, 299.
[501] Enfâl, 8/32
[502] ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c. II, s. 210.
[503] İBN ATİYYE, *el-Muharrereru'l Veciz,* c. VIII, s. 51.
[504] ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c. 2, s. 210.

Ayrıca bu ayet, içerisinde bulunan "إِن" şart edatından dolayı şart edatıyla yapılan ironi türüne örnek olarak ta verilmiştir.[505] Buna göre inkarcılar *"Eğer şu (Kur'ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır"* şeklinde bir ifade sarf etmişler, ancak şart edatını, Kur'ân'ın hak kitap olma ihtimalini düşündüklerinden dolayı değil, bilakis istihza amacıyla kullanmışlardır.

j. Nefy Sigası kullanma Yoluyla Yapılan İroni

أَمْواتٌ غَيْرُ أَحْيَاء وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ

"Onlar, diri olmayan cansız varlıklardır! Ne zaman dirileceklerinin de şuuruna varamazlar."[506]

Yaratma kudretine sahip olan yüce Allah, bu kudrete sahip olamayan putlar ve kendilerine tapılan akılsız varlıklar ile arasındaki farklılığa dikkat çekmiş,[507] sadece kendisinin gerçek anlamda tapılmaya layık olduğunu ve yaratma kudret ve azametine sahip olan zatı dışında hiçbir varlığa tapılamayacağını ifade etmiştir.[508]

Ayetle ilgili yapılan değerlendirmelerde, kendilerine tapılan varlıkların ölümlü nesneler olduklarına dikkat çekilerek gerçek anlamda ilah olmalarının mümkün olmadığı belirtilmiştir.[509] Dolayısıyla cansız birer varlık olan putların fani olmaları veya kendilerine tapılan canlı varlıkların muhakkak ölümü tadacak olmalarından[510] dolayı kendilerine atfedilen ilahlık iddiası da çürümektedir.

Ayette geçen "وَمَا يَشْعُرُونَ" cümlesinde bulunan zamir putlara dönmekte olup "يُبْعَثُونَ" cümlesinde bulunan zamir ise putlara tapan kişilere dönmektedir. Yani putlar kendilerine kulluk yapanların ne zaman diriltileceklerini bilmezlerken, onların ibadetlerine karşılık

505 ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum, s. 57.*
506 Nahl, 16/21.
507 Nahl, 16/17, 20.
508 EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî, v. h. 745, *Tefsîru Bahri'l-Muhît,* Thk. Adil Ahmed Abdilmevcut, Ali Muhammed Muavvid, Zekeriyya Abdu'l-Mecid en-Nuti, Ahmed en- Neculi el-Cemel, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, 3.Baskı. c.V, s. 467; EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. 4, s. 334.
509 NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil* c. II, s. 208; ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf, c. 2, s. 576*; RÂZÎ, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. VII, s. 195.
510 Âli imrân, 3/185.

mükâfat verecekleri vakti nasıl olur da bilebilirler denilerek müşriklere karşı ironi üslubu kullanılmıştır.[511]

Bazı yorumlara göre ise her iki zamirin putlara döndüğü belirtilmiştir. Buna göre kendilerinin ne zaman dirileceklerinin farkında olamayan putların, kendilerine tapanların diriliş zamanlarını bilmediklerinde şüphe yoktur.[512] Dolayısıyla bu yoruma göre de aynı şekilde ayette ironi bulunmaktadır. Şöyle ki: kendilerinin bile diriliş vakitlerini idrak edemeyen putların, kendilerine ibadet edenlerin diriliş vakitlerini bilmelerinin mümkün olmadığı belirtilerek müşriklerle istihzâda bulunulmuştur.

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادٰى وَمَا نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَٓاءَكُمُ الَّذ۪ينَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ ف۪يكُمْ شُرَكٰٓؤُاۜ

"Andolsun ki, teker teker bize geleceksiniz ve sizin hakkınızda ortaklarımız sandığınız şefaatçilerinizi de yanınızda görmeyeceğiz."[513]

Bu ayeti kerime müşriklere hitaben indirilmiştir. Ayette müşriklerin Allah'a ortak koştukları putlarının dünya hayatında kendilerine bir fayda sağla(ya)madığı ifade edilmekle birlikte, nefy edatı kullanılarak ahirette de onları şiddetli bir o kadar da elem verici olan azaptan kurtaramayacakları belirtilmiş ve müşriklerin içerisinde bulundukları durumla istihzâ edilmiştir.[514]

k. Ara Cümle Kullanma Yoluyla Yapılan İroni

"فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّت۪ي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُۚ اُعِدَّتْ لِلْكَافِر۪ينَ"

"Bunu yapamazsanız –ki asla yapamayacaksınız– o hâlde yakıtı insanlar ve taş olan ateşten sakının; o, inkârcılar için hazırlanmıştır."[515]

Müşrikler Kur'ân-ı Kerim'in Allah kelamı olduğunu kabul etmeyip Hz. Muhammed'e (s.a.v.) başkaları tarafından yazdırıldığını iddia etmişlerdir. Allah (c.c) ise onları, bu iddialarını ispatlamaya davet edip *"Madem Kur'ân Allah kelamı değil de bir*

---

[511] NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. II, s. 208; ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf,* c. 2, s. 577; RÂZÎ, *Tefsîru'l-Kebîr*, c. VII, s. 196; ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c. VIII, s. 178; EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm,* c. 4, s. 334; EBÛ HAYYÂN, *Tefsîru Bahri'l-Muhît, c. V, s. 468.*

[512] ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c.VIII, s. 178. EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm,* c. IV, s. 334.

[513] Enam, 6 /94.

[514] El-BİKÂÎ, Burhanuddin Ebu'l Hasan İbrahim b. Ömer, v. h. 885, *Nazmu'd-Dürer fi Tenasubi'l Ayâti ve's-Süver,* Mektebetü İbn-İ Teymiyye, Kahire, 2006, 3. Baskı. c. VII, s. 198.

[515] Bakara, 2/24.

beşer sözüdür, öyle ise siz de onun gibi bir kitap,[516] *sûreleri gibi on sûre,*[517] *bir sûre,*[518] *hiç olmazsa onun gibi bir söz*[519] *getirin"* teklifinde bulunmuştur.[520]

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz ayette şart cümlesi olan "اِنْ لَمْ تَفْعَلُوا" ile ceza cümlesi olan "فَاتَّقُوا النَّارَ...." arasında ara cümle kullanılarak müşriklerin Kur'ân'ın bir sûresinin dahi benzerini getiremeyecekleri, bunu asla başaramayacakları açıkça bildirilerek kendileriyle istihzâda bulunulmuş ve inkâra devam etmeleri durumunda da cezalarının cehennem olacağı konusunda uyarılmışlardır. [521]

l. Uzak İşaret Edatının Kullanılması Yoluyla Yapılan İroni

وقَالُواْ لَن يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلاَّ مَن كَانَ هُوداً أَوْ نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ

"Bir de; 'Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek' dediler. Bu, onların kuruntuları!."[522]

Ehl-i kitap, müminlere karşı besledikleri kıskançlıktan dolayı cennete sadece kendilerinin girebilecekleri iddiasında bulunmuşlardır. Yahudiler ancak Yahudiler girebilir Hristiyanlar ise ancak Hristiyanlar girebilir ifadelerini kullanmışlardı. Ayette ehli kitabın temenni ettikleri bu arzularından çok uzak olduklarını ifade etmek maksadıyla uzaklık ifade eden (تِلْكَ) ismi işaretini ve onların bu arzularının bir kuruntudan ibaret olduğunu belirtmek içinde (أَمَانِيُّهُمْ) kelimesi kullanılmıştır. Dolayısıyla ehli kitabın isteklerinin kuru bir temenniden ibaret olduğu ironik bir tarzda anlatılmıştır. [523]

m. 'ل' Harfi İle Tahsis Yoluyla Yapılan İroni

لَا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الْأَعْلَى وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ

---

[516] İsrâ, 17/18.
[517] Hûd, 11/13.
[518] Yunus, 10/38.
[519] Tûr, 52/34.
[520] Bu tekliflerin geçtiği ayetlere tefsir literatüründe "Tehaddi/meydan okuma ayetleri" denilmektedir.
[521] BEYDÂVÎ, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* c. I, s. 58.
[522] Bakara, 2/111.
[523] El-BİKÂÎ, *Nazmu'd-Dürer fî Tenasubi'l Ayâti ve's-Süver,* c. II, ss. 111–112.

"Onlar, yüce topluluğu (ileri gelen melekler topluluğunu)dinleyemezler. Kovulmaları için her taraftan taşa tutulurlar. Onlar için sürekli bir azap da vardır".[524]

Allah (c.c.) kâfirlerin, kendi hâkimiyeti altında olduklarını ifade etmek için (وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ) ifadesini kullanmış onların durumlarını kullarından dilediği kimselere bir imtihan vesilesi kılmıştır. Bu ayette cenab-ı Allah genellikle faydalı şeyler için kullanılan (ل) edatını şer için (onlar için sürekli, çok acı veren, peşini bırakmayan bir azap vardır.) kullanarak kâfirlerle istihzâ etmiştir.[525]

n. Benzetme Yoluyla Yapılan İroni

فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ

"İşte onun anası (varacağı yer) Hâviye'dir."[526]

Ayeti kerimesinde "Cehennem" kelimesi yerine "أُمّ" yani anne kelimesinin kullanılması ironiye örnek olarak verilebilir. Cenabı Allah (c.c) Kafirlerin ve inkarcıların varış yeri olan cehennemi, çocuğun sığınağı ve koruyucusu olan anne'ye benzeterek onlarla istihzâda bulunmuştur.[527]

2. İnşai Üsluplar

a. Soru Kalıbı Kullanma Yoluyla Yapılan İroni

İnkârcıların Hz. Muhammed (s.a.v.) ile istihzâda bulunmalarının birer örneğini oluşturan şu iki ayet bu konuda örnek olarak verilebilir.

وَيَسْتَنْبِـؤُنَكَ اَحَقٌّ هُوَۜ قُلْ اِي وَرَبّي اِنَّهُ لَحَقٌّ

"*O (azap) gerçek midir? diye senden haber soruyorlar. De ki: "Evet, Rabbime andolsun ki o elbette gerçektir."*[528]

وَاِذَا رَاَوْكَ اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُواًۜ اَهٰذَا الَّذِي بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولاً

"Onlar ne zaman seni görseler, Bu mu Allah'ın resul olarak gönderdiği adam! diyerek mutlaka seninle alay ederler."[529] ayeti de soru sorulması yoluyla yapılan ironi türüne de örnek olarak verilebilir.[530]

---

[524] Saffat, 37/8-9.
[525] El-BİKÂÎ, *Nazmu'd-Dürer fî Tenasubi'l Ayâti ve's-Süver,* c. XVI, s. 198.
[526] Kâri'a, 101/9.
[527] ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. XV, s. 449.
[528] Yûnus, 10/53.

Birinci ayette, kâfirlerin, ahiret azabına inanmamalarına rağmen Hz. Muhammed'e (s.a.v.) "*O (azap) gerçek midir?*" şeklinde soru sormalarının arka planında yatan sebep onların gerçeği arayıp bulmaları değil, bilakis inkârlarının dışa vurumu olan dini gerçeklerle alay etmek istemeleridir.[531]

İkinci ayette de aynı şekilde soru sormalarının nedeni, doğru bilgiye ulaşma arayışı içerisinde olmaları değil, bilakis küçük düşürme ve alay etme istemeleridir.

Ayrıca, Allah'ın (c.c.) inkarcılarla istihzâda bulunduğu

"Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Onların yaratılışına şahit mi oldular?"[532] ayeti de örnek olarak verilebilir[533]

İnkarcıların, meleklerin yaratılışına şahit olamayacakları bilinmesine rağmen kendileriyle istihzâ etmek amacıyla böyle bir soru sorulmuştur.

b. Karşılaştırma Yoluyla Yapılan İroni

اَذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلاً اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ

"İkram olarak bu mu daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?"[534]

Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde karşılaştırma üslubu kullanılmıştır. Allah (c.c.) sapkınlık içerisinde olan babalarının izinden giden inkarcılardan bahsederken bu kişilere yiyecek olarak cehennemin dibinde yetişen[535] ve zalimler için imtihan aracı kılınan[536] zakkum ağacının dışında bir şey verilmeyeceğini ifade etmiştir.[537] Yine bu bağlamda lezzet ve mutluluk veren cennet nimetleri ile acı ve sıkıntı veren zakkum ağacını karşılaştırmak suretiyle ironi üslubunu kullanmıştır.[538] Ayette inkarcılarla istihzâda bulunulmasının nedeni, birbiriyle karşılaştırılan iki şeyden hangisinin daha hayırlı olduğu çok bariz bir şekilde bilinmesine rağmen onların zakkum ağacını tercih etmekte ısrar etmeleridir.

---

529 Furkân, 25/41.
530 ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum,* s. 57.
531 ZEMAHŞERÎ, *Keşşâf, c. 2, s. 352.*
532 Zuhruf, 43/19.
533 ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum,* s. 47.
534 Sâffât, 37/62.
535 Zakkum çölde yetişen ve acı meyvesi olan bir ağaçtır. Bkz: NESEFÎ, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* c. III, s. 125.
536 Müşrikler, kendilerine cehennemde yiyecek olarak "zakkum" ağacının verileceğini duyduklarında, ateşin ağacı yakacağını, dolayısıyla böyle bir ağacın olamayacağını söyleyerek ayeti inkâr etmişlerdir. Allah'ın (c.c.), ateşte yanmayan ağaç yaratabileceğini idrak edemediler. Böylelikle bu ağaç, iman etme noktasında müşrikler açısından imtihan aracı olmuştu. Bkz: ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meali,* s. 494; Sâffât, 37/63.
537 Sâffât, 37/64, 66, 69, 70.
538 ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c. XII, s. 92.

c. Teşvik Anlamı İfade Eden Edatları Kullanma Yoluyla Yapılan İroni

Bu konuda Müşriklerin Hz. Muhammed (s.a.v.) ile istihzâ ettikleri şu ayet örnek olarak verilebilir.

وَاِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا

"Onlara bir mûcize getirmediğin vakit, "Onu da derleyip toplasaydın ya!" derler."[539]

Ayette müşriklerin, talep ettikleri bir konu ile ilgili ayet inmediği zaman tutundukları tavır anlatılmaktadır. Müşrikler bu tür durumlarda kendi yanından bir şeyler uydurmasını isteyerek ve bunu söylerken de teşvik anlamı ifade etmek için kullanılan "لَوْلَا" edatını kullanarak Hz Muhammed (s.a.v.) ile alay etmişlerdir.[540]

Ayrıca şu ayet te örnek olarak verilebilir.

"فَرَاغَ اِلٰى اٰلِهَتِهِمْ فَقَالَ اَلَا تَأْكُلُونَۚ"

"*İbrâhim gizlice tanrılarının yanına vardı; 'Niçin bir şeyler yemiyorsunuz?' dedi.*"[541]

Ayette Hz. İbrahim putlara bir şeyler yemeleri yönünde hitapta bulunmuş ve bunu yaparken de teşvik anlamı ifade etmek için kullanılan "اَلَا" edatını kullanmıştır. Hz. İbrahim'in buradaki amacı putların, önlerindeki yemeği bile yemekten aciz olduklarını vurgulamak ve bu yolla putperestlerle istihzâda bulunmaktır.[542]

d. Seslenme edatı Kullanma Yoluyla Yapılan İroni

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ

"Şöyle dediler: Ey Rabbimiz! Hesap gününden önce payımızı hemen ver!"[543]

Bu âyet Kafirlerin Allah'a (c.c.) karşı yaptıkları ironiye örnek olarak verilebilir. Söz konusu ayette müşriklerin, Ey Rabbimiz! Bizi kendisiyle korkuttuğun azabtan nasibimizi hesap gününe erteleme, hemen ver şeklinde dua ederek alay etmek gibi bir hadsizlikte bulundukları konu edilmektedir. Müşriklerin, bu dualarını nidayla (seslenme edatıyla)

---

539 A'râf, 7/203
540 ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. V, s. 139.
541 Sâffât, 37/91.
542 İBN ATİYYE, *el-Muharrereru'l Veciz*, c. IV, s. 479.
543 Sâd, 38/16.

başlatarak tam bir yakarışla azabı talep etmeleri ise alay etme konusunda ne kadar ileri gittiklerini göstermektedir [544]

e. Emir Kalıbı Kullanma Yoluyla Yapılan İroni

Bu konuda Allah'ın (c.c.) müşriklerle istihzâda bulunduğu şu ayet örnek olarak verilebilir.

"وَاِنْ كُنْتُمْ فٖي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهٖۖ وَادْعُوا شُهَدَٓاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ"

"*Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'ân) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin*)."[545]

Putların şahitlik yapamayacağı bilinmesine rağmen ayeti kerimede putlarını şahit olarak çağırmaları emredilerek müşriklerle istihzâ edilmiştir.[546] Ayrıca Kur'ân'ın bir suresinin benzerini getiremeyecekleri bilinmesine rağmen "فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِه", "*onun benzeri bir sûre getirin*" cümlesinde emir kipi sigası kullanılarak istihzâda bulunulmuştur.

Ayrıca Hz. İbrahim'in (a.s.) kavmi ile istihzâda bulunduğu şu ayette örnek olarak verilebilir.

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِن كَانُوا يَنطِقُونَ

"İbrahim dedi ki: "Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa, onlara sorun bakalım!"[547]

Hz. İbrahim putların cevap vermekten aciz olduklarını bilmesine rağmen putperestlerle istihzâ etmek maksadıyla "فَسْئَلُوهُمْ" "*Putlara sorun*" emir kipi sigasını kullanmıştır.

Aynı şekilde, ذُقْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيم *(Deyin ki:) "Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!?*[548] Ayetini de incelediğimizde, ayette geçen "ذُقْ", "Tat" emir kipi sigasıyla kastedilen azap olduğunu, dolayısıyla burada da bir ironi bulunduğunu görmekteyiz.

Yukarıda zikredilen kalıplar dışında ayrıca ironi üslubuna başvurulan yerlerde kendisiyle ironi yapılan kelimenin, madi sigası,[549] mudari sigası,[550] şart edatı [551] ismi mevsul[552] ve ismi işaret[553] şeklinde de geldiği görülmüştür.

---

544 EBU CAFER, Muhammed b. Hasan Et-Tusi, et-Tibyan fi Tefsiri'l Kur'ân, v. h. 460, Matbaatu Mektebi'l-i'lami'l İslami, h. 1409, 1. Baskı, c. VIII, s. 532; EBU'S-SUUD, *İrşad-u Akli's-Selîm*, c. VII, s. 218.

545 Bakara, 2/23.

546 ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî*, c. I, s. 220.

547 Enbiyâ, 21/63.

548 Duhân, 44/49. Ayetle ilgili ayrıntılı bilgi için Ayrıntılı bilgi için bkz. yuk: tahkir makamında yüceltme lafızlarının kullanılması, ss. 71-72 ve dikkat çekme konusu, s. 30.

III. DİNİ TEBLİĞDE İRONİ ÜSLUBU

Sözlükte duyuru, bildiri, bir şeyi veya bir haberi ulaştırmak anlamına gelen tebliğ, İslamî ilimlerin her birinde kendine has bir terminolojide kullanılmıştır. Tebliğ, kelam ilminde peygamberlerin vahiy yoluyla aldıkları bilgiyi insanlara ulaştırması şeklinde yorumlanırken, fıkıh terminolojisinde ise cemaatle kılınan namazda imamın aldığı tekbirlerin ve verdiği selamın müezzin tarafından cemaate sesli bir şekilde duyurulması şeklinde anlaşılmıştır.[554] Uygulama ve gaye bakımından irşad, vaaz, nasihat, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker gibi terimlere yakın anlamı bulunan tebliğ, İslâm'a çağrı"[555] "imana çağrı"[556] "Allah yoluna çağrı"[557] "Allah'ın kitabına çağrı"[558] "hakka çağrı"[559] "hayra çağrı"[560] "kurtuluşa çağrı"[561] "hayat kaynağına çağrı"[562] "esenliğe çağrı"[563] gibi manalara gelmektedir.[564] Tebliğde zaman, mekân, sosyal yapı, muhatapların eğitim düzeyi önemli olduğu kadar verilmek istenen mesajında ulaştırılma biçimi de o kadar önemlidir. Şüphesiz her mübelliğ, davasını aktarırken muhatap kitleyi dikkate almış ve kendi perspektifinden konuya yaklaşarak ya nass ve akıl ile veya sadece akıl ile veya nass ile beraber ilham ve keşif yoluyla muhataplarını ikna yoluna gitmişlerdir. Hangi yol izlenirse izlensin "*Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır"*[565] "*Allah'ın rahmeti sayesinde*

---

549 *(Ey inkârcılar!) Eğer fetih istiyorsanız işte size fetih geldi.* Enfâl, 8/19. Bkz: ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum, s. 47.* Onların yenilgileri, mağlubiyetleri fetih olarak adlandırılmıştır.
550 Ra'd, 13/11. ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum,* s. 47.
551 *Hani onlar, Ey Allah'ım, eğer şu (Kur'ân) senin katından inmiş hak (kitap) ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir" demişlerdi.* Enfâl, 8/32. ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum,* s. 47. İnkarcılar burada şart edatını, Kur'ân'ın hak kitap olma ihtimalini düşündüklerinden dolayı değil, bilakis istihza amacıyla kullanmışlardır.
552 "*Dediler ki: Ey kendisine Zikir (Kur'ân) indirilen kimse! Sen mutlaka delisin!".* Hicr, 15/6. ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum* s. 47.
553 "*Dediler ki: Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır"* Furkân, 25/7. ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum,* s. 47.
554 Bkz: BOYNUKALIN, Mehmet "Tebliğ" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul 2011, c. XL, s. 218; MUTÇALI, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. İstanbul, 1995, s. 70.
555 Saff, 61/7.
556 Hadîd, 57/8.
557 Nahl, 16/125.
558 Âl-i İmrân, 3/23.
559 Ra'd, 13/14.
560 Âl-i İmrân, 3/104.
561 Mü'min, 40/41.
562 Enfâl, 8/24.
563 Muhammed, 47/35.
564 ÇAĞRICI, Mustafa, "Da'vet" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul 1994, c. IX, s. 16.
565 Nahl, 16/125.

sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi"[566] düsturlarına uymaları kaçınılmazdır.

Her peygamber bir davetçi olup, her biri tebliğ yolunda merhamet ve şefkat yolunu benimsemiştir. Hz. Peygamber yirmi üç yıllık risâlet zarfında muhatapların konumuna göre farklı farklı tebliğ metodları uygulamıştır. Muhataplarının ruhsal ve psikolojik davranışlarını dikkate almış ve durumlarına göre metodolojik bir biçimde yaklaşmıştır.[567] Hz Peygamber'in eğitim ve tebliğ sürecinde uyguladığı metod ve ilkelerini sözsüz **(**jest ve mimik, ses tonu, beden dili) ve sözlü (soru cevap biçimi, tekrar, dikkat çekme) şeklinde değerlendirmek mümkündür. Ayrıca Hz. Peygamber'in, hedef kitlesine şefkat ve merhamet, affedicilik ve şefkatle yaklaşımı, tebliğinde sergilediği tutumlardandır.[568] Bununla beraber Allah'ın davetine olumsuz cevap verenler olmuş, hatta daha ileriye giderek Allah ve resulüne dil uzatanlar ve Hz. Peygamberi küçük düşürmeye yönelik ifadeler serdedenler de olmuştur. Bunlarla ilgili Kur'ân'ın yaklaşımının da muhatapların anladığı dilden olduğunu "*Onlar seni görünce ancak eğlenceye alırlar. Allah'ın peygamber olarak gönderdiği adam bu mu?* (derler)".[569] âyetinden okumak mümkündür. Ayrıca, *"Ama haktan sapan yalancılardan ise, işte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır."*[570] **"***Bu mu daha iyi bir ikramdır yoksa zakkum ağacı mı"*[571], "*Tat bakalım; zira sen (aklınca) güçlü ve değerlisin*"![572], âyetlerinin de bu tür muhataplara gözdağı ve tehdit içeren bir ironi üslubunu barındırdığını anlamaktayız. [573]

Günümüz davet ve tebliğ yolunda da inkâr içerisinde olan muhatapları kötü akıbetten, olumsuz gidişattan sakındırıp hak yola girmelerini sağlamak ve onları tefekküre davet etmek amacıyla Kur'ân'ı örnek almak bağlamında bu tür bir ironi üslubunu

---

[566] Âl-i İmrân, 3/159.

[567] ŞEN, Yusuf, "Hz. Peygamber"in Merhamet Eğitim Metodu", *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 6, s. I-II, 2011, s. 23.

[568] Geniş bilgi için bakınız: ÖZDAŞ, Bünyamin*, Psikososyal Açıdan Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu,* (Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2018.

[569] Furkân, 25/41. Ayrıntılı bilgi için bkz. yuk: küçük düşürme konusu, ss. 97-98.

[570] Vâkı'a, 56/92, 93. Bkz: ALLAN, İbrahim*, el Bedi' fi'l Kur'ân'i-l Kerim,* s. 528.

[571] Sâffât, 37/62. Ayrıntılı bilgi için bkz. yuk: karşılaştırma yoluyla yapılan ironi, s 83.

[572] Duhan, 44/49. Ayrıntılı bilgi için bkz. yuk: tahkir makamında yüceltme lafızlarının kullanılması, ss. 71-72 ve dikkat çekme konusu, s. 30.

[573] Birinci ayette, kaynar su ziyafet olarak zikredilerek ironi yapılmıştır. Ayrıca ayette inanmayanların ahirette ilk karşılaştıkları şeyin kaynar su olacağı zikredilerek arkasından gelecek olan azap türleri konusunda bir tehdit ve korkutma vardır. İkinci ayette karşılaştırma üslubu kullanılarak cennet nimetleri ile acı veren zakkum ağacı karşılaştırılmış ve bu suretle ironi yapılmıştır. Bkz: ÂLÛSÎ, *Rûh'ul Meânî,* c. XII, s. 92. Ayetle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Yuk. s. 84. İkinci ayette ise: yerme makamında yüceltme anlamı taşıyan ifadeler kullanılarak ironi yapılmıştır. Bkz: EBU'L FETH, *Sirru Sinaeti'l İ'rab,* c. I, s. 405. Ayetle ilgili Ayrıntılı bilgi için bkz: Yuk. ss. 49-50.

kullanmak önem arz etmektedir. Modern zamanda dini tebliğ amacıyla ironi üslubunun kullanımının Kur'ân-ı Kerîm'in genel üslubu dikkate alınarak uygulanabilirliği tafsilata muhtaç bir konudur. Ancak, ironi üslubunun eğitim ve irşad metodolojisinde -nebevi tebliğ çerçevesi dikkate alınarak- sürekli olmasa da uygun şartlarda kullanımının doğru bir yöntem olabileceği kanısına varmak mümkündür. Ancak dini tebliğ eden kişilerde bazı sıfatların bulunması şarttır. Zira İslâm'a davet problemi her çağa göre iyi bilinip çözüme kavuşturulması gereken sosyal bir vakıadır. Bazı İslâm bilginleri davetçide bulunması gereken vasıfların bazılarını şu şekilde sıralamışlardır.

a. Kur'ân ve Hadis ilmini çok iyi bilmek.

b. Tebliğ için en uygun yol ve yöntemi tespit etmek.

c. İnsanlar arasında güzel ahlak ile tanınmış olmak.

d. Sözlerinde ve eylemlerinde tutarlı olmak.[574]

Bütün bu ifadeler ironi üslubunu kullanacak davetçilerin iyi bir eğitim aşamasından geçmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Ayrıca ironi üslubunu kullanacak davetçinin Cedel ilmini ve adaplarını iyi bilmesi gerekmektedir.

"Cedl" kökünden türeyen cedel ifadesi sözlükte; sağlamca ipi bükmek, sertçe düşürmek, karşıt olmak ve kabaca tartışmak manalarında kullanılmıştır. Mantık ve felsefe ilimlerinde farklı bir tanıma sahip olan cedel ifadesinin terim anlamı ise; herhangi bir şeyin sonuca bağlanması için iki veya daha fazla kişi arasında gerçekleşen ve taraflardan her birinin doğru olan görüşün ortaya çıkması için kendi görüş ve delillerini ileri sürdüğü, hasmın delilini çürütmeye çalıştığı diyaloğu ifade etmektedir. [575]

Kur'ân'da cedel ile cidâl ifadeleri ikişer yerde geçmekte iken, yirmi altı yerde de mücadele kökünden türeyen değişik kalıplar kullanılmıştır.[576] Tartışmada başvurulan ve "delil" anlamına gelen hüccet, Kur'ân'da yedi kez, sultan ifadesi sekiz, "burhan" kelimesi de beş yerde geçmektedir. Ayrıca Mirâ' ile muhâcce de Kur'ân-ı Kerîm'de "karşılıklı tartışma ve delil getirme" manasında kullanılmıştır.[577]

---

[574] KARAMAN, Fikret, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, ss. 250-251.

[575] ABDULHALİM, Mahmud, *Fıkhu'd-Daveti İlallah*, Dâru'l-Vefâ, Mısır, 1990, s. 181.

[576] ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Matbaatu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, h. 1364, s. 165.

[577] ABDULBÂKÎ, *el-Mu'cemu'l-Mufehres, ss. 118, 194, 355.*

Kur'ân'da, doğru bilgi ve delile dayanmayan, batılı hakk, hakkı batıl göstererek hakikati inkâr ve bâtılı savunma gibi amaçlarla yapılan tartışma yasaklanmıştır. Ancak gerçek delil ve doğru bilgiden hareketle batıl fikirleri çürütme ve doğruyu ortaya çıkarma maksadıyla yapılan tartışmalar teşvik edilmiştir.

"(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir."[578]

Şu unutulmamalıdır ki burada ki gayenin doğrunun ortaya çıkarılması olması gereklidir. Çünkü aksi olan nefsani tutumlar İslam ahlakına uygun değildir. Nitekim *"Hangisi daha iyi, bizim ilahlarımız mı, yoksa O'mu?" derler. Ama onlar bu karşılaştırmayı tartışma olsun diye ortaya attılar. Doğrusu onlar kavgacı ve tartışmacı bir toplumdur"*[579]*âyeti ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Hidayet üzere olduktan sonra sapıklığa düşen bir topluluğa ancak kavga ve çekişmek verilir"*[580] hadisi konuya açıklık getirmektedir.

Kur'ân-ı Kerim ve Hadisi Şeriflerde geçen bu tür diyaloglarda ironi üslubunun kullandığını da görmekteyiz.[581]

IV. KUR'ÂN-I KERİM BAĞLAMINDA BİR EĞİTİM METODU OLARAK İRONİ

İroni, Kur'ân-ı Kerim'in sıkça kullandığı üsluplardan biri olup genelde müşriklere, inkârcılara ve münafıklara karşı kullanılmıştır. Bu üslubun kullanılma nedenleri arasında Müşrik ve Kâfirlerin hevâ ve heveslerinden kaynaklı yapmış oldukları davranışları engellemek, sapkınlık ve batıl yolda olduklarını ifade eden sözlerinin önünü kesmek, Allah ve Resulüne karşı düşmanca tavırları bertaraf etmek zikredilebilir. Bu üslubun muhatapta karşılık bulan ve muhatabı eğitmeye yönelik birçok faydasını zikretmek mümkündür. Bunlardan birkaçını şöyle özetleyebiliriz:

a. Alay edilen grubun yanlış yolda olduğunu farklı bir biçimde ve akılda kalır şekilde dile getirme.

---

[578] Nahl, 16/125
[579] Zuhruf, 43/58.
[580] Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 3253.
[581] Bkz. Abdulhalim Mahmud, *Fıkhu'd-Daveti ss.* 181-183.

b. Azarlamak ve söylenilen söze kulak verilmesini sağlayarak takınılan tavrın yanlış olduğunu anlamalarını sağlama.
c. İman edenlere, inkarcıların tavırlarından uzak durma ve onlara karşı nasıl davranılması gerektiği konusunda yol gösterme.
d. İslam toplumunun kötü alışkanlıklardan arınmasını sağlama.[582]
e. İsyankar Mü'minleri ıslah edip onları doğru yola iletme.
f. İslâm'a düşmanlık edenlerin yanlış yolda olduklarını bildirmek suretiyle doğru yola ulaşmaları için yol gösterme.[583]

Kur'ân-ı Kerim'in bu üslubu iki ayrı şekilde kullandığını görmekteyiz. Birinci üslup lafzî iken diğeri manevidir.

Lafzî Üslup bir kelimenin asıl manası itibari ile medhi ifade ederken zem için kullanılmasıdır. Örnek olarak

التذوّق ، والذوق kelimeleri, hayatta güzel ve temiz olan şeylerden lezzet almayı ifade ederken Kur'ân-ı Kerim'de farklı bir manada kullanılmıştır.

كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ

"Onların durumu, kendilerinden az öncekilerin (Mekkeli müşriklerin) durumu gibidir. Onlar (Bedir'de) yaptıklarının cezasını tatmışlardır. Onlara (ahirette de) elem dolu bir azap vardır."[584]

Bu ayet Bedir savaşında hezimete uğrayan Mekkeli müşriklerin ardından yenilgiye uğrayan Beni Nadir Yahudilerinin yaşadıkları şoku tasvir etmektedir. Şu var ki yaşadıkları yerden sürülen, malları ellerinden alınan bu kişiler acıdan ve pişmanlıktan başka neyi tatmış olabilirler ki?

Başka bir ayette Cehenneme gitmiş ve orada ebedî kalacak kâfirler şu şekilde tasvir edilmiştir:

لَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ

"Şüphesiz ayetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz, Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."[585]

---

[582] *"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."* Tevbe, 9/34.
[583] MEKÂNİSÎ, *"Min Esâlîbi't-Terbiyeti fî'l-Kur'âni'l-Kerîm: es-Suhriyye",* s. 1. ; EL HİFNÎ, *Uslubu's-Suhriyyeti fi'l-Kurâni'l-Kerîm,* ss. 55-81; EL HİFNÎ, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 17.
[584] Haşr, 59/15.

Başka bir ayette

ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ

“(Deyin ki:) "Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!?”[586]

Dünyada kendisine verilen nimetlerde cimrilik yapan ve sadece bu hayat için çaba gösteren kişi ise

هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ

"İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi tadın bakalım biriktirip sakladıklarınızı"![587]

” الهدى” kelimesi ve türevleri genel olarak doğru yola ulaşmayı ifade ederken

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهِ

“İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy.”[588]

İroni üslubu ile farklı manalarda kullanılmıştır.

كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ

Şeytan hakkında, "Her kim onu dost edinirse mutlaka o kimseyi saptırır ve onu cehennem azabına sürükler"[589]

فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ

"Zulmedenleri, eşlerini ve Allah'ı bırakıp da tapmakta olduklarını toplayın, onları cehennemin yoluna koyun”[590]

البشرى kavramı mutluk ve sevinç ifade ederken

إِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ

“Sen ancak Zikr'e (Kur'ân'a) uyanı ve görmediği halde Rahmân'dan korkan kimseyi uyarırsın. İşte onu bir bağışlanma ve güzel bir mükafatla müjdele.”[591]

Aynı kavram ironi amaçlı kullanıldığında aşağılama ve kınama anlamlarını ifade etmek için kullanılmıştır.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“İnkârcılara, elem dolu bir azabı müjdele!”[592]

---

[585] Nisa, 4/56.
[586] Duhan 44/49. Ayetle ilgili ayrıntılı bilgi için Ayrıntılı bilgi için bkz. yuk: tahkir makamında yüceltme lafızlarının kullanılması, ss. 71-72 ve dikkat çekme konusu, s. 30.
[587] Tevbe, 9/35.
[588] En’âm, 6/ 90.
[589] Hacc, 22/4.
[590] Sâffât 37/23.
[591] Yâsîn, 36/ 11.

بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

''Münafıklara, kendileri için elem dolu bir azap olduğunu müjdele.''[593]

كَأَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

Ona ayetlerimiz okunduğu zaman; onları hiç işitmemiş gibi, kulağında bir ağırlık var da büyüklenerek arkasını döner. Ona, elem dolu bir azabı müjdele.''[594]

Manevî ironi üslubunn ise, kendilerine peygamberler gönderilmesini ve kitaplar indirilmesini alaya alan kâfir ve müşriklere aynı üslupla cevap verildiğinde kullanıldığını görmekteyiz örnek olarak:

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آَخَرِينَ فَلَمَّا أَحَسُّوا بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ .لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ .قَالُوا يَاوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ . فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ

''Biz zulmetmekte olan nice memleket kırıp geçirdik ve onlardan sonra başka başka toplumlar meydana getirdik. Onlar azabımızı hissedince hemen oradan süratle kaçıyorlardı. Onlara, "Kaçmayın, o içinde şımartıldığınız bolluğa ve yurtlarınıza dönün. Çünkü sorulacaksınız" denildi "Eyvah bizlere! Bizler gerçekten zalim kimseler idik" dediler. Biz onları biçilmiş ekin, sönmüş ateş gibi yapıncaya kadar bu feryatları devam etti. ''[595]

Ayrıca Allah'ın göndermiş olduğu elçisine yardım etmeyeceğini düşünen ve alay eden müşriklere Allah aynı üslupla şu şekilde cevap vermektedir:

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآَخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ

''Her kim ona (Muhammed'e) Allah'ın dünyada ve ahirette asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa hemen tavana bir ip çeksin, sonra kendini assın da bir baksın; başvurduğu (bu yöntem), öfkelendiği şeyi giderecek mi''[596]

Bunlara ek olarak kendilerine kitap gelen ancak içindekilerle amel etmeyen hakkı tanımayan Yahudi din âlimlerini Allah şu şekilde tasvir etmiştir:

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآَيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

---

592 Tevbe,9/ 3.
593 Nisa, 4/138.
594 Lokman, 31/7.
595 Enbiya, 21/ 11-15.
596 Hacc, 22/15.

"Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini inkar eden topluluğun hali ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."[597]

Bu ve benzeri ayetlerde Kur'ân ifadeleri, muhataplarının takındıkları tavırların ve yapmış oldukları fiillerin ne kadar yanlış olduğunu açık ve etkileyici bir şekilde ifade etmiştir.

Kur'ân'ın, bu üslubu inat ve bilerek hakkı inkâr eden gruplara karşı kullanması günümüz eğitim sisteminde de benzer tavırları takınan kişiler için böyle bir üslubu kullanmamızı ve bu şekilde daha etkili olabileceğimizi ifade etmektedir.

[597] Cuma, 62/5.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim'in özelliklerinden biri de indiği toplumun konuşma özelliklerini barındırması ve o toplumun üslubuyla hitap etmesidir. Bu üslupları kullanmasındaki maksat muhatap kitleler ile daha doğru bir iletişim kurabilmektir. Araplar arasında ironi üslubu oldukça yaygın kullanılan bir üsluptur. Dolayısıyla özelde onlara inen bu kitabın, onların gündelik konuşmalarına yer vermesinden daha tabii olan bir şey yoktur. Bu sayede onlar kendilerine yabancı olmayan bir üslup ile karşılaşınca maksat olan manayı daha iyi anlayabilmektelerdir. Böylelikle Kur'ân'ın mesajı muhataba iletilmiş olur. Her şeyden önce şunu bilmek gerekir ki Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan ironi üslubu Allah'ın muhatabı ile alay etmesi değil, bilakis onlar ile anlayabilecekleri bir türden konuşma şeklidir.

İroni, Arap belagatı içerisinde tehekküm sanatı olarak kendisinden bahsettirmiş ve yapısı itibariyle bu disiplin ile sıkı bir ilişki içinde olduğu, hatta bu disiplinin bir parçası olduğu ve aynı maksada hizmet ettiği açıkça anlaşılmıştır. Öyle ki ironi sanatı, değişik ifade kalıplarını kullanarak, ilk bakışta anlaşılmayı zorlaştırıyor gibi gözükse de aslında kelama güzellik kattığını, lafız ve mana yönüyle ifadeye zenginlik kazandırdığını ve muradını daha etkin bir biçimde zihinlere yerleştirdiğini gördük. Bu da belagatın en asli hedefidir.

Kur'ân'da kullanılan ironi üslubuyla alay veya aşırı öfkenin ifade edilmesi gibi amaçlar maksatlar kastedilmiş ise de ironiyi sadece bununla sınırlamak doğru değildir. Zira insanların ilahlık iddiasında bulunmalarına, inkâr, nifak gibi inanç bakımından sapıklıklarına, Peygamber ve mü'minlere karşı düşmanlıklarına, dini emirlere ve nehiylere muhalefetlerine ve ahlaki bozulmalarına karşı kendilerine ironide bulunan iğneleyici ve can yakıcı özellik sayesinde alay ve öfkenin dışında bir sarsma ve silkeleme de söz konusu olduğunu, yine bazen kelimelerin ifade ettiği anlamın dışında da te'kîd, tefsîr, tebyîn, teşbîh ve ihtimam gibi artı anlamlar da kazandırdığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla böyle bir sanatın Yüce Allah tarafından kullanılmış olmasında -ilk akla geldiği gibi- bir garipliğin olmadığı da anlaşılmıştır.

Kur'ân'daki sözlü ironiler genellikle tersinme tekniği ile yapılmışken bazen muhatabın yanlışlıkları ortaya konulup tutumlarının kötü sonucu ve ahirette kendilerini bekleyen feci son hatırlatılmak suretiyle yapılmıştır. Bazen de muhatabın savunduğu şeyin veya öne sürdüğü gerekçenin ne kadar tutarsız olduğu vurgulanarak yapılmıştır. Ama

genellikle alay etmek maksadıyla tehdit yerinde tebşîr, vaid yerinde va'd, yergi yerinde övgü, tahkîr yerinde ta'zim gibi gülünçlüğü daha bir vurgulayan tam tersi bir anlatımla meydana konmuştur. Muhatabı daha fazla etki altında bırakan bu üslup, ifadeye belagat katarak Kur'ân'ın îcâzına katkı sağlamış, kelama güzellik ve edebî bir zevk katmıştır. Kur'ân'daki ironilerde, diğer beşerî ironilerde olduğu gibi iftira, safsata, yalan, boş ve eğlence gibi özelliklere rastlamak mümkün değildir. Kur'ân'daki durum ironileri ise olayın beklenenin aksine gerçekleşmesi şeklinde geçmektedir. Bununla da insanların planladıklarının gerçekleşmesinin onların isteklerine bağlı olmadığı ve ancak her şeyin Allah'ın rızasına, takdir ve iradesine bağlı olduğu vurgulanmıştır.

"Kur'ân'da İroni Üslûbu ve Kullanımı" adlı çalışmamızda söz konusu üslûbun tarihsel gelişimi, türleri, Arap edebiyatındaki yeri, örneklerle değerlendirilmiştir. Türleri ve hedefleri üzerinde durulan çalışmamızda uygulamanın Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından da icra edildiği tespit edilmiştir. Zira edebi sanatta zirve yapmış olan Arap toplumuna karşı, sanatsal bir değer olan ironi üslûbunun dini tebliğde kullanılmasının gerekliliği kaçınılmazdır. Ayrıca ironi üslûbunun nedenleri kullanıcı tarafından farklılık göstermektedir. Tebliğ amacı güden tarafın söz konusu üslubu Allah'a davet, Peygamber ve yol arkadaşlarını savunmak ve muhatap kitleyi ikna etmek gibi nedenlerden dolayı kullandığı; nifak, inat ve küfür gibi nedenlerden dolayı kullanılan üslûbun da inanmayanlar tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir.

İroni üslûbunun günümüz irşat faaliyetlerinde kullanımının problemi irdelenmeye çalışılmış, modern çağda dini tebliğ maksadıyla ironi üslûbunun kullanımının, Kur'ân-ı Kerim'in genel üslûp yapısı dikkate alınarak uygulanabilirliği üzerinde durulmuştur. Dini tebliğde zaman, sosyal hayat, muhatapların eğitim düzeyinin dikkate alınması, verilmek istenen mesajın yöntemi ile doğru orantılıdır. Bu nedenlerle Nebevî irşad metodu çerçevesinde ironi üslûbunun asr-i saadette kullanımının önemli bir yöntem olduğu, günümüz şartlarında ise zorunlu olmadıkça, ancak uygun zemin oluştuğunda kullanımının daha isabetli olduğu kanısına varılmıştır.

KAYNAKLAR

ABDULAZİZ, Şeref, *el-Edebu'l Fukahi*, Lübnan, 1992, 1. Baskı.

ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Matbaatu Dâri'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire h. 1364.

ABDULHALİM, Mahmud, *Fıkhu'd-Daveti İlallah*, Dâru'l-Vefâ, Mısır, 1990**.**

ABDUSSETTAR, Hasib, *Menhelü'l- Belağa*, Daru'l- Kutubi'l-Lübnani, Beyrut, 1971, 1. Baskı.

ABRAHMS, M.h. **& HARPHAM,** G.g., A glossary of literary terms, 9th edition, Wadswoth Gangage Learning, 2009.

ALLAN, İbrahim, *el Bedi' fi'l Kur'an'i-l Kerim Envauhu ve Vezaifuhu*, Dairetu's-Sikafeti ve-l-i'ilam, 2002, 1. Baskı.

ALTINÖRS, Atakan, *Platon ile Aristoteles'in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması*, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:15, Sayı:49, Güz 2011.

ALTUNTAŞ, Halil, **ŞAHİN** Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara, Yenigün Matbaacılık, 2011, 12. Baskı.

ÂLÛSÎ, Allâme Ebu'l-Fadl, Şihâbu'd-Din Seyyid Mahmûd b. Abdullah el-Bağdadî. v.1270/1854, *Rûh'ul Meânî fî Tefsîr'il-Kur'an'il Azîm ve's-Seb'il-Mesâni,* Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.

AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, -Basım yeri ve tarih belirtilmemiş-

BEĞAVİ, Hüseyin b. Mesud, v. h. 516, *Mealimu't-tenzil*, 2. Baskı, Thk. Mervan Sivar, Daru'l Marife, Beyrut, 1987.

BERAVUZ, Bulis, **HARFUŞ,** Butris, kom. *el Muncid fi'l E'lam,* Dâru'l-Maşrik, Lübnan, Beyrut, 1973, 7. Baskı.

BEYDÂVÎ, Nâsiruddîn Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş- Şirazi, v. h. 791, *Tefsiru'l Beydâvî el-Musemma Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, 1. Baskı.

BLACKBURN, Simon, *Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford University Press, 2008.

BOYNUKALIN, Mehmet, "Tebliğ" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul 2011.

CEBECİ, Oğuz, *Komik Edebi Türler, Parodi, Satir ve İroni,* İthaki Yayınları, 2008.

- *Tarihsel bir Perspektif Üzerinden İroni Tür ve Tekniklerinin Gelişimi*, 2008.

CÜRCÂNÎ, Abdulkahir b. Abdurrahman b. Muhammed v. h. 471, *Esrâru'l-Belağa*, Thk. Abdulhamid el- Hindavi, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, h. 1422, 1. Baskı

CÜRCÂNÎ, Ali b. Muhammed b. Ali, v. h. 816, *Kitâbu't-Târîfât*, Thk. İbrahim el-Ebyari, Daru'l-Kutubi'l-Arabi, Beyrut, h. 1405, 1. Baskı.

ÇAĞRICI, Mustafa, "Da'vet" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul, 1994.

-"İstihza", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul, 2001.

ÇÖGENLİ, M. Sadi, *Âyet ve Hadîs Örnekli Arapça Belâğat Meâni Beyân Bedî', Eser Ofset Matbaası, Erzurum, 2012.*

DEMPSTER, Germaine, Dramatic Irony in Chaucer, Stanford University Publications, Language and Literature, 1932.

DİVLEKCİ, Celalettin, *Anlam-Üslup İlişkisi Bağlamında Kur'an'ın Üslup Analizi, (Fatiha Suresi Örneklemesi),* (Doktora Tezi), Ankara, 2009.

DOUGLAS COLİN, Muecke, *Irony and the Ironic*, Taylor & Francis, 1982.

DURMUŞ, İsmail, "Mizah", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul, 2005.

-"Kinaye", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), Ankara, 2002.

EBU CAFER, Muhammed b. Hasan Et-Tusi, *et-Tibyan fi Tefsiri'l Kur'an*, v. h. 460, Matbaatu Mektebi'l-i'lami'l İslami, h. 1409, 1. Baskı.

EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî, v. h. 745, *Tefsîru Bahri'l-Muhît,* Thk. Adil Ahmed Abdilmevcut, Ali Muhammed Muavvid, Zekeriyya Abdu'l-Mecid en-Nuti, Ahmed en- Neculi el-Cemel, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, 3.Baskı.

EBU MUHAMMED, Abdullah, Cemaluddin b. Hişam el-Ensari, v. h. 761, *Muğni'l-lebib an Kutubi'l Earib,* Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Matbaatu'l Medeni, Kahire, t.y.

EBU'L FETH, Osman B. Cini, v. h. 392, *Sirru Sinaeti'l İ'rab,* Thk. Dr. Hasan el Hindavi, Daru'l-Kalem, Dimeşk, m. 1985, 1. Baskı.

EBU'S-SUUD, Şeyhu'l-İslam Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Âmâdi, v. 982/1574, *İrşad-u Akli's-Selîm İlâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm,* Dâru'l Fikr, Beyrut, 2001, 1. Baskı.

El ALEVİ, Yahya b. Hamza b. Ali b. Ali b. İbrahim, v. h. 749, *et-Tirazu'l- Mutedammin li Esrari'l-Belâğa ve Ulûmi Hakâiki'l-Îcâz,* Matbaatu'l Muktatif, Mısır, h. 1332.

EL AVA, Adil, *Mevakibu't-Tehekküm*, Daru'l-Fadl, Dimeşk.

EL HAMEVİ, Ebu'l Mehasin İbn Hucce Takiyuddin Ebubekir b. Ali, v. h. 837, *Hizanetu'l Edeb,* Thk. Dr. Kevkeb Deyyab, Daru Sadr, Beyrut, h. 1421, 1. Baskı.

EL HEVVAL, Hamid Abduh, es-*Suhriyetu fi Edebi'l Mazini*, el-Heyetu'l Mısrîyyetu li'l-Kitab, 1982.

EL HİFNÎ, Abdulhalim, *et-Tasvîru's-Sâhîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* el-Heyetu'l-Mısriyye, 1992.

-*Uslubu's-Suhriyyeti fi'l-Kurâni'l-Kerîm,* el-Heyetu'l-Mısriyye, m. 1998.

EL HUFİ, Ahmed, *el-Fukahetu fi'l-Edeb*, Nehdetu Mısır, 2001.

EL ISFAHANİ, Rağıb, v. h. 502, *Muhaderatu'l-Udeba,* 1. Baskı, thk. Ömer et-Tebba', Daru'l-Erkam, h. 1420.

-*El Mufredat fi garibi'l Kur'an*, Daru'l-Kalem, 1. Baskı, Beyrut, h. 1412.

EL MEDENİ, Sadruddin b. Ma'sum, v. h. 1120, *Envâru'r Rebi' fi Envâi'l-Bedi*', Thk. Şakir Hadi.

El-BİKÂÎ, Burhanuddin Ebu'l Hasan İbrahim b. Ömer, v. h. 885, *Nazmu'd-Dürer fi Tenasubi'l Ayâti ve's-Süver,* Mektebetü İbn-İ Teymiyye, Kahire, 2006, 3. Baskı.

EL CAHIZ, Amr b. Bahr, v. h. 255, *Kitabu'l-Hayavan*, 1.Baskı, Thk. Abdusselam Harun, Matbaatu'l-Babi'l-Halebi, Mısır, h. 1356.

- *Kitabu'l Buhela,* thk. Taha el- Haciri, Daru'l Mearif, m. 1963.

EL MISRİ, v. h. 654, *Bediu'l Kur'an,* Thk. Hıfni Muhammed Şeref, Nehdetu Mısır.

ER RAFİİ, Mustafa Sadık, v. h. 1356, *Tarihu Adabi'l-Arab*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, h 1394, 2. Baskı.

ER RAİNİ, Şihabuddin v. h. 779, *Tiraz'ul Hülle ve Şifau'l Ğulle,* Thk. Dr. Reca el-Cevheri, Müessesetu-s Saklefetu'l-Camiiyye.

ES SAĞİR, Muhammed Hüseyin, *Mecazu'l Kur'an Hasaisuhu'l Fenniyye ve'l Belağiyye,* Daru'l Müerrihi'l Arabi, Beyrut, 1999, 1. Baskı.

EZ ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdullah v. h. 794, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'an*, Thk. Muhammed Ebu'l Fadl ed-Dimyâtî, Daru'l Marife, Beyrut, h. 1391.

FERAHİDİ, Halil B. Ahmed, v. h. 175, *Kitabul Ayn*, Daru İhyai't-Turasil Arabi, Beyrut.

FERRÂ, Ebû Zekeriyya Yahya B. Ziyad, v. h. 207, *Meâni'l-Kurân*, Âlemu'l Kutub, Beyrut, 1955, 1. Baskı.

FOULQUIÊ, Paul, *Pedagoji sözlüğü*, Çev: Cenap Karakaya, Sosyal yay., İstanbul, 1994.

HARMAN, Ömer Faruk, "Medyen", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), Ankara, 2003.

-"Ashâbü'l-Eyke" *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul, 1988.

İBN ABDURRAHİM, Muhammed, *Kitabu Şerh'il Muğni bi Haşiyeti eş-Şeyh Burhanuddin Tillevi*, Thk. Yunus Ziya Alp, el-Medresetül Mücahidiyye, 2014, 1. Baskı.

İBN ACîBE, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdi el-Hasanî v. 1224/1809, *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd,* Thk.: Ömer Ahmed er-Ravi, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 2010, 3. Baskı.

İBN ÂŞÛR, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr, Müessesetü't-Tarîh,* Beyrut, t.y. 1.Baskı.

İBN ATİYYE, Abdul Hakk, Ebu Muhammed b. Galib, *el-Muharrereru'l Veciz fi Tefsiri'l Kitabi'l Aziz,* h. 546, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut**.**

İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İmadü'd-Dîn İsmâil Ed-Dımeşkî, v. h. 774, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Thk. Mustafa Seyyid Muhammed, Muhammed Seyyid Reşad, Muhammed Fadl el- Acmavi, Ali Ahmed Abdulbaki, Hasan Abbas Kutub, Mektebetu Evladi'ş-Şeyh li't-Turas, Kahire, 2000, 1. Baskı.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukerrem el-Mısrî, v. h. 711*, Lisân'ul-Arab*, Daru İhyai't-Turasi'l Arabi, Müessesetü't-Tarîhi'l Arabi, Beyrut, t.y. 2. Baskı.

İBN NAZIM, Bedreddin İbn Malik v. h. 686, *el-Misbah fi'l Meâni ve'l Beyan ve'l Bedi,* Thk. Abdulhamit Hindavi, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, h. 1422, 1. Baskı.

İBNU ABDİ RABBİH, *El-Akdu'l Ferid*, Şerh Ahmed Emin, İbrahim el- Ebyari, Abdusselam Harun, Daru'l-Kitabi'l-Arab, Beyrut, h. 1403.

İBNU'L CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr,* el- Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût, 1984.

KALLEK, Cengiz, "Vesk", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul 2013.

- "Sâ', *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), Ankara 2018.

KARADİKME, Arzu, "*İroni Kavramı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde İroni"* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006.

KARAMAN, Fikret, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.

KILIÇ, Mahmud Erol, *Tasavvufa Giriş,* Sufi Kitap, 2012.

KİERKEGAARD, Soren, *İroni Kavramı: Sokrates'e Yoğun Göndermelerle,* Çev. Sıla Okur, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2009, 3. Baskı.

KNOX, Norman, “On the Classification of Ironies”, Chicago Journals, www.jstor.org/stable/436505.

KNOX, Norman, Dictionary of the History of Ideas, University of Virginia, (Çevrimiçi)

KURTUBİ, Ebu Abdillah, Muhammed b. Ahmed**,** v. h. 671, *el-Cami-u li Ahkami’l Kur’an*, Thk. Ahmed Abdulalim, Daru’ş-şa’b, Kahire, h. 1372, 2. Baskı**.**

KUZEYHE, Riyad, *el-Fukahetu fi’l- Edebi’l Endülüs,* el-Mektebetü’l Asriyye, h. 1418, 1. Baskı.

-*el-Fukahetu ve’d-Dahku fi’t-Turasil-Arabiyyi’l-Meşriki*, h. 1418, el-Mektebetu’l-Asriyye.

MAGİLL, R.Gay*, Chic Ironic Bitterness*, Michigan Press, 2007.

MATLUB, Ahmed, *Mu’cemu Mustalahatu’n-Nakdi’l-Arabiyyil-Kadim*, Mektebet’u Lübnan, Beyrut, 2007.

MEKÂNİSÎ, Osman, Kadrî, “*Min Esâlîbi’t-Terbiyeti fi’l-Kur’âni’l-Kerîm: es-Suhriyye*”, Râbıtatu’l-Ulemâi’s-Sûriyyîn, İstanbul, 2010.

MENAHİCU CAMİATİ’L MEDİNETİ’L-ALEMİYYE, *el-Balağa*, https://al-maktaba.org/book/34105/352

MUECKE, Frederick, *The Concept of Irony*, 1970.

MUSTAFA, İbrahim, **ABDULKADİR,** Hamit, **NECCAR,** Muhammed Ali, **ZEYAT,** Ahmed Hasan, *el-Mu’cemu’l Vesit*, el-İdaretu’l Ammetu li’l Mu’cemat ve ihyâ-i’t-Turas, Kahire, t.y.

MUTÇALI, Serdar, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay. İstanbul, 1995.

NESEFÎ, Ebu’l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medariku’t-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil,* Thk. Yusuf Ali Budeyvî, Dâru İbni Kesir, Dımeşk-Beyrut, 2013, 6. Baskı.

NEUVEAU LAROUSSE CLAAIQUE, Diectionnaire eneyelopêdique, libraire larousse, paris, 1959.

OKAY, M. Orhan, “Hiciv”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul 1998.

ORUÇOĞLU, Duygu, *1960 Sonrası Türk Resim Sanatında İroni ve Lisansüstü Eğitimde Sorgulanması.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007.

ÖZDAŞ, Bünyamin, *Psikososyal Açıdan Hz. Peygamber’in Tebliğ Metodu,* (Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2018.

RÂZÎ, Fahruddîn, v. h. 604, *Tefsîru’l-Kebîr lil’İmam Fahri’r-Râzî*, Dâru İhyâ-i’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, 2001, 4. Baskı.

RÂZÎ, Muhammed b. Ebubekir b. Abdulkadir, v. h. 721, *Muhtâru's- Sihah*, Thk. Muhammed hatır, Mektebetu Lübnan, Beyrut, h. 1415.

SARAÇ, Tahsin, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlüğü,* Adam Yay., Ankara, 1989, 2. Baskı.

SEKKÂKÎ, Ebu yakub Yusuf b. Ebubekir Muhammed b. Ali, v. h. 626, *Miftâhu'l Ulûm*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Lübnan, Beyrut, h. 1403, 1. Baskı.

SHELLEY, Cameron, "The biocoherence theory of situational irony", Cognitive Science, 2001.

SICAK, Ahmet Sait, "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Dini Alaya Alanlara Karşı Müminlerin Takınmaları Gereken Tavırlar", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* Cilt: 4, Sayı: 2, 2015.

SUYÛTÎ, Celaluddin, Abdurrahman, v. h. 194 m. 911, *Şerhu Ukudi'l Ceman fi İlmi'l Meani ve'l Beyan*, Daru İhyai'l Kutubi'l Arabi.

- *el-İtkân fi Ulûmi'l Kur'an*, Thk. Usam el-Hursatani, Dâru'l-Celil, Beyrut, h. 1419, 1.Baskı.

ŞAKİR, Abdulhamid, *el-Fukahetu ve'd-Dahk*, h. 1323, el-Meclisu'l-Vatani li's-sikafeti ve'l-Funun ve'l-Adab, Kuveyt.

ŞEN, Yusuf, "Hz. Peygamber'in Merhamet Eğitim Metodu", *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2011.

ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani, v. h. 1250, *Fethü'l-Kadîr: el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivaye ve'd-Diraye min İlmi't-Tefsir,* Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.

TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an,* Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire, 2001.

TAŞDELEN, Vefa, *Edebiyatta Paradoksun Biçimi İroni-1*, Hece Yayınları, Yıl:II, Sayı:124, Nisan, 2007,

TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005.

ULUDAĞ, Süleyman, "Şathiye", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA*), İstanbul, 2010.

VAHİDİ, Ali b. Muhammed, v. h. 468, *el-Veciz fi Tefsiri'l Kitabi'l Aziz*, Thk. Safvan Davudi, Daru'l-Kalem, Dimeşk, h. 1415, 1. Baskı.

YAZIR, Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*,

ZEMAHŞERÎ, Ebu'l Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, v.h. 538, *Esâsu'l-Belâğa,* Mektebeti Naşirun, 1996.

- *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, 1995.

ZİYAB, Ahmed, *Uslubu't-Tehekkum fi'l Kur'an-i'l Kerim, (*Yüksek Lisans Tezi), el-Camiatu'l-Urduniyye, Ürdün, 2005.

http://xtf.lib.virginia.edu/xtf/view?docId=DicHist/uvaGenText/tei/DicHist2.xml&chunk.id =dv2-

https://www.edebiyatsahnesi.com/belli değil-ruhsati/

https://www.edebiyatsahnesi.com/belli değil-ruhsati/.

https://www.storyboardthat.com/tr/articles/e/ironi-türleri

https://www.turkedebiyati.org/diyalektik/

https://www.turkedebiyati.org/diyalektik/.

https://www.turkedebiyati.org/taslama-nedir-ozellikleri-ornekleri/

https://www.turkedebiyati.org/taslama-nedir-ozellikleri-ornekleri/

ÖZ GEÇMİŞ

1983 yılında Siirt İli Baykan İlçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Şanlıurfa vilayetinde tamamladı. 2002 yılında Siirt İmam-Hatip Lisesinden mezun oldu. 2007-2010 yılları arasında yükseköğrenim gördü. 2010 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2009 yılında Mersin İli Gülnar İlçe Müftülüğü bünyesinde imam-hatip olarak göreve başladı. 2010 yılında Gaziantep İli Şehitkâmil İlçesine naklen atandı. Buradaki görevini sürdürürken Hasan Ali Yücel Lisesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine girdi. 2011 yılında Edirne'de askerlik vazifesini ifa etti. 2013 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının açmış olduğu vaizlik sınavında başarılı bulunarak Gaziantep İl Müftülüğüne Ceza evi vaizi olarak atandı. Vaizlik görevini sürdürürken 2015 yılında ihtisas merkezine giriş sınavını kazanarak, Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezine kursiyer olarak atandı. 2018 yılında Kayseri Dini Yüksek İhtisas Merkezinden mezun olmasının akabinde Diyanet İşleri Başkanlığı Rehberlik ve Teftiş Başkanlığına müfettiş yardımcısı olarak atandı. Halen aynı görevi sürdürmektedir.

Evli ve iki çocuk babası olup Arapça bilmektedir.

VITAE

He was born in Baykan District of Siirt Province in 1983. He completed his primary and secondary education in the province of Şanlıurfa. He graduated from Siirt Imam-Hatip High School in 2002. He received higher education between 2007 and 2010. He graduated from Ankara University Faculty of Theology in 2010. In 2009, he started to work as imam-orator in Mersin Province Gülnar District Mufti's Office. In 2010, he was appointed to Gaziantep County Şehitkâmil District. While continuing his duty there, he attended Religious Culture and Moral Knowledge courses at Hasan Ali Yücel High School. In 2011, he performed his military service in Edirne. In 2013, he was succeeded in the preaching examination opened by the Directorate of Religious Affairs and was appointed as a prisons preacher to Gaziantep Provincial Mufti's Office. He was appointed as a trainee to Kayseri Religious High Specialization Center, by passing the entrance examination to the specialization center in 2015 while he was working as a preacher. After graduating from Kayseri Religious High Specialization Center in 2018, he was appointed as an assistant inspector to the Directorate of Religious Affairs Guidance and Inspection. He still continues the same task.

He is married with two children and speaks Arabic.